

Tartu Ülikool

Maailma keelte ja kultuuride kolledž

Merje Nõmmik

**EDWARD SAIDI TEOSE „ORIENTALISM“ SISSEJUHATUSE JA ESIMESE
PEATÜKI TEISE OSA TÕLGE NING TÕLKE ANALÜÜS**

Magistriprojekt

Juhendaja: Ene-Reet Soovik

TARTU

2017

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	3
1. TEOSE JA AUTORI TUTVUSTUS.....	4
2. TÕLGE.....	6
3. TÕLKIMISE LÄHTEKOHAD.....	57
3.1. Tekstitüübi määratlemine.....	57
3.2. Tõlketeooria.....	58
3.3. Metodoloogiline raamistik.....	59
4. PRAKTIINE ANALÜÜS.....	61
4.1. Intertekstuaalsus.....	61
4.2. Lauseehitus.....	63
4.3. Ortograafia.....	64
4.4. Retoorika.....	66
4.4.1. Kujundlikud väljendid.....	67
4.4.2. Tsitaatsõnad ja -väljendid.....	68
4.5. Terminoloogia.....	69
4.5.1. Ida temaatikat väljendavad terminid.....	69
4.5.2. Filosoofilised terminid.....	72
4.5.3. Nimed ja nimetused.....	74
KOKKUVÕTE.....	76
KASUTATUD KIRJANDUS.....	79
SUMMARY.....	83
LISA 1.....	85
LISA 2.....	86

SISSEJUHATUS

Käesolev magistripjekt koosneb Edward Saidi teose „Orientalism“ sissejuhatuse ja esimese peatüki teise osa tõlkest ning tõlkeanalüüsist. Töö on jaotatud neljaks osaks. Esimese osa moodustab lühike teose ja autori tutvustus, teise osa tõlge, kolmanda osa teksti tüübi ja metodoloogia tutvustus ning neljanda osa tõlkeanalüüs. Kokkuvõttes on ülevaade tõlkelahendustest ja kasutatud tõlkemeetoditest, mis analüüsi käigus selle teksti puhul vajalikuks osutusid. Teos on pärit 1978. aastast; magistripjekti lähtetekstina on kasutatud 2003. aastal kirjastuse Penguin Books välja antud teose viiendat, täiendatud varianti.

Edward Said oli Palestiina-Ameerika poliitiline aktivist ja kirjandusteadlane. „Orientalismi“ peetakse tema tähtsaimaks raamatuks ning ka 20. sajandi mõtteloo üheks olulisimaks teoseks (Gross 2009: 887). Saidi teoseid on tõlgitud erinevatesse keeltesse ja need on kasutusel paljude ülikoolide õppekavades, kuid Eesti tõlkekirjanduse seas neid siiani ei ole. Samuti ei ole eesti keeles Saidi kohta väga palju kirjutatud. Siiski oli ta kahtlemata üks eelmise sajandi suurimatest mõtlejatest ning tema orientalisti mõiste, mille all ta peab silmas eelkõige idamaiste stereotüüpide loomist, on rahvusvaheliselt laialdaselt tuntud. Ka nüüdisajal, rohkem kui 30 aastat hiljem on erinevate kultuuride kõrvuti elamise oskus ikka veel probleemiks ja „võõrast“ käsitletakse tihtipeale just sellisena, nagu me oma iseenda ettekujutuses oleme loonud – samuti nagu ajal ja olustikus, mil Said „Orientalismi“ kirjutas. Seega on teema jätkuvalt aktuaalne. Teose ja Saidi ideede põgus tutvustamine oli ka käesoleva magistripjekti peamine ajend.

Tõlgitavate peatükkide valikul oli oluline, et need sisaldaksid teoses esitatud tähtsaimaid argumente, ning teemade sujuv üleminek. Tõlkimiseks on valitud teose sissejuhatuse, milles autor seletab oma motivatsiooni, annab teemast ja teosest ülevaate ja seletab lahti põhilised probleemid, millest kirjutab. Kuna Saidi ideed olid omal ajal uudsed ja võib isegi öelda revolutsioonilised, oleks teemasse ilma sissejuhatust lugemata raske süveneda ning seega on selle tõlkimine esmavajalik. Teiseks tõlgitavaks tekstiks on esimese peatüki teine osa, milles on juttu kujuteldavast geograafiast, ning mis on tõlkija arvates üks teose tähtsaim osa, sest sisaldab

palju näiteid sellest, kuidas ja mis vahenditega orientalistide luuakse. Nende vahendite hulgas on näiteks kirjandus, kunst, ajalugu, filosoofia ja poliitika. Stereotüüpide ettekujutamine ja loomine on teost läbivaks teemaks.

1. TEOSE JA AUTORI TUTVUSTUS

Edward Said, täisnimega Edward Wadie Said (ka Edward William Said) oli Palestiina-Ameerika kirjandusteadlane, kes oli tuntud ka poliitilise aktivistina. Ta sündis Palestiinas jõukas perekonnas, perekond elas mõned aastad Egiptuses ning kolis seejärel Ameerika Ühendriikidesse, kus ta omandas hariduse mainekates Princetoni ja Harvardi ülikoolides ning asus hiljem tööle Columbia ülikooli professorina (*Encyclopaedia Britannica* sub **Edward Said**). Saidi saatis suurema osa tema elust pagulasesaatus. Ta oli kõigest kolmeteistkümne aastane, kui Iisraeli riigi moodustamise tagajärjel Palestiina piltlikult öeldes kokku varises ja selle elanikud, kelle hulgas oli ka Saidi perekond, massiliselt maalt välja rändasid (Gross 2009: 886). Lapsepõlv Palestiinas ja edasine elu võõrsil andsid Saidile isikliku kokkupuute kultuuridevaheliste konfliktidega. Oma raamatu „Out of Place“ („Sobimatu“) esitlusel 1999. aastal rääkis Said, kuidas ta juba oma lapsepõlves tundis teatud vastuolu oma inglispärase eesnime Edward ja araabiapärase nime Said vahel ega suutnud seetõttu enda tõelist identiteeti leida (Said 1999: 5 min 12 s–7 min 22 s). Tolleaegne koloniaalvõimude kohalolek nii Palestiinas kui ka Egiptuses pani teda pidevalt ennast tundma alama olevusena, kellel ei olnud nendes maades elamiseks ja vabalt ringikäimiseks piisavalt palju õigusi (ibid., 27 min–28 min 30 s). Samas lugedes ta raamatuid ja nägi kunstiteoseid, kus idamaid kujutati alati teatud eksootilise varjundiga – see oli varjund, mis oli kunstnike ja raamatukirjanike poolt loodule lisatud, aga mida Said ise Oriendis elades ei kogenud (Said 1998: 4 min 20 s–4 min 53 s).

Eksiil, elu „võõrana“ ja kodumaaigatsus muudab paljude maailmavaateid. Araabia keeles on armastuse kohta mitu sõna, millel kõigil on teatud intensiivsuse aste. Kõige suuremat armastust väljendav sõna on التوق [*at-tauq*], mida kasutatakse nimelt kodumaa-armastuse ja

igatsuse kohta. Kahtlemata oli selline igatsus üks ajend, mis tegi Saidist eluaegse poliitilise aktivisti ja ühe mõjuvõimsaima mõtleja. Ta on kirjutanud mitmeid teoseid Palestiinast, pagulusest, islamist ja imperialismist. „Orientalism“ on tema suurteos, mis muutis arenguid nii orientalistikas ja Lähis-Ida uuringutes, antropoloogias ja postkoloniaalsetes uuringutes (Gross 2009: 885). Teost on tõlgitud rohkem kui 30 keelde, nende seas näiteks araabia, saksa, hispaania, türki, pärsia, jaapani, katalaani keel; ning näiteks Rootsis oli „Orientalism“ isegi menuraamat (Marrouchi 2004: 24). Linda Nochlin on öeldud „Orientalismi“ esmatrüki kaanel kasutatud Jean-Léon Gérôme'i maali maotaltsutaja ja teda vaatava publiku kohta, et see demonstreerib täpselt seda, millest Edward Said „Orientalismis“ räägib – eksootilist ja müstilist idamaad, mida antud maalil esindab alasti poisike, kes nii oma olemuse, välimuse ja tegevusega teistest eristub (Nochlin 1989: 35). Vastandina Läänele, mis ajas muutub ja areneb, jääb Orient alati tagurlikuks ja eksootiliseks ning ajaloos muutumatuks (ibid., 35–36; Said 1978: 98). „Orientalismis“ püüab Said kirjeldada põhjuseid ja tagamaid, millest selline määratlus on tulnud, ning annab teise perspektiivi ka tänapäeval aktuaalsele kultuuride vaheliste konfliktide probleemile.

Aega, mis eelnes „Orientalismi“ sünnile, iseloomustavad mitmed Ida ja Lääne vahelised kokkupõrked. Saidi idee tekkele avaldas kahtlemata suurimat mõju Iisraeli riigi moodustamine 1948. aastal, millele järgnes konflikt, mida ei ole suudetud siiani lahendada. Samuti ajendas Saidi teost kirjutama 1973. aasta Araabia-Iisraeli sõda (Said 1998: 3 min 36 s–4 min 14 s). Ajad olid keerulised nii Lähis-Idas kui mujal. 1970ndatel tegutsenud Mustaks Septembriks kutsutud palestiinlaste rühmitus oli vastutav nii Jordaania peaministri atentaadi eest 1971. aastal kui ka 1973. aasta Müncheni olümpiamängudel kuue Iisraeli sportlase pantvangistamise ja mõrvamise eest (*Encyclopaedia Britannica sub **Black September***). Kuigi terrorirühmitusi oli ka mujal, süvendasid need kohutavad sündmused kujutletavaid stereotüüpe Lähis-Idast ja araablastest veelgi. Ka praegu maailmas valitsev olukord annab tõestust sellele, et „Orientalismis“ kirjeldatud probleem on tänaseni olemas.

2. TÕLGE

2.1. Sissejuhatus

I

Üks Prantsuse ajakirjanik, kes külastas Beirutit koletu 1975.– 1976. aastate kodusõja ajal, kirjutas selle varemeis kesklinnast kahetsevalt: „...kunagi tundus see olevat osa Chateaubriand' ja Nervali Oriendist“.ⁱ Tal oli selle koha suhtes muidugi õigus; vähemalt kuivõrd see eurooplasse puutus. Orient oli peaaegu Euroopa väljamõeldis, mis oli antiikajast saati romantika, eksootiliste olendite, kummitavate mälestuste ja maastike ning ebatavaliste juhtumite asupaigaks. Nüüd oli Orient kadumas – teatud mõttes see *oli* olnud, selle aeg oli otsa saanud. Ehk ei tundunud oluline, et Oriendi elanikel endil oli nende sündmuste käigus midagi kaalul, et isegi Chateaubriand' ja Nervali ajal olid Oriendi elanikud seal elanud ja nüüd olid nemad kannatajad. Eurooplasest külastajat huvitas peamiselt Euroopa Oriendi esindatus ja selle kaasaegne saatus, mis mõlemad olid ajakirjanikele ja tema Prantsuse lugejaskonnale ühise privilegeeritud tähtsusega.

Ameeriklased ei tunne Oriendi vastu täpselt sama. Väga erinevalt seostavad nad Orienti pigem Kaug-Idaga (peamiselt Hiina ja Jaapaniga). Erinevalt ameeriklastest on prantslastel ja brittidel, vähemal määral ka sakslastel, venelastel, hispaanlastel, portugallastel, itaallastel ja šveitslastel, olnud pikaajaline tava, mida ma nimetan *orientalismiks* – viis Orienti aktsepteerida, mis tuleneb selle erilisest kohast Euroopa läänelikus kogemuses. Orient ei asu ainult Euroopa kõrval, vaid on ka koht, kus paiknevad Euroopa võimsaimad, rikkaimad ja vanimad asumaad. Oriendis on Euroopa tsivilisatsioonide ja keelte häll ning Euroopa kultuuri rivaal; samuti üks Euroopa sügavamaid ja korduvaimaid Võõra kujutisi. Lisaks sellele on Orient aidanud Euroopat (või Läänt) piiritleda, olles sellele vastandkujutis, -idee, -isiksus ja -kogemus. Siiski ei ole ükski Oriendi osa puhtalt kujuteldav. Orient on Euroopa *materiaalse* tsivilisatsiooni ja kultuuri oluline osa. Orientalism väljendab ja esindab seda institutsioonide, sõnavara, akadeemiliste uuringute, kujundite, õpetuste ja isegi koloniaalbürokraatia ja -stiili toetatud diskursuse liigina kultuuriliselt ja koguni ideoloogiliselt. Vastandina võib Ameerika arusaam Oriendist tunduda märkimisväärselt hõredam, kuigi meie hiljutised seiklused Jaapanis, Koreas ja Indo-Hiinas

peaksid nüüd looma kainema ja realistlikuma „Orienditunnetuse“. Lisaks seab Ameerika tohutult suurenenud poliitiline ja majanduslik osatähtsus Lähis-Idas (Kesk-Idas) meiepoolsele selle Oriendi-mõistmisele suured nõuded.

Lugejale on selge (ja saab järgnevatel lehekülgedel veelgi selgemaks), et orientalism all mõtlen ma mitmeid erinevaid asju, mis on kõik minu arvamuse kohaselt omavahel seotud. Kõige hõlpsamini aktsepteeritakse orientalism akadeemilist määratlust ning paljudes akadeemilistes asutustes on see siiani kasutusel. Orientalistid on kõik, kes Oriendist – nii spetsiifiliselt kui ka üldiselt – kirjutavad, seda uurivad või õpetavad (nii antropoloogid, sotsioloogid, ajaloolased ja filoloogid) ning see, millega nad tegelevad, on orientalism. On tõsi, et *orientalistika* või *Aasia uuringutega* võrreldes eelistavad spetsialistid terminit *orientalism* vähem, sest see on liiga ebamäärane ja üldine ning seostub 19. sajandi ja 20. sajandi alguse Euroopa kolonialismi üleoleva administratiivse suhtumisega. Sellest hoolimata kirjutatakse raamatuid ja peetakse konverentse, mille keskne teema on „Orient“ ja kus peamiseks asjatundjaks on orientalist, kas uues või vanas kuues. Asja tuum on siin selles, et isegi kui orientalism ei jää endisel kujul kestma, elab see akadeemiliselt edasi Orienti ja idamaisust käsitlevates õpetustes ja väitekirjades.

Selle akadeemilise traditsiooniga, mille edukus, ülekanded, spetsialiseerumised ja edasikandumised on käesoleva uurimuse osaliseks teemaks, seostub orientalism üldisem tähendus. Orientalism on mõtteviis, mis põhineb „Oriendi“ ja (enamasti) „Oktsidendi“ ontoloogilisel ja epistemoloogilisel eristamisel. Seega on väga paljud kirjanikud, sh poeedid, romaanikirjanikud, filosoofid, poliitilised teoreetikud, majandusteadlased ja imperialistlikud haldusjuhid, võtnud Ida ja Lääne eristuse lähtepunktiks, et Oriendist ja selle inimestest, kommetest, „vaimust“, saatusest ja muust taolisest teooriaid, eeposi, romaane, ühiskonnakirjeldusi ja poliitilisi aruandeid koostada. Näiteks võib see orientalism hõlmata Aischylost ning Victor Hugod, Dantet ja Karl Marxi. Siinses sissejuhatuses veidi edasi tegelen metodoloogiliste probleemidega, millega sellisel nii laialt interpreteeritaval „alal“ kokku puututakse.

Akadeemilise ja suuremal või väiksemal määral kujuteldava orientalism vahel on pidev dialoog ning alates hilisest 18. sajandist on nende kahe vahel olnud märkimisväärne, üpriski

distsiplineeritud ja võib olla isegi reguleeritud ühendus. Siinkohal jõuan orientalism kolmanda tähenduse juurde, mis on mõlema teise tähendusega võrreldes rohkem ajalooliselt ja materiaalselt määratletav. Võttes lähtepunktiks väga umbmääraselt määratletud 18. sajandi viimase poole, saab orientalismist rääkida kui Oriendiga tegelevast institutsioonist ja seda vastavalt analüüsida. See institutsioon tegeleb Oriendi kohta seisukohtade võtmise ja vaadete autoriseerimisega, Oriendi kirjeldamise, õpetamise, korraldamise ja valitsemisega. Lühidalt: orientalism kui Lääne viis domineerida, restruktureerida ja Oriendi üle võimu omandada. Pean siinkohal kasulikuks identifitseerida orientalmi Michel Foucault' diskursuse mõiste abil, mida ta on kirjeldanud teostes „Teadmiste arheoloogia“ ja „Valvata ja karistada“. Väidan, et ilma orientalmi diskursusena käsitlemata ei ole võimalik aru saada sellest hiiglaslikust süstemaatilise teadusharust, millega Euroopa kultuur suutis valgustusajastule järgneva aja jooksul Oriendi üle poliitiliselt, sotsioloogiliselt, sõjaliselt, ideoloogiliselt, teaduslikult ja kujuteldavalt valitseda ning isegi seda luua. Veelgi enam, orientalmi positsiooni oli nii autoriteetne, et usun, et keegi ei olnud suuteline Oriendist rääkima, mõtlema või sellega tegelema arvestamata piirangutega, mille orientalm mõttele ja tegudele peale oli surunud. Lühidalt, orientalmi tõttu ei ole Orient olnud (ja ei ole) mõttes või teos vaba subjekt. Ma ei taha sellega öelda, et orientalm määrab ühehäälselt, mida saab Oriendi kohta öelda, aga on terve huvi võrgustik, mis vältimatult mõjutab kõiki situatsioone (ja nendes alati osaleb), mil kummaline olend „Orient“ kõne alla tuleb. Käesolev raamat püüab näidata, kuidas see juhtub. Samuti üritab raamat näidata, et vastandades ennast Oriendiga kui mingit sorti aseainega või isegi varjatud iseendaga, saavutas Euroopa kultuur tugevuse ja identiteedi.

Ajalooliselt ja kultuuriliselt on Prantsusmaa ja Suurbritannia Oriendis tegutsenud kuni Ameerika ülemvõimuni pärast Teist maailmasõda nii kvantitatiivselt kui ka kvalitatiivselt erinevalt kõikidest teistest Euroopa ja Atlandi võimudest. Seega, kui räägime orientalmist, räägime peamiselt, kuid mitte ainult, Briti ja Prantsuse kultuurilisest tegevusest, projektist, mille moodustavad kardinaalselt erinevad valdkonnad, nagu kujutlusvõime ise, terve India ja Levant¹, piiblitekstid ja -maad, vürtsikaubandus, koloniaalarmeed ja pikaajalised koloniaalvõimude pärimused, muljetavaldav teadlaskond, loendamatud Oriendi „eksperdid“ ja

---

¹ Vahemere idapoolsed rannikumaad – tõlkija

„asjatundjad“, orientalistika professorid, keeruline loetelu „orientaalseid“ juhtumõtteid (Oriendi despotism, hiilgus, julmus, sensuaalsus), paljud Euroopa jaoks kodustatud idamaised usulahud, filosoofiad ja tarkused. Nimekirja võib enam-vähem lõputult pikendada. Väidan, et orientalism tuleneb konkreetsest lähedusest, mida kogesid Suurbritannia ja Prantsusmaa ning Orient, mis kuni 19. sajandi alguseni oli tähendanud tegelikult ainult Indiat ja piiblimaid. Alates 19. sajandi algusest kuni Teise maailmasõja lõpuni olid Oriendis ja orientalismis domineerinud Prantsusmaa ja Suurbritannia; alates Teisest maailmasõjast teeb seda U.S.A, lähenedes Oriendile samal viisil, nagu Prantsusmaa ja Suurbritannia olid teinud. Sellest lähedusest, mille dünaamika, isegi kui see alati demonstreerib Oktsidendi (Suurbritannia, Prantsusmaa, Ameerika Ühendriikide) suhteliselt suuremat tugevust, on tohutult produktiivne, sünnivad arvukad tekstid, mida ma nimetan orientalistlikeks.

Peab kohe mainima, et kuigi vaatlen paljusid raamatuid ja autoreid, on palju rohkem neid, mille olen ometi pidanud lihtsalt välja jätma. Siiski ei põhine minu väide ammendaval Oriendi käsitlevate tekstide kataloogil ega ka selgelt piiritletud orientaalse kaanoni moodustaval tekstide, autorite või ideede kogumil. Selle asemel olen tuginenud teistsugusele metodoloogilisele alternatiivile, mida hoiab teatud mõttes koos ajalooliste üldistuste kogum, millest ma olen senini selles sissejuhatuses rääkinud. Nendest üldistustest tahan nüüd rohkemate analüütiliste üksikasjadega rääkida.

II

Alustasin oletusega, et Orient ei ole inertne loomulik tõsiasi. Orient ei ole lihtsalt *seal kuskil* olemas, samuti nagu ei eksisteeri *seal kuskil* ka Oktsidenti ise. Peame suhtuma tõsiselt Vico suurde tähelepanekusse, et inimesed loovad iseenda ajaloo; et nad suudavad mõista seda, mida on loonud, ning laiendama seda geograafiaale. Rääkimatagi ajaloolistest entiteetidest, on nii geograafilised kui ka kultuurilised entiteetid inimese loodud, näiteks sellised asukohad, piirkonnad, geograafilised sektorid nagu „Orient“ ja „Oktsident“ ise. Seega, nagu Lääs ise, on Orient idee, millel on ajalugu ja mõtlemise tavad, kujutised ja sõnavara, mis on andnud Oriendile Läänes ja Lääne jaoks reaalsuse ja kohaloleku. Kaks geograafilist entiteeti seega toetavad ja teatud piirini peegelduvad üksteist.

See öeldud, on vaja jätkata, tuues välja tuua mitmeid mõistlikke täpsustusi. Esiteks, oleks vale järeldada, et Orient oli *põhiolemuselt* ilma vastava reaalsuseta idee või looming. Kui Disraeli mainis oma romaanis „Tancred“, et „idamaad on karjäär“, mõtles ta sellega, et idamaadest huvitumine oli midagi, mille vastu terased noored Lääne inimesed peaksid tundma suurt kirge; tema ütlusest ei peaks välja lugema, et idamaades oli Lääne inimeste jaoks *ainult* karjäär. Maailmas oli ja on kultuure ja rahvuseid, mis asuvad Oriendis, ning nende elu, ajaloo ja traditsioonide julm reaalsus on ilmselt suurem sellest, mida iganes nende kohta Läänes räägitakse. Selles suhtes saab siinne uurimus orientalistmist ainult seda sõnatult möönda ja vähe kaasa aidata. Kuid orientalisti fenomen, mida ma siin uurin, ei tegele orientalisti ja Oriendi vahelise vastavuse, vaid peamiselt orientalisti sisemise järjekindluse ja selle ideedega Oriendist (idamaad kui karjäär), hoolimata igasugusest vastavusest „tõelise“ Oriendiga või selle puudumisest. Väidan, et Disraeli seisukohavõtt idamaade kohta viitab peamiselt sellele loodud järjekindlusele, sellele ideede korrapärasele kokkusattumisele, kui silmapaistvale tõigale Oriendi juures, ning mitte ainult selle eksistentsi kohta, nagu on öelnud Wallace Stevens.

Teine täpsustus on, et mõtteid, kultuure ja ajalugu ei saa tõsiselt mõista või uurida, süvenemata nende väesse või täpsemalt nende võimusuhtesse. Uskuda, et Orient loodi – või, nagu mina ütlen, „orientaliseeriti“ – ja uskuda, et selliseid asju juhtub lihtsalt paratamatult kujutlusvõime tõttu, on silmakirjalik. Suhe Oktsidendi ja Oriendi vahel on võimu-, domineerimis- ja eri keerukusastmega hegemoonia suhe, ja see on üsna täpselt määratletud K.M. Panikkari klassikalise teose „Asia ja Lääne domineerimine“² ii pealkirjas. Orient orientaliseeriti mitte ainult selle pärast, et avastati selle „orientaalsus“ 19. sajandi keskmise eurooplase tavapäraseks peetavate arusaamade järgi, vaid ka seepärast, et seda *võib* orientaalseks muuta – s.t Oriendina esitada. Näiteks tõsiasi, et Flaubert'i kohtumine Egiptuse kurtisaaniga kujundas idamaa naise ülimõjuvõimsa prototüübi – ta ei rääkinud kunagi endast, ei väljendanud oma tundeid, kohalolekut või ajalugu – on leida väga vähe nõustumist. *Flaubert* rääkis naise eest ja esindas teda. Flaubert oli välismaalane, suhteliselt rikas ja meesterahvas ning need kõik olid ajaloolised domineerimise tahud, mis lubasid tal Kuchuk Hanemi mitte ainult füüsiliselt enda omaks võtta, vaid ka tema eest rääkida ning teavitada oma lugejaid sellest, mil

---

² „Asia and Western Dominance“

viisil oli naine „tüüpiline idamaalane“. Väidan, et Flaubert'i jõupositsioon Kuchuk Hanemi suhtes ei olnud isoleeritud näide. See esindab ausalt Ida ja Lääne suhtelist võimumustrit ning diskursust Oriendist, mida see võimaldas.

Nüüd jõuame kolmanda täpsustuseni. Ei tuleks kunagi arvata, et orientalism ülesehitus on midagi enam kui valede ja müütide struktuur, kust tõde rääkimise korral lihtsalt kaoks. Mina ise usun, et orientalism on näitena Euroopa-Atlandi võimust Oriendi üle iseäranis väärtuslikum kui Oriendi tõetruu diskursusena (mida selle akadeemilise või teadusliku vormi puhul väidetakse). Sellegipoolest, mida me peaksime austama ja aduma, on orientalistliku diskursuse kokkupõimitud tugevus, selle äärmiselt tihedad sidemed kaasaaitavate sotsiaalmajanduslike ja poliitiliste asutustega, ning aukartusäratav vastupidavus. Lõppude lõpuks, iga mõtete süsteem, mis võib säilida õpetatava tarkusena muutumatuna (akadeemiates, raamatutes, kongressidel, ülikoolides, välisteenistuse asutustes) alates Ernest Renani ajast 1840ndate lõpus kuni tänapäeva Ameerika Ühendriikideni peab olema muljetavaldavam kui ainult hulk valesid. Seega, orientalism ei ole Euroopa õhuline kujutelm Oriendist, vaid teooria ja praktika kogum, millesse on paljude generatsioonide jooksul materiaalselt investeeritud. Jätkuv investering tegi orientalistmist kui Orienti puudutavate teadmiste süsteemist, heakskiidetud võrgustiku, mis Oriendi kaudu Lääne teadvusesse filtreerub. Nii, nagu sama investering mitmekordistas väiteid, mis orientalistmist välja kasvavad ja tavakultuuri osaks saavad, neid tõesti väga produktiivseks muutes.

Gramsci on teinud kasuliku analüütilise eristuse tsiviil- ja poliitühiskonna vahel, millest esimene koosneb vabatahtlikest (või vähemalt vähem ratsionaalsetest ja mitte kohustuslikest) kuuluvustest, nagu koolid, perekonnad ja ühendused; teine aga riigiasutustest (sõjavägi, politsei, ametnikkond), mille tegevuseks riigis on otsene valitsemine. Otse loomulikult toimib kultuur tsiviilühiskonnas, kus ideed, asutused ja teised inimesed mõjutavad mitte domineerimise, vaid Gramsci sõnul nõusolekuga. Seega, igas mittetotalitaarses ühiskonnas domineerivad teatud kultuurilised vormid teiste üle, samuti nagu teatud ideed on teistest suurema mõjuvõimuga. Sellist kultuurilise juhtimise vormi on Gramsci määratlenud *hegemoonian* – asendamatu ideena tööstusliku Lääne kultuurielu kõikide käsitluste kohta. Just hegemoonia, või pigem kultuurilise hegemoonia toimimise tagajärg, annab orientalismile kestvuse ja tugevuse, millest

ma seni rääkinud olen. Orientalism ei ole kunagi kaugel sellest, mida Denys Hay on kutsunud Euroopa ideeksⁱⁱⁱ – ühiseks mõisteks, mis eristab „meid“ eurooplasi „nende“ mitte-eurooplastega vastandades. Tõepoolest võib väita, et Euroopa kultuuri tähtsaim osa on just nimelt see, mis tegi selle kultuuri nii Euroopa sees- kui väljaspool Euroopat hegemooniliseks – idee Euroopa identiteedi ülimuslikkusest võrreldes kõikide teiste mitte-Euroopa rahvaste ja kultuuridega. Lisaks eksisteerib Euroopa Oriendi-mõtete hegemoonia, nemad ise kordavad Euroopa üleolekut Oriendi mahajäämusest, välistades tavaliselt võimaluse, et iseseisvaval või skeptilisemal mõtlejal võib olla asjast teine arusaam.

Orientalism sõltub oma strateegia osas üsna muutumatuna tollest paindlikust *asukohapõhisest* ülemvõimust, mis paigutab Lääne inimese tervele reale võimalikele suhteasukohtadele Oriendiga, ilma et kunagi sellele oma suhtelist ülevõimu kaotaks. Miks olekski see pidanud olema teisiti, eriti Euroopa erakordse ülemvõimu ajal alates hilisest renessansist kuni tänapäevani? Teadlane, õpetlane, misjonär, kaupmees või sõdur viibis Oriendis või mõtles sellest, sest ta *võis seal olla* või sai sellest mõtelda ilma Oriendi suurema vastupanuta. Alates 18. sajandi lõpust kerkis Oriendi-teadmiste üldise suuna ning Lääne hegemoonia vihmavarju alt esile keeruline Orient, mis oli sobilik akadeemias õppimiseks, muuseumis eksponeerimiseks, koloniaalkontoris rekonstrueerimiseks, teoreetilisteks näideteks antropoloogilistes, bioloogilistes, lingvistilistes, rassilistes ja ajaloolistes väitekirjades inimkonnast ja universumist, näiteks majandus- ja sotsiaalteooriates, arengu-uuringutest, revolutsioonist, kultuurilisest isikupärasusest, rahvuslikust ja religioosest iseloomust. Lisaks põhines idamaiste objektide kujuteldav analüüs rohkem või vähem erandlikult Lääne iseseisval teadvusel, mille kahtlematust keskmest kerkis esile idamaine maailm. Esiteks, lähtudes peamiste ideedena sellest, kes või mis oli orientaalne; seejärel, mida valitseti vastavalt detailirohkele loogikale, mitte ainult empiirilise reaalsusega, vaid ka ihade, repressioonide, investeeringute ja projitseerimise kaasabil. Kui me saame viidata suurte orientalistide tõelistele teadustöödele, näiteks Silvestre de Sacy „Araabia valitud teosed“³ või Edward William Lane'i „Uusaegsete egiptlaste tavad ja kombad“⁴, peame samuti märkima, et samast ajendist tulid Renani ja

---

³ „Chrestomathie arabe“

⁴ „Account of the Manners and Customs of the Modern Egyptians“

Gobineau rassistlikud ideed, ning ka mitmed Victoria-aegsed pornograafilised romaanid (vaata Steven Marcuse analüüsi „Himur türklane“).⁵ iv

Siiski, endalt peab korduvalt küsima, kas orientalisti puhul on olulised massilisi materjale tühistavad üldised ideede rühmitused – ja kes võiks eitada, et need sisaldavad Euroopa ülemvõimu doktriine, erinevat liiki rassismi, imperialismi ja muud taolist, dogmaatilisi „idamaiseid“ vaateid kui mingit liiki ideaalset ja muutumatut abstraktsiooni; või on olulised hoopis mitmekülgsemad teosed, mis on loodud pea lugematu arvu üksikirjanike poolt, keda võib tuua individuaalseteks näideteks Oriendiga tegelevatest autoritest. Omal moel on need kaks alternatiivi – üldine ja konkreetne – tõesti kaks käsitlust sama materjalist; mõlemal korral peab kokku puutuma valdkonna teerajajatega, nagu William Jones, ning suurte kunstnikega nagu Nerval ja Flaubert. Ja miks ei võiks olla võimalik kasutada mõlemat käsitlust korraga või üksteise järel? Kui süstemaatiliselt kasutatakse liiga üldist või liiga konkreetset kirjeldustasandit, kas ei ole siis ilmselget moonutamise ohtu (just nimelt sellist, mille suhtes akadeemiline orientalism alati vastuvõtlik on)?

Kaks asja, mis mulle hirmu teevad, on moonutamine ja ebatäpsus või pigem ebatäpsuse liik, mis tuleneb liiga dogmaatilistest üldistusest ja ülemäära positivistlikust lokaliseeritud fookusest. Püüdes nende probleemidega toime tulla, olen üritanud tegeleda omaenda kaasaegse reaalsuse kolme aspektiga, mis näivad mulle näitavat viisi, kuidas saada üle metodoloogilistest või perspektiivsetest raskustest, millest ma rääkinud olen – raskustest, mis võivad esialgu sundida kirjutama jämedakoelist poleemikat nii vastuvõtmatult üldistava kirjeldustasemega, et see ei ole pingutust väärt; või teise näitena kirjutama analüüsiseeriaid, mis on nii detailirohked ja põhjalikud, et kaotavad järje üldiste võimukõverate üle, mis valdkonnas esinevad ja nendele erilise veenvuse annavad. Kuidas siis individuaalsust ära tunda ja seda intelligentse ja mitte mingil juhul passiivse või lihtsalt diktaatorliku, üldise ja hegemoonilise sisuga kooskõlastada?

---

⁵ „The Lustful Turk“

III

Ma mainisin kolme kaasaegse reaalsuse aspekti. Pean need nüüd lühidalt lahti seletama, et oleks näha, kuidas mind suunati teatud liiki uurimuse ja kirjutamise juurde.

1.*Erinevus eheda ja poliitilise teadmise vahel.* On väga kerge väita, et teadmised Shakespeare'st või Wordsworthist ei ole poliitilised, samal ajal kui seda on teadmised kaasaegsest Hiinast või Nõukogudel Liidust. Minu enda ametlik ja professionaalne nimetus on „humanitaarteadlane“ – ametinimetus, mis viitab sellele, et minu erialaks on humanitaarteadused ja seega ebatõenäolisusele, et minu tegutsemistes sellel alal on midagi poliitilist. Loomulikult on kõik nimetused ja sõnastus, mida ma siin kasutan üsna varjunditeta, kuid üldine tõde, mida väidan, on minu arvates laialt levinud. Üks põhjus väitmiseks, et Wordsworthist kirjutav humanitaarteadlane või Keatsile keskenduv toimetaja ei ole segatud millessegi poliitilisse, on see, et igapäevases mõttes ei näi nende tegevus avaldavat reaalsusele otsest poliitilist mõju. Nõukogude majandust uuriv õpetlane töötab väga tundlikul alal, mille vastu on valitsusel suur huvi, ning seda, mida ta võiks uurimuste ja ettepanekutega luua, kasutavad edaspidi poliitikategijad, valitsuse ametnikud, institutsioone esindavad majandusteadlased ja luureeksperdid. Võib laiendada eristust „humanitaarteadlaste“ ja poliitiliste implikatsioonidega või poliitilise tähtsusega tööga inimeste vahel, öeldes, et esimeste ideoloogia värv on poliitika jaoks kõrvalise tähtsusega (kuigi see võib olla tähtis sama eriala kolleegidele, kes võivad mitte nõustuda teadlase stalinismi, fašismi või liigliberaalsusega), samal ajal kui teiste ideoloogia on otse nende materjali sisse põimitud. Tõepoolest, kaasaegses akadeemias on majandus, poliitika ja sotsioloogia ideoloogilised teadused, ning seega peetakse enesestmõistetavaks, et need valdkonnad on „poliitilised“.

Sellest hoolimata, otsustav mõju kaasaegses Läänes loodava teadmisele (siinkohal räägin peamiselt Ameerika Ühendriikidest) on selle apoliitilisusel, see tähendab akadeemilist, erapooletut, pooldajateülest või kitsarinnalist õpetuslikku uskumust. Teoorias ei saa sellise ambitsiooniga võib-olla võidelda, kuid praktikas on reaalsus palju problemaatilisem. Keegi ei ole kunagi leiutanud meetodit, mille abil teadlane elu asjaoludest eemaldada, alates tema klassikuuluvusest (teadvustatust või teadvustamata), uskumuste komplektist, sotsiaalsest kuuluvusest, või lihtsalt tema ühiskonna liige olemisest. Need asjaolud mõjutavad tema

professionaalseid tegemisi, isegi kui tema teadus ja selle tulemused püüavad loomulikult saavutada taset, mis on suhteliselt vaba igapäevase julma reaalsuse piirangutest ja kitsendustest. Sest on olemas teadmine, mis on vähem, mitte rohkem, erapoolik, kui indiviid, kes seda põhjustab (ja tema segamini aetud ja häiriv elu-olu). Siiski ei ole see teadmine seepärast automaatselt apoliitiline.

Väga oluline on küsimus: kas arutelud kirjandusest ja klassikalisest filoloogiast on tulvil või vahendavad poliitiliselt tähtsaid küsimusi, ja ma olen proovinud sellest mujal detailselt rääkida.^v Tahaksin nüüd selgitada, kuidas üldises liberaalses üksmeeles on need „tõelised“ teadmised fundamentaalselt apoliitilised (ja vastupidi väites, et avalik poliitiline teadmine ei ole „tõeline“ teadmine), mis tuhmistavad teadmiste loomisel kehtivaid organiseeritud poliitilisi asjaolusid. Tänapäeval ei aidata kellelgi sellest aru saada, kui adjektiivi „poliitiline“ kasutatakse sildina, mis paneb kahtlema igas teoses, mis julgeb protokollrikkuda või teeskleb, et on poliitikaüleselt objektiivne. Võime ütelda, et esiteks tunnistas kodanikuühiskond poliitilise tähtsuse astendust erinevates valdkondades. Teatud piirini tuleneb valdkonnale antud poliitiline tähtsus võimalusest selle otseseks tõlkimiseks majandustermineks, kuid suuremal määral tuleb poliitiline tähtsus teadusala lähedusest teatud poliitilise ühiskonna kindlakstehtavate võimuallikatega. Seega on tõenäoline, et majandusliku uurimuse Nõukogude pikaajalistest energiavõimalustest ja nende mõjust militaarvõimekusele on tellinud kaitseministeerium ning seejärel on võimatu omastada mingit poliitilist staatust sihtasutuse poolt osaliselt finantseeritud uurimusele Tolstoi varasest loominguks. Siiski kuuluvad mõlemad teosed kodanikuühiskonna arvates samasse valdkonda – Venemaa uuringud, isegi kui ühte teost koostab konservatiivne majandusteadlane ja teist radikaalne kirjandusteadlane. Siinkohal väidan, et sõna „Venemaa“ üldise teemana on poliitilisem leebematest eristustest, nagu „majandus“ ja „kirjandusajalugu“, sest Gramsci käsitles poliitiline ühiskond sellistesse kodanikuühiskonna valdustesse, nagu akadeemia, tähtsustades selle eristuse olulisust ja äratades huvi.

Ma ei soovi kõike seda üldises teoreetilises raamistikus edasi arendada. Mulle tundub, et minu uuringu väärtust ja usaldusväärsust saab demonstreerida, olles palju rohkem konkreetsem, näiteks sellega, et Noam Chomsky on uurinud instrumentaalset seost Vietnami sõja ja objektiivse teadmise mõiste vahel, mida rakendati riigirahastatud militaaruuringute

katmiseks.^{vi} Nüüd, kuna Suurbritannia, Prantsusmaa ja hiljuti ka Ameerika Ühendriigid on imperiaalvõimud, edastavad nende poliitilised ühiskonnad oma n-ö kodanikuühiskondadele otsese poliitilise süstina asjaolude kiireloomulisust, kus tahes ja millal iganes need puudutavad nende imperiaalhuvisid välismaal. Ma kahtlen, kas oleks näiteks vastuoluline ütelda, et 19. sajandi teisel poolel tundis Indias või Egiptuses elav inglane nende maade vastu huvi viisil, mis ei erinenud tema teadvuses olnud ettekujutusest nende staatusest Briti kolooniatena. Seda öelda on üpris erinev väitest, et kõik akadeemilised teadmised Indiast ja Egiptusest on mingil määral varjutatud, märgistatud ja kahjustatud kõikide poliitiliste asjaolude poolt; kuid siiski *väidan oma orientalisti uuringus just seda*. Sest kui on tõsi, et humanitaarteadustes ei saa ükski teadmiste tulemus kunagi eirata või eitada selle autori osalust inimsubjektina omaenda olukorras, siis peab tõsi olema ka see, et ei saa eitada Orienti uuriva eurooplase ja ameeriklase *isikliku* reaalsuse peamisi asjaolusid: seda, et ta vaatab Orienti esmalt kui eurooplane ja ameeriklane, alles seejärel kui üksikisik. Olla sellises situatsioonis eurooplane või ameeriklane ei ole mitte mingil määral inertne tõsiasi. See tähendas ja tähendab olla ükskõik kui häguselt teadlik, et kuulutakse võimu juurde, millel on kindel huvi Oriendi vastu, ning mis veelgi tähtsam – kuulutakse maailma osasse, millel on olnud peaaegu Homeroose ajast saati kindel huvi Oriendi asjadesse sekkuda.

Sel viisil esitatud on need poliitilised reaalsused tõelise huvi äratamiseks veel liiga ebamääraseks ja üldised. Igaüks võiks nendega nõustuda, ilma et peaks ilmtingimata heaks kiitma, et need tähendasid väga palju näiteks Flaubert'ile, kui ta kirjutas teost „Salambo“ või H. A. R. Gibbile teost „Uued suunad islamis“⁶ kirjutades. Probleemiks on liiga suur vahemaa minu kirjeldatud suure domineeriva asjaolu ja romaani väikese teadusharu või teadusliku teksti kirjutamise ajal valitsevate igapäevaelu detailide vahel. Siiski, kui me välistame kohe alguses kõik mõtted, et „tähtsaid“ fakte, nagu imperiaalne domineerimine, võib rakendada mehaaniliselt ja ette määratavalt selliste keeruliste küsimuste suhtes nagu kultuur ja ideed, hakkame lähenema huvitavale uurimusele. Minu idee on, et vastavalt mõnele vaieldamatule siin esitatud ajaloolise faktile, oli Euroopa ja Ameerika Ühendriikide huvi Oriendi vastu poliitiline; kuid selle huvi äratas kultuur, mis toimis dünaamiliselt koos brutaalsete poliitiliste, majanduslike ja sõjaliste

---

⁶ „Modern Trends in Islam“

aluspõhimõtetega, et teha Oriendist eripalgelise ja keeruka koha, mis see valdkonna raames, mida olen orientalismiks nimetanud, ilmselt ka oli.

Seetõttu ei ole orientalism ainult poliitiline küsimus või kultuuri, teadmiste ja asutuste peegeldatav passiivne valdkond; samuti ei ole orientalism suur ja laiali hajutatud tekstide kogu Oriendist ega ka mõne „Orienti“ oma võimu all hoidva saatanliku imperialistliku „Lääne“ plaani esindaja ja väljendaja. Orientalism on pigem geopoliitilise teadlikkuse *jaotamine* esteetilisteks, teaduslikeks, majanduslikeks, sotsioloogilisteks, ajaloolisteks ja filoloogilisteks tekstideks; see ei *viimistle* mitte ainult geograafilisi aluserisusi (maailm koosneb kahest ebavõrdses poolest: Oriendist ja Oktsidendist), vaid ka terve seeria „huve“, *mida* orientalism teadusliku avastuse, filoloogilise rekonstruktsiooni, psühholoogilise analüüsi, kirjandusliku maastiku ja sotsioloogilise kirjelduse kaudu ainult ei loo, vaid ka säilitab. Väljendamise asemel orientalism pigem *on* teatud *tahe* või *kavatsus* ilmselt erineva (või alternatiivse või uudse) maailma mõistmiseks, mõnel juhul sellega manipuleerimiseks, selle kontrollimiseks ja isegi hõlmamiseks. Orientalism on ennekõike diskursus, mis ei ole mingil viisil otseses kooskõlalises suhtes poliitilise võimuga selle ehedal kujul, vaid on pigem loodud ja eksisteerib ebavõrdses mõttevahetuses eri liiki võimudega, mida vormivad teatud määral poliitiline võim (näiteks koloniaalne või imperiaalne riigiparaat), intellektuaalne võim (juhtivad teadused, näiteks komparatiivlingvistika, anatoomia või kõik kaasaegse politoloogia harud), kultuuriline võim (näiteks üldtunnustatud ja normijärgsed maitsed, tekstid ja väärtused) ja moraalne võim (näiteks mõtted sellest, mida „me“ teeme ja mida „nemad“ ei saa teha või sellest aru saada, nagu „meie“ saame). Tõepoolest, minu tõeline väide on, et orientalism lihtsalt ei esinda seda, vaid on märkimisväärne mõõde kaasaegsest poliitintellektuaalsest kultuurist, ning on sellisena vähem seotud Oriendiga, kui „meie“ maailmaga.

Kuna orientalism on kultuuriline ja poliitiline nähtus, siis see ei eksisteeri mingis arhiivivaakumis; vastupidiselt usun, et Oriendi kohta mõeldu, öeldu, või isegi tehtu järgib teatud eristuvat ja intellektuaalselt kurssi (või toimub samaaegselt). Samuti võib siin märgata laia pealispinna surve, kompositsiooni detailide ja tekstuaalsuse vahel toimuvat märkimisväärset varjundite ja viimistluse taset. Arvan, et enamik humanitaarteadlasi on igati nõus arvamusega, et tekstid eksisteerivad kontekstis, et on olemas selline asi nagu intertekstuaalsus ja et tavade,

eelkäijate ja retooriliste stiilide mõju piirab seda, mida Walter Benjamin kutsus kunagi „tootliku inimese ülemaksustamiseks [...] „loovuse“ põhimõtete nimel [...], millesse poeet ise uskus ja on oma puhtas usus oma töös edasi toonud“.^{vii} Siiski, esineb soovimatust lasta neil poliitilistel, ühiskondlikel ja ideoloogilistel takistustel üksikautori puhul samal viisil toimida. Humanitaarteadlane usub, et iga Balzaci tõlgendajale on huvipakkuvaks faktiks see, et kirjanik oli „Inimlikus komöödias“ mõjutatud Geoffroy Saint-Hilaire'i ja Cuvier' vahelisest konfliktist, kuid samasugust survet on ebamäärasel moel tunda Balzaci tagurliku monarhia pooldamise suhtes, et tema kirjanduslikku „geeniust“ labastada ning seega teda vähem tõelise uurimuse vääriliseks muuta. Nii nagu Harry Bracken on väsimatult näidanud, arutavad filosoofid Locke'i, Hume'i ja empiritsismi üle, arvestamata, et nende klassikaliste autorite „filosoofiliste“ õpetuste, rassistlike teooriate, orjapidamise õigustamiste ja koloniaalsete ekspluateerimiste^{viii} vahel on ilmne seos. Need on üsna tavalised viisid, kuidas kaasaegne teadus ennast puhtana hoiab.

Võib olla on tõsi, et suurem osa katseid kultuuri poliitilise mudaga loopida, on olnud jämedalt ikonoklastilised; võib olla ei ole ka minu enda eriala – sotsiaalne kirjanduse tõlgendamine – pidanud sammu detailsete tekstianalüüside suuremõõtmeliste tehniliste arengutega. Siiski ei saa mööda vaadata sellest, et üldiselt kirjandusuuringud, eriti Ameerika marksistlikud teoreetikud, on vältinud pingutusi, et tõsiselt täita tühik tekstuaalse ajaloolise teaduse pealis- ja aluspinna vahel. Teisel juhul olen läinud nii kaugele, et ütlen, et kirjanduslik-kultuuriline ringkond kui tervik on kuulutanud imperialismi ja kultuuri tõsise uurimise tabuks.^{ix} Sest Orientalism seab selle küsimusega – tähendab arusaamisega, et poliitiline imperialism valitseb tervet valdkonda, mõttekujutust ja teaduslikke asutusi – silmitsi viisil, mis teeb selle vältimise intellektuaalselt ja ajalooliselt võimatuks. Siiski on alati olemas alaline taganemismehhanism, mis seisneb ütlemises, et näiteks kirjandusteadlane ja filosoof on koolitatud vastavalt kirjanduses ja filosoofias, aga mitte poliitikas või ideoloogilises analüüsis. Teisisõnu, asjatundja nõue võib olla päris tõhus, et blokeerida suuremat ja minu arvamuse kohaselt intellektuaalselt tõsisemat perspektiivi.

Siinkohal tundub mulle, et võib anda lihtsa kaheosalise vastuse. Vähemalt kui tegu on imperialismi ja kultuuri (või orientalisismi) uuringutega. Esiteks, peaaegu iga 19. sajandi kirjanik (ja sama kehtib ka varasema aja kirjanikele) oli erakordselt teadlik impeeriumist. See on teema,

mida pole väga palju uuritud, kuid pole vaja kaasaegset Victoria ajastu spetsialisti, tunnistamaks, et liberaalsetel kultuurikangelastel nagu John Stuart Mill, Arnold, Carlyle, Newman, Macaulay, Ruskin, George Eliot ja isegi Dickens, olid rassist ja imperialismist kindlad vaated, mida on nende kirjutistes päris kerge märgata. Niisiis, isegi asjatundja peab leppima teadmisega, et näiteks Mill rõhutas teostes „Vabadusest“ ja „Esindav Valitsus“⁷ väga konkreetselt, et tema esitatud vaated ei kehti India kohta (lõppude lõpuks oli ta suure osa oma elust Inglise Ida-India Kompanii ametnik), sest indialased olid ühiskonna poolest, kui mitte rassiliselt, alamast klassist. Sama tüüpi paradoks leidub ka Marxi teostes, nagu ma selles raamatus näidata püüan. Teiseks, arvamus, et imperialismi kujul mõjutab poliitika kirjanduse, teaduse, sotsiaalteooria ja ajaloo kirjutamist, ei ole mingil juhul samaväärne ütlusega, et kultuur on seetõttu labastunud või alandatud väärtusega nähtus. Vastupidi väidan, et oleme suutelised paremini aru saama küllastunud hegemooniliste süsteemide, nagu kultuuri, pidevusest ja kestvusest, kui taipame, et sisemised takistused kirjanikele ja mõtlejatele olid *produktiivsed*, mitte ühtselt pärssivad. See on idee, mida püüdis kindlasti selgitada Gramsci ning väga erineval viisil tegid seda ka Foucault ja Raymond Williams. Isegi üks või kaks lehte Williamsi „impeeriumi kasutustest“ teoses „Pikk revolutsioon“⁸ ütlevad meile 19. sajandi kultuurilise rikkuse kohta rohkem, kui paljud hermeetilise tekstianalüüsi kõited.^x

Seepärast uurin ma orientalisti, kui dünaamilist mõttevahetust individuaalse autori ja kolme suure impeeriumi – Briti, Prantsuse ja Ameerika – kujundatud laialdaste poliitiliste huvide vahel ja mille intellektuaalsel ja loomingulisel territooriumil see kirjutis loodi. Teadlasena ei kõida mind niivõrd üldine poliitiline tõde, kui detailid, sest kellegi, nagu Lane'i, Flaubert'i või Renani juures meid tõesti ei huvita (temale) vaieldamatu tõde, et Lääne inimesed on paremad kui Oriendi inimesed, vaid tema teose läbinisti välja töötatud ja moduleeritud laialdased tõestused selle tõe poolt avatud laia ruumi ulatuses. Et minu väitest aru saada, peab meeles pidama, et Lane'i teos „Uusaegsete egiptlaste tavad ja kombed“ on klassikaline ajalooline ja antropoloogiline ülevaade mitte oma lihtsa rassistliku üleoleku kajastuse, vaid oma stiili, tohutult arukate ja hiilgavate detailide poolest.

---

⁷ „Representative Government“

⁸ „The Long Revolution“

Niisiis, poliitilised küsimused, mida orientalism tõstatab, on järgnevad: millised teised intellektuaalsed, esteetilised, teaduslikud ja kultuurilised jõud moodustavad imperialistliku tava nagu orientalism? Kuidas said filoloogiast, leksikograafiast, ajaloost, bioloogiast, poliitilisest teooriast ja majandusteooriast, romaanide kirjutamisest ja lüürilisest luulest orientalmi laiahaardelise imperialistliku maailmavaatele kaasaaitajad? Millised on orientalmi raames toimuvad muutused, moduleerimised, viimistlused ja isegi revolutsioonid? Mida tähendab selles kontekstis originaalsus, järjekestvus või individuaalsus? Kuidas orientalm ennast ühest ajajärgust teise viib või taastoodab? Lõpuks, kuidas me saame käsitleda kultuurilist, ajaloolist orientalmi fenomeni mitte kui paljalt tingimusteta loogilist järeldust, kuid nagu *inimeste tahtlikku loodut* selle kogu ajaloolise keerukuse, detailide ja väärtuse juures, samal ajal ilma silmist kaotamata kultuuriliste kirjutiste, poliitiliste suunitluste, riigi ja ülemvõimu eriliste reaalsuste vahelist ühendust? Sellistes muredest juhitud võib humanitaarteadus vastutustundlikult poliitika ja kultuuri poole pöörduda. Kuid see ei tähenda, et selline teadus loob kindlad reeglid teaduse ja poliitika vahelisele suhtele. Väidan, et kõik humanitaaruuringud peavad moodustama nende suhete laadi kindlas uuringu kontekstis, ainekus ja selle ajaloolistes asjaoludes.

2. *Metodoloogiline küsimus.* Ühes varasemas raamatus pühendasin palju mõtteid ja analüüsi humanitaarteaduse teoste metodoloogilisele tähtsusele, et leida ja moodustada esimene aste, lähtepunkt, algprintsip.^{xi} Peamine õppetund, mida õppisin ja proovisin edasi anda, oli asjaolu, et ei ole olemas lihtsalt kindlat või olemasolevat lähtepunkti. Alguseid peab valmistama iga projekti jaoks viisil, mis võimaldavad neile järgnevat. Mitte üheski minu kogemuses ei ole selle õppetunni keerulisust kunagi nii teadlikult läbi elatud (ma ei oska ütelda, kas edukalt või läbikukkunult) kui selles orientalmi uuringus. Tingimata hõlmab alguse idee, õigupoolest alguse tegu, piiritlemist, mille käigus miski on suurest kogusest materjalist välja lõigatud, massist eraldatud ja lähtepunkti ja algust tähistama seatud või seda olema. Teksti uurijale on üks selline alguse piiritlemise idee Louis Althusseri *problematic*, analüüsist tulenev eripiiritlemisega teksti või tekstirühmade ühtsus.^{xii} Siiski, orientalmi puhul (vastupidi Marxi tekstidele, mida Althusser uuris) ei ole probleem ainult selles, et leida lähtepunkt või *problematic*, vaid samuti määramine, millised tekstid, autorid ja ajajärgud on uurimiseks sobivamad.

Proovida orientalistist entsüklopeedilist narratiivajalugu kirjutada on tundunud mulle rumal. Esiteks, kui minu juhtprintsip oleks olnud „Euroopa idee Oriendist“, ei oleks materjalil, mille ma peaks läbi töötama, praktiliselt lõppu. Teiseks, narratiivne mudel ise ei sobinud minu kirjeldavate ja poliitiliste huvidega. Kolmandaks, raamatutes nagu Raymond Schwabi „Orientaalne renessanss“⁹, Johann Fücki „Araabia uuringud Euroopas kuni 20. sajandi alguseni“¹⁰ ja hiljutisemas Dorothee Metlitzki „Araabia küsimus keskaegses Inglismaal“^{11 xiii} on Euroopa ja Oriendi kokkupuute teatud aspektidest juba entsüklopeediliselt kirjutatud, mis muudavad teadlaste töid üldises poliitilises ja intellektuaalses kontekstis erinevaks ülalpool visandatust.

Siiski jääb järele probleem vähendada väga mahukas arhiiv hallatavate mõõtmeteni ning mis veel tähtsam, tuua väljavalitud teoste rühmas välja mingi mõistuspärase järjestuse omadus ilma samal ajal järgimata arutat kronoloogilist järjestust. Seega on minu lähtepunktiks olnud Briti, Prantsuse ja Ameerika Oriendi kogemusi ühtsena käsitlemine, milline ajalooline ja intellektuaalne taust selle kogemuse võimaldasid, milline on olnud selle kogemuse omadus ja iseloom. Põhjustel, millest ma nüüd räägin, kitsendan ma juba piiratud (kuid siiski ebatavaliselt suurt) küsimuste hulka Inglise-Prantsuse-Ameerika peaaegu tuhat aastat Orienti esindanud Araabia ja islami kogemusele. Seejärel tundus koheselt suur osa Oriendist – India, Jaapan, Hiina ja teised Kaug-Ida osad – olevat välja arvatud, mitte seepärast, et need kohad oleksid tähtsusetud (ilmselt pole need seda olnud), vaid seepärast, et Euroopa Lähis-Ida või islami kogemusest saab rääkida ilma Kaug-Ida kogemuseeta. Siiski, selle üldise Euroopa ajaloolise idamaade huvi teatud hetkedel ei saa Oriendi osadest nagu Egiptus, Süüria ja Araabia, rääkida ilma uurimata Euroopa seotust kaugemate maadega, millest kõige tähtsamad on Pärsia ja India; märkimisväärne selles asjas on ka Egiptuse ja India vaheline side, mis puutub 18. ja 19. sajandi Suurbritanniasse. Samamoodi mõjutasid kõik järgnevad Kaug-Ida huvid otseselt Prantsusmaa huvitatust Lähis-Ida, islami ja araablase vastu: prantslaste osa „Zend-Avesta“ dešifreerimisel,

---

⁹ „La Renaissance orientale“

¹⁰ „Die Arabischen Studien in Europa bis in den Anfang des 20. Jahrhunderts“

¹¹ „The Matter of Araby in Medieval England“

Pariisi väljapaistvus 19. sajandi esimesel dekaadil sanskriti uurimise keskusena ja asjaolu, et Napoleoni huvi Oriendi vastu sõltus tema tunnetest Briti rolli suhtes Indias.

Suurbritannia ja Prantsusmaa domineerisid Vahemere idaosas alates ligikaudu 17. sajandi lõpust. Siiski teeb mu arutelu sellest domineerimisest ja süstemaatilistest huvist ülekohut a) Saksamaa, Itaalia, Venemaa, Hispaania ja Portugali tähtsatele panustele orientalismlis ja b) asjaolule, et üks tähtis ajend 18. sajandi Oriendi uurimistes oli revolutsioon piibliuuringutes, mida stimuleerisid sellised erinevad huvitavad teerajajad, nagu piiskop Lowth, Eichhorn, Herder ja Michaelis. Esiteks pidin ma rangelt keskenduma Briti, Prantsuse ja hiljem Ameerika materjalile, sest tundus eksimatult tõsi, et Suurbritannia ja Prantsusmaa ei olnud ainult Oriendi ja orientalistika teerajajad-rahvad, vaid neid eesliinipositsioone hoiti tänu kahele suurimale koloniaalvõrgustikule enne 20ndat sajandit; usun üsna iseteadvalt, et Ameerika idamaade seisukoht sobitus alates Teisest maailmasõjast päris hästi kohtadele, mida olid välja kaevanud varasemad kaks Euroopa võimu. Samuti usun, et puhas Briti, Prantsuse ja Ameerika Oriendi-kirjutiste kvaliteet, konsistents ja hulk teeb need tähtsamaks Saksamaal, Itaalias, Venemaal ja mujal valminud vaieldamatult oluliste teostest. Kuid ma pean samuti tõeks, et suurimad sammud orientalistikas tehti kas Suurbritannias või Prantsusmaal, seejärel viimistleti seda sakslaste poolt. Näiteks Silvestre de Sacy ei olnud ainult esimene uusaegne ja institutsionaalne Euroopa orientalist, kes töötas islami, araabia kirjanduse, druuside usulahu ja Sassaniidide-aegse Pärsiaga, vaid ta oli ka õpetajaks Champollion'le ja Franz Boppile, kes oli Saksa komparatiivlingvistika looja. Sama võib väita William Jones ja Edward William Lane'i teerajajarolli ja väljapaistvuse suhtes.

Teiseks on piibliuuringute taustal loodud tähtsaid hiljutisi teoseid, ja siin on minu orientalismlis uuringute puudused rohkelt tasa tehtud tõusuga, mida ma olen kutsunud uueks orientalismlisiks. Parimad ja enim valgustavalt asjakohaseimad on E. S. Shafferi muljetavaldavad "Kubla Khan" ja „Jeruusalemma langus“^{xiv}, asendamatu uurimus romantismlis lätetest, ja intellektuaalsest tegevusest, mis toetavad oluliselt sündmusi Coleridge'i, Browningu ja George Elioti teostes. Mingil määral arendavad Shafferi teosed edasi Schwabi seatud piirjooni, liigendades asjakohaseid materjale, mida leiti Saksa piibliuurimustes, ning kasutades neid, et lugeda kolme Briti kirjaniku töid intelligentsel ja alati huvitaval viisil. Siiski puudub selles

raamatus mõnes mõttes poliitiline ja ka ideoloogiline pool, mida on edasi andnud Briti ja Prantsuse kirjanike orientaalne materjal, millele ma peamist rõhku panen. Lisaks püüan Shafferist erinevalt heita valgust järgnevatele arengutele nii akadeemilises kui ka kirjanduslikus orientalis mis, mis ühelt poolt kannavad edasi sidemeid Briti ja Prantsuse orientalis mi ja teiselt poolt silmanähtavat koloniaalse imperialis mi tõusu vahel. Seejärel soovin samuti näidata, kuidas kõik need eelnevad küsimused pärast Teist maailmasõda Ameerika orientalis mis suuremal või vähemal määral taastoodetakse.

Sellest hoolimata võib minu uurimuses olla eksitav seisukoht. Välja arvatud mõni juhuslik vihje, ei arutle ma põhjalikult Saksamaa arengutest pärast avaperioodi, milles domineeris de Sacy. Igale teosele, mis proovib seletada akadeemiliselt orientalis mi ja pöörab vähe tähelepanu teadlastele nagu Steintal, Muller, Becker, Goldziher, Brockelmann, Noldeke – kui ainult mõnda mainida – peab tegema etteheiteid, ning ma teen seda ise vabatahtlikult. Eriti kahetsen, et ei pööranud rohkem tähelepanu Saksa teadlaste suurepärasele mainele 19. sajandi keskpaigas ja mille eiramist Briti saare teadlaste poolt George Eliot hukka mõistis. Mõtlen sellega Elioti unustamatut härra Casauboni tegelaskuju teoses „Middlemarch“. Üks põhjus, miks ta ei saa lõpetada oma teost „Kõikide mütoloogiate võti“, on tema noore nõbu Will Ladislaw' sõnul Casaubon' vähiklikkus Saksa teaduses. Casaubon ei ole mitte ainult valinud teemaks „muutuv, nagu keemia: uued avastused muudavad pidevalt meie vaateid“, ta võtab endale kohustuse, mis on sarnane Paracelsuse valeks tunnistamisega, sest „teate ju küll, ta ei ole orientalistlik.“^{xv}

Eliotil oli õigus, kui ta andis mõista, et umbes 1830. a. teose „Middlemarch“ ilmunise ajal, oli Saksa teadus saavutanud täielikult oma Euroopa mõjuvõimu. Siiski ei oleks Saksa teaduse ajal 19. sajandi esimese kahe kolmandiku jooksul kunagi saanud areneda lähedasi suhteid orientalistide ja Oriendi pikaajaliste püsivate *rahvuslike* huvide vahel. Saksamaal ei olnud midagi võrreldavat Inglise-Prantsuse kohaloluga Indias, Levandis ja Põhja-Aafrikas. Veelgi enam, Saksa Orient oli peaaegu täielikult teaduslik või vähemalt klassikaline Orient. See koosnes lüürikast, kujutelmadest ja isegi romaanidest, kuid ei olnud kunagi samasugune reaalsus nagu Egiptus ja Süüria olid Chateaubriand', Lane'i, Lamartine'i, Burtoni, Disraeli või Nervali jaoks. Midagi olulist on asjaolus, et kaks kõige kuulsusrikkamat Saksa Oriendi-teemalist teost

– Goethe „Lääne-Ida diivan“ ja Friedrich Schlegeli „Indialaste keelest ja mõttetarkusest“¹² – baseerusid vastavalt reisile Reini jõel ja Pariisi raamatukogudes veedetud tundidele. Mida Saksa idamaine teadus tegi, oli metoodika täiustamine ja viimistlemine, mida nad rakendasid peaaegu sõna-sõnalt üle imperiaalsete Suurbritannia ja Prantsusmaa Oriendist üle võetud tekstidele, müütidele, ideedele ja keeltele.

Siiski, Saksa orientalismil ja Inglise-Prantsuse, hiljem ka Ameerika orientalismil oli ühine teatud Lääne kultuuri intellektuaalne *autoriteet* Oriendi üle. See autoriteet peab suures osas olema iga orientalmi kirjelduse subjektiks ja see on nii ka selles uurimuses. Isegi nimi *orientalism* viitab tõsisele, ehk isegi kohmaka stiiliga asjatundlikkusele; kui ma kasutan seda kaasaegsetele Ameerika sotsiaalteadlaste kohta (minu sõnakasutus on anomaalne, sest nad ise ei kutsu ennast orientalistideks), teen seda juhtimaks tähelepanu viisile, kuidas Lähis-Ida asjatundjad võivad endiselt toetuda 19. sajandi Euroopa orientalmi intellektuaalse positsiooni jäänustele.

Autoriteedis ei ole midagi müstilist ega loomulikku. See on väljakujunenud, mõjutatud, levitatud; see on instrumentaalne ja veenev; sellel on staatus, see rajab maitse ja väärtuse kaanoneid; see on peaaegu eristamatu teatud ideedest, mida tõena esile tõstab ja tavadest, ettekujutustest ja hinnangutest, mida formuleerib, edasi annab ja taasloob. Autoriteeti eelkõige võib, õigemini peab, analüüsima. Kõik need autoriteedi omadused kehtivad ka orientalmi kohta, ja paljud mis ma siinses uurimuses teen, on kirjeldada nii ajaloolist autoriteeti kui ka orientalmi isiklikke autoriteete.

Minu põhilist metodoloogilist vahendit siin autoriteedi uurimiseks võib kutsuda *strateegiliseks asukohaks*, mis on viis kirjeldada autori seisukohta tekstis idamaise materjali kohta, millest ta kirjutab ja *strateegiliseks formeerumiseks*, mis on viis analüüsida tekstide vahelisi suhteid ja viisi, kuidas tekstide rühmad, liigid ja isegi žanrid omandavad massi, tiheduse ja vastastikuse võimu – esmalt oma vahel ning seejärel kultuuris üldiselt. Kasutan strateegia mõistet lihtsalt, et identifitseerida probleemi, millega iga Oriendist kirjutaja kokku on puutunud: kuidas Oriendist aru saada, kuidas sellele lähendada, kuidas selle perfektsusest, ulatusest ja

---

¹² „Über die Sprache and Weisheit der Indier“

kohtutavatest mõõdetest mitte lüüa saada või neile alla jääda. Igaüks, kes Oriendist kirjutab, peab ennast asetama Oriendiga vastakuti; tõlgitud tekstidesse, sisaldab see asukoht teatud jutustavat häält, mille kirjanik omaks võtab; struktuuri liiki, mille ta üles ehitab; kujutiste, teemade ja motiivide liike, mis tema tekstides ringlevad. See kõik moodustab taotletud viisi, kuidas lugeja poole pöörduda, Orienti sisaldada ja lõpuks seda esindada või selle nimel rääkida. Siiski ei toimi ükski eelmainituist abstraktselt. Kõik Oriendist kirjutajad (ja see kehtib isegi Homeroose kohta) eeldavad mingeid Oriendi-eelseid, mõningaid eelnevaid teadmisi Oriendist, millele nad viitavad ja millele tuginevad. Lisaks *seostub* iga teos Oriendist teiste teoste, lugejate, asutuste ja Oriendiga ise. Seega moodustab suhete komplekt teoste, lugejate ja mõne konkreetse Oriendi tahu vahel analüüsitava üksuse – näiteks filoloogilistest uuringutest, idamaade kirjandusest välja võetud antoloogiatest, reisikirjadest ja idamaade kujutelmadest – mille kohalolu ajas, diskursuses ja asutustes (koolid, raamatukogud, välisteenistused) annavad sellele tugevust ja autoriteeti.

Loodan, et on selge, et minu mure autoriteedi pärast ei too kaasa analüüsi sellest, mis idamaistes tekstides peidus on, vaid pigem analüüsi teksti pinnast, selle välisest osast, mida kirjeldab. Ma ei arva, et seda mõtet võib ületähtsustada. Orientalismi eeldus on välispidisus. See tähendab, et orientalist, poeet või õpetlane paneb Oriendi rääkima, kirjeldab seda, esitab selle müsteeriumid Lääne jaoks ja Läänele arusaadavalt. Väljaarvatud esimesest põhjusest, millest räägib, ei hooli ta Oriendist kunagi rohkem. Mida ta ütleb või kirjutab, tulenevalt asjaolust, et seda on öeldud või kirjutatud, on näitamaks, et orientalist asub nii eksistentsiaalse kui ka moraalse asjaoluna väljaspool Orienti. Selle välispidisuse peamine tulemus on loomulikult esindatus. Alates Aischyluse näidendist „Pärslased“ on Orient transformeerunud väga kaugest ja tihti ähvardavast võõrapärasusest võrdlemisi tuttavateks olenditeks (Aischylose puhul leinavad aasialannad). Dramaatilise esindatuse vahetust „Pärslastes“ varjab asjaolu, et publik kogeb väga kunstipärast esitamist, mille mitte-orientaalne on teinud kogu Oriendi sümboliks. Minu orientalistlik tekstianalüüs seega rõhutab tõendeid, mis ei ole mingil juhul nähtamatud selliste esindatuste jaoks nagu *esindatused*, ja ei ole „loomulikud“ Oriendi kirjeldused. Sellise tõendi leiab sama silmapaistvalt nn tõestest tekstides (ajalood, filoloogilised analüüsid, poliitilised lepingud) kui ka avalikult kunstipärastes (st avalikult kujuteldavate) tekstides.

Asjaolud, millele tähelepanu pöörata on stiil, kõnekujundid, tegevuspaik, jutustuse vahendid, ajaloolised ja sotsioloogilised asjaolud, ja *mitte* esindatuse korrektsus või selle truudus mõnele suurepärasele originaalile. Esindatuse väline osa on alati juhitud mõnest truismist, nii et kui Orient saaks iseennast esindada, siis ta teeks seda; aga kuna see ei ole võimalik, teeb seda esindatus Lääne jaoks ja *faute de mieux*¹³ vaese Oriendi jaoks. "Nad ei saa iseennast esindada, neid peab esindama," nagu kirjutas Marx teoses „Louis Bonaparte'i kaheksateistkümnes brümmäär“.

Teine põhjus, miks välisust rõhutada, on minu usk, et kultuurilise diskursuse ja kultuurisisesse mõttevahetuse kohta on vajalik teha selgeks, et see, mida need tavaliselt levitavad, ei ole „tõde“, vaid esindatused. Vaevalt on vaja uuesti demonstreerida, et keel ise on üsna organiseeritud ja kodeeritud süsteem, mis hõlmab palju vahendeid väljendamiseks, osutamiseks, sõnumite ja teabe vahetamiseks, esindamiseks jne. Vähemalt igas kirjakeele näites ei eksisteeri kätte toimetatud olevikku, vaid on *uusolevik* või esindatus. Kirjaliku Oriendi-väite väärtus, tõhusus, tugevus ja ilmne tõele vastavus tugineb seega väga vähe Oriendile ja ei saa instrumentaalselt Oriendist kui sellisest sõltuda. Vastupidi, kirjalik väide on lugejale kingituseks, tulenevalt *tõelise* asja, näiteks „Oriendi“ kõrvaldamisest, asendamisest ja ülemääraseks muutmisest. Seega, kogu Orient seisab Oriendist eespool ja eemal. See, et Orientalism midagi tähendab, sõltub rohkem Läänest kui Oriendist, ning see tähendus on otseselt erinevate Lääne esindatuse-meetodite teene, mis teevad Oriendi nähtavaks ja selgeks ja „seal“ olevas orientalismist rääkivas diskursuses. Need esindatused toetuvad asutustele, traditsioonidele, tavadele, mõjudest arusaamise jaoks kokkulepitud koodidele, aga mitte kaugele ja vormitule Oriendile.

Erinevus Oriendi esindatuste vahel enne 18. sajandi viimast kolmandikku ja sellele järgneval perioodil (see tähendab neid, mis kuuluvad uusaegse orientalmi juurde, nagu ma seda nimetan), on esindatuse ulatus, mis teisel perioodil hiiglaslikult kasvas. On see tõsi, et Euroopa hakkas Orienti teaduslikumalt tundma pärast William Jonesi ja Anquetil-Duperron'd ja pärast Napoleoni Egiptuse sõjakäiku, et elada selles suurema autoriteedi ja distsipliiniga kui kunagi varem. Kuid mis oli Euroopale oluline, oli suurem käsitusala ja Oriendi omandamisega

---

¹³ parema puudumisel, hädakorral – tõlkija

kaasnenud selle meetodite suurepärasem viimistlus. Kui Orient umbes 18. sajandi vahetusel kindlalt avalikustas oma keelte vanuse – seega heebrea jumaliku sugupuu iganenuks muutes – oli rühm eurooplasi need, kes avastuse tegid, teadlastele edasi andsid ja uues indo-euroopa filoloogiateaduses säilitasid. Oli sündinud uus võimukas teadusharu, mis käsitles lingvistilist Orienti, ning sellega koos terve võrgustikku seotud teaduslikke huve, nagu Focaault oli näidanud teoses „Sõnad ja asjad“. Sarnaselt restruktureerisid Oriendi oma teostega William Beckford, Byron, Goethe ja Hugo, ning muutsid selle värvid, valguse ja inimesed nähtavaks läbi kujutiste, rütmide ja motiivide. Kõige enam kutsus „tõeline“ Orient kirjanikus esile oma visiooni; väga harva see juhtis teda.

Orientalism reageeris rohkem kultuurile, mis selle lõi, kui selle oletavale objektile, mis oli samuti Lääne poolt toodetud. Seega, orientalism ajaloos on nii sisemine järjekindlus kui ka kõrgesti liigendatud suhete hulk seda ümbritseva domineeriva kultuuriga. Järelikult püüavad minu analüüsid näidata valdkonna vormi ja sisest korraldust, selle teerajajaid, patriarhaalseid võimuesindajaid, kanoonilisi tekste, ülistavaid ideid, eeskujusid, selle järgijaid, arendajaid ja uusi autoriteete; samuti proovin seletada kuidas orientalism laenas kultuuris valitsevaid „tugevaid“ ideid, õpetusi ja arengusuundi, ning omandas neist pidevalt teavet. Seega oli olemas (ja on) lingvistiline Orient, Freudi Orient, Spengleri Orient, Darwini Orient, rassistik Orient jne. Siiski ei ole kunagi olnud sellist asja, nagu puhas ja tingimusteta Orient; samuti ei ole kunagi olnud orientalism mittemateriaalset vormi, veelgi vähem midagi nii süütut kui Oriendi „idee“. Kas ma erinen teadlastest, kes uurivad ideede ajaloo alusveendumisi ja nendest johtuvaid metodoloogilisi tagajärgi? Rõhutamine ja täidesaatev vorm, mis on kõrgemal kogu materiaalsest mõjust või orientaalse diskursuse esitatud väidetest on võimalikud viisidel, mille järgi kipuvad kõik isoleeritud ajaloo ideed täielikult napiks jääma. Ilma selliste rõhutamiste ja materiaalse mõjuta oleks orientalism lihtsalt järjekordne idee, samal ajal kui see on ja oli palju enam. Seepärast kavatsen ma uurida mitte ainult teaduslikke teosed, vaid ka kirjanduslikke ja poliitilisi traktaate, ajakirjanduslikke tekste, reisikirju, religioosseid ja filoloogilisi uurimusi. Teisisõnu, minu hübriidperspektiiv on laialdaselt ajalooline ja „antropoloogiline“, arvestades sellega, et ma usun, et kõik tekstid on (loomulikult) maised ja detailsed viisidel, mis varieeruvad žanrist žanri ja ajaloolisest perioodist teise.

Usun siiski vastupidiselt Michel Foucault'le, kelle tööle ma suur tänuvõlglane olen, et kirjanikud üksikisikuna jätavad määrava jälje muidu anonüümsele tekstide kogumikule, mis moodustab sellise diskursiivse moodustise, nagu orientalism. Suure tekstide komplekti ühtsus, mida ma analüüsin, tuleneb osaliselt faktist, et need sagedasti viitavad teineteisele. Orientalism on lõppude lõpuks teoste ja autorite tsiteerimise süsteem. Edward William Lane'i teost „Uusaegsete egiptlaste tavad ja kombed“ lugus ja tsiteeris selline kirju seltskond nagu Nerval, Flaubert ja Richard Burton. Lane oli autoriteet, kelle tsiteerimine oli kohustuslik kõigile, kes kirjutasid või mõtlesid mitte ainult Egiptusest, vaid kogu Oriendist. Kui Nerval laenab „Uusaegsete egiptlaste“ raamatust sõnasõnalisi löike, on see Lane'i autoriteedi kasutamine, et kirjeldada Süüria, mitte Egiptuse, külaolustikku. Lane'i autoriteet ja võimalused, mida pakkusid tema nii eristav kui ka juhuslik tsiteerimine, olid olemas, sest orientalism võis anda Lane'i tekstidele teatud levitatava väärtuse, mille ta omandas. Siiski ei ole võimalik aduda Lane'i väärtusi aru saamata *tema* tekstide spetsiifilistest tunnustest; see on võrdväärset tõi ka Renani, Sacy, Lamartine'i, Schlegeli ja rühma teiste mõjuvõimsate kirjanike puhul. Foucault usub, et üldiselt läheb individuaalne tekst või autor vähe arvesse; kogemuste põhjal leian ma, et orientalism puhul (ja võib olla mitte mingil teisel korral) ei ole see tõi. Vastavalt sellele kasutan analüüsides tekstide lähilugemist, mille eesmärk on paljastada dialektika individuaalse teksti või autori ning keerulise kollektiivse moodustise vahel, millele tema teos panuse annab.

Siiski, rikkalikust kirjanike valikust hoolimata on see raamat ikkagi kaugel orientalmi täielikust ajaloost või üldisest ülevaatest. Olen sellest puudusest vägagi teadlik. Diskursusest punnil struktuur nagu orientalm on oma rikkuse tõttu Lääne ühiskonnas püsima jäänud ja funktsioneerinud. Kõik, mida olen teinud, on selle struktuuri osade teatud ajahetkel kirjeldamine ning lihtsalt suurema terviku olemasolu välja pakkumine – detailse, huvitava ning ilmestatud võluvate kujude, tekstide ja sündmustega. Olen ennast lohutanud teadmiseaga, et see raamat on üks osa mitmest ja loodan, et leidub õpetlasi ja teadlasi, kes tahavad teemast edaspidi rohkem kirjutada. Imperialismist ja kultuurist peab veel üldise essee kirjutama; teised uuringud keskenduksid rohkem sügavuti seostele orientalmi ja pedagoogika vahel või Itaalia, Hollandi, Saksa ja Šveitsi orientalmile või teadusliku ja loomingulise kirjutamise vahelisele dünaamikale või suhetele halduslike ideede ja intellektuaalse korra vahel. Võib olla oleks kõige

tähtsam ülesanne uurida orientalismis uusaegseid alternatiive, küsida kuidas saab uurida teisi kultuure ja inimesi liberaalse, mitterepressiivse ja -manipuleeriva perspektiiviga. Kuid siis peaks veelkord mõtlema tervele keerulisele probleemile teadmistest ja võimust. Need on kõik need häbiväärselt lõpetamata jäetud ülesanded selles uurimuses.

Viimane, võib olla ennast kiitev tähelepanek meetodi juures, mida ma tahaksin siin välja tuua, on selle uurimuse kirjutamine mitmele lugejaskonnale. Kirjanduse ja kriitika üliõpilastele pakub orientalism suurepäraselt näidet ühiskonna, ajaloo ja tekstuaalsuse vahelistest suhetest. Veelgi enam, Oriendi mängitud kultuurne roll Läänes ühendab orientalismis ideoloogia, poliitika ja võimu loogikaga, suhtelisuse küsimustega ja ma arvan ka kirjandusliku kogukonnaga. Uusaegsetele orientalistika uurijatele alates ülikooli teadlastest ja lõpetades poliitikategijatega, olen kirjutanud kahe mõttega: esiteks, et esitleda neile nende intellektuaalset genealoogiat viisil, mida ei ole enne kasutatud; teiseks, et kritiseerida – lootuses tekitada arutelu – sageli raudkindlaid oletusi, millest nende töö suuremalt jaolt sõltub. Tavalise lugeja jaoks käsitleb see uurimus alati tähelepanu äratavad küsimusi, mis on kõik ühendatud mitte ainult Lääne kontseptsioonide ja käsitlustega Võõrast, kuid ka koos ainulaadselt tähtsa osaga, mida Lääne kultuur mängis rahvaste maailmas, nagu Vico seda nimetas. Lõpuks, nn Kolmanda Maailma lugejatele pakub see uuring sammu edasi, mitte nii palju Lääne poliitikast ja mitte-Lääne maailmast selles poliitikas, kuid kui Lääne kultuurilise diskursuse *tugevusest* arusaamise poole. Tugevusest, mida tihti peetakse ekslikult lihtsalt dekoratiivseks või „superstruktuuriliseks“. Loodan näitlikustada kultuurilise domineerimise hirmuäratavat struktuuri, eriti endistele koloniseeritud inimestele, ning ohtusid ja ahvatlusi, mis selle struktuuri rakendamine neile ja teistele kaasa toob.

Kolm pikka peatükki ja 12 lühemat üksust, milleks see raamat on jaotatud, on taotlusega võimalikult palju seletusele kaasa aidata. Esimene peatükk „Orientalismi ulatus“ tõmbab suure ringi ümber teema kõikide piiride, nii ajaloolise aja kui ka kogemuste poolest kui ka filosoofilisest ja poliitilisest aspektist. Teine peatükk „Orientalismi struktuurid ja restruktuurid“ püüab järgida uusaegse orientalismis arenguid laialdaselt kronoloogilise kirjelduse kaasabil ja samuti tähtsate poeetide, kunstnike ja teadlaste nende teostes tavapäraselt kasutatud vahendite kogumi kirjeldamisega. Kolmas peatükk „Orientalism tänapäeval“ algab sealt, kus eelnevad

lõppesid – umbes 1870. aastast. See on Oriendis suurte koloniaallaienduste aeg ning kulmineerub Teise maailmasõjaga. Viimast osa kolmandast peatükist iseloomustab nihe Briti ja Prantsuse hegemooniast Ameerika poole; selles proovin lõpuks visandada praeguse aja orientalisti intellektuaalseid ja sotsiaalseid reaalsusi Ameerika Ühendriikides.

3. *Isiklik mõõde*. Gramsci ütleb oma „Vanglamärkmikes“: „Olulise viimistluse lähtepunktiks on iseenda teadvustamine ja enese tundmine kui ajaloolise protsessi toodet kuni käesoleva hetkeni, mis on meie sisse inventari jätmata salvestanud jälgede lõpmatuse“. Ainus saadav ingliskeelne tõlge lõpetab Gramsci kommentaari seletamatult sealsamas, samal ajal Gramsci itaaliakeelne tekst lõpeb tegelikult lisades: „seetõttu on alguses sellise inventari koostamine kohustuslik“. ^{xvi}

Suur osa minu isiklikust panusest selles uuringus tuleb minu teadlikkusest oma „idamaisusest“, olles kasvanud üles kahes Briti asumaas. Terve minu haridustee nendes asumaades (Palestiina ja Egiptus) ning Ameerika Ühendriikides on olnud läänelik, kuid siiski on säilinud see sügav varajane teadlikkus. Paljuski on minu uurimus orientalistist olnud püüe inventeerida jälgi, mis on minule kui idamaisele subjektile jätnud kultuur, mille domineerimine on olnud niivõrd võimas faktor kõikide idamaalaste eludes. Sellepärast pidi islami Orient minu jaoks olema tähelepanu keskmeks. Kas ma olen saavutanud inventari, mida Gramsci kirjeldas, ei ole minu otsustada, kuigi ma olen tundnud, et tähtis on püüda seda teadlikult luua. Uurimust koostades proovisin säilitada kriitilist teadlikkust nii ausalt ja ratsionaalselt kui suutsin, ning samuti kasutada neid ajalooliste, humanitaarsete ja kultuurilise uuringute vahendeid, mida minu haridus on õnneks minu kasuks võimaldanud. Siiski, neist üheski ei ole ma kunagi kaotanud isikliku asjassesegatuse kultuurilist reaalsust, olles moodustatud kui „orientaalne“.

Ajaloolised asjaolud, mis sellise uurimuse võimalikuks teevad, on küllaltki keerulised, ja saan neid siin ainult üldjoontes välja tuua. Kõik, kes olid Lääne elanikud 1950ndatest alates, eriti Ameerika Ühendriikides, elasid üle Ida ja Lääne suhete erakordse tormise aja. Kõik on märganud kuidas sellel ajal on „Ida“ alati seostatud ohu ja hädaohuga, nii siis kui see on seostunud traditsioonilise Oriendi kui ka Venemaaga. Ülikoolides on laienenud Aasia-uuringute programmid ja instituudid teinud Oriendi akadeemilisest uurimusest rahvusliku poliitika haru. Avalikud suhted sellel maal sisaldavad elavat huvi Oriendi vastu nii selle

strateegilise ja majandusliku tähtsuse kui ka traditsioonilise eksootilisuse tõttu. Kui maailm on saanud koheselt kättesaadavaks elektroonilises ajajärgus elavale Lääne kodanikule, on ka Orient temale lähemale jõudnud ja on nüüd ehk vähem müüdiks ja enam kohaks, milles ristuvad Lääne, eriti Ameerika Ühendriikide huvid.

Üks elektroonilise, postmodernse maailma aspekt on Orientiga seonduvate stereotüüpide tugevdamine. Televisioon, filmid ja kõik meedia vahendid on surunud teabe aina enam ja enam standardsetesse vormidesse. Mis puudutab Orienti, standardiseerimine ja kultuuriline stereotüüpide tegemine on tugevdanud „müstilise Oriendi“ haaret 19. sajandi akadeemilise ja kujuteldavale demonoloogiale. Kuskil mujal ei ole see rohkem tõene kui teooriates, millesse Lähis-Ida on kaasatud. Isegi kõige lihtsama ettekujutuse araablasest ja islamist politiseerunud, peaaegu labaseks, probleemiks tegemisele on kaasa aidanud kolm asjaolu. Esiteks: populaarne araablase- ja islamivastase eelarvamuse ajalugu Läänes, mis koheselt peegeldub orientalisti ajaloos. Teiseks: võitlus araablase ja Iisraeli sionismi vahel ning selle mõju Ameerika juutidele, aga ka liberaalsele kultuurile ja elanikkonnale üldiselt. Kolmandaks: kõikide kultuuriliste seisukohtade peaaegu täielik puudumine, mis võimaldab kas araablase ja islamiga samastuda või nende üle eelarvamusteta arutada. Veelgi enam, vaevalt on vajalik ütelda, et kuna Lähis-Ida on nüüd samastatud suurvõimu poliitikaga ja naftamajandusega ning lihtsameelse vabadust armastava demokraatliku Iisraeli ja kurjade totalitaarsete ja terroristlike araablase dihhotoomiaga, on võimalused mingilegi selgele pildile sellest, millest Lähis-Idast kõneldes räägitakse, masendavalt väikesed.

Minu enda kogemused nendes küsimustes on osaliselt põhjuseks, miks ma selle raamatu kirjutasin. Araablasest palestiinlase elu Läänes, eriti Ameerika Ühendriikides on heidutav. Siin valitseb peaaegu ühehäälneline üksmeel, et poliitiliselt teda ei eksisteeri, ja kui tal seda võimaldatakse, on see kas tüütus või kui orientalistlik. Araablase ja moslemite rassismi, kultuuriliste stereotüüpide, poliitilise imperialismi ja dehumaniseeriva ideoloogia võrk on tõesti väga tugev ning see on võrk, mida iga palestiinlane on hakanud tundma kui teda ainuomaselt karistavat saatust. Araablase jaoks on asjad raskemaks teinud märkus, et mitte üks inimene, kes on akadeemiliselt olnud seotud Lähis-Idaga – st mitte-idamaalane – ei ole Ameerika Ühendriikides kultuuriliselt ja poliitiliselt ennast puhtsüdamlikult araablasega samastanud.

Kindlasti on olnud samastamisi teatud tasemel, kuid need ei ole kunagi olnud „vastuvõetavas“ vormis nagu on olnud liberaalne Ameerika samastamine sionismiga, ning liiga tihti on nad olnud radikaalselt ebakorrektsed enda seoste tõttu kas halvamaiguliste poliitiliste ja majanduslike huvidega (näiteks naftaettevõtete ja välisministeeriumi arabistid) või usuga.

Seos teadmiste ja võimu vahel, mis loob „orientaalse“ ja mingis mõttes võtavad temalt inimeseks olemise, ei ole seega minu jaoks ainult akadeemiline küsimus. Siiski on see *intellektuaalne* küsimus ühest väga ilmsest tähtsusest. Olen saanud kasutada oma humanistlikku ja poliitilist huvitatust väga maise küsimuse – orientalismi tõusu, arengu ja tugevdamise – analüüsimiseks ja kirjeldamiseks. Liiga tihti peetakse kirjandust ja kultuuri poliitiliselt, isegi ajalooliselt süütuks; see on reeglipäraselt tundunud mulle vastupidi ning minu orientalismu uuring on mind kindlasti veennud (ja loodetavasti veenab minu kirjanduslikke kolleege), et ühiskonda ja kirjanduslikku kultuuri saab mõista ja uurida ainult koos. Lisaks, ning peaaegu möödapääsmatu loogikaga olen ma leidnud ennast kirjutamast imelikku, salajast Lääne antisemitismi ajalugu. See, et antisemitism, nagu ma olen arutlenud selle islami osas, ja orientalism üksteisele ajalooliselt väga sarnanevad, on ajalooline, kultuuriline ja poliitiline tõde, mida peab selle iroonia täielikult mõistmiseks ainult araabia palestiinlasele mainima. Siin sooviksin samuti kaasa aidata paremale arusaamisele viisist, kuidas kultuuriline domineerimine on toiminud. Kui see ajendab uut viisi Oriendi käsitlemist, õigupoolest kui see välistab „Oriendi“ ja „Oktsidendi“ üleüldse, siis oleme protsessis, mida Raymond Williams on kutsunud „pärandatud domineerimisest lahti ütlemine“ natuke edasi jõudnud? ^{xvii}

2.2. Kujuteldav geograafia ja selle esindatus

Oriendi orientaliseerimine

Täpselt öeldes on orientalism omandatud teaduse valdkond. Kristlikus Läänes peetakse orientalmi ametlikuks alguseks 1312. a. Vienne'i kirikukogu otsust mitmete „araabia, kreeka, heebrea ja vanasüüria õppetoolide loomist Pariisis, Oxfordis, Bolognas, Avignonis ja Salamancas“. ^{xviii} Siiski peaks kõik orientalmi aruanded arvestama nii professionaalsete

orientalistide ja nende tööde kui ka teadusala tõekspidamistega, mis põhinevad geograafilisel, kultuurilisel, lingvistilisel ja etnilisel üksusel, mida kutsutakse Oriendiks. Valdkonnad on muidugi tehislikud. Neis peab olema sidusus ja aja terviklikkus, sest teadlased pühendavad endid eri viisidel millelegi, mis tundub olevat ühiselt kokku lepitud teema. Ometi on ütlematagi selge, et see valdkond on harva nii lihtsal viisil defineeritud, nagu väidavad isegi selle kõige pühendunud pooldajad – tavaliselt teadlased, professorid, asjatundjad jne. Pealegi võib valdkond – isegi kõige traditsioonilisemad teadusharud nagu filoloogia, ajalugu või teoloogia – nii kardinaalselt muutuda, et teeb teema universaalse definitsiooni peaaegu võimatuks. Mõne huvitava põhjuse tõttu kehtib see kehtib kindlasti orientalisti puhul.

Rääkida teaduslikust spetsialiseerumisest kui geograafilisest „valdkonnast“ on orientalisti puhul küllaltki avalikustav, sest keegi ei kujuta ette selle suhtes sümmeetrilist valdkonda, mida kutsutaks oktsidentalismiks. Orientalismi juba niigi eriline, võib olla isegi ekstsentriline loomus muutub ilmseks. Kuigi paljud omandatud teadusharud annavad märku seisukohast nii-öelda *inimmaterjali* suhtes (ajaloolane tegeleb inimeste minevikuga erilisest oleviku vaatepunktist), ei ole tegelikud analoogiad fikseeritud ja rohkem või vähem geograafilise seisukoha võtmiseks laia valiku sotsiaalsete, lingvistiliste, poliitiliste ja ajalooliste reaalsuste, suhtes. Klassitsist, romaani teadlane ja isegi amerikanist keskendub võrdlemisi tagasihoidlikule osale maailmast, mitte tervele poolele sellest. Kuid orientalist on märkimisväärse geograafilise ambitsiooniga valdkond. Kuna orientalistid on traditsiooniliselt tegelenud orientaalsete asjadega (islami õiguse eriteadlast ja mitte vähem Hiina dialektide või Inda regioonide asjatundjat peavad ennast orientalistideks kutsuvad inimesed orientalistiks), peame me õppima aktsepteerima orientalisti peamiseks tunnuseks tohutut, valimatut käsitusala ning lisaks peaaegu lõpmatut hulka alljaotusi, mida tõendab selle segadust tekitav üleva ebamäärasuse ja täpsete detailide sulam.

Kõik see kirjeldab orientalisti akadeemilise teadusharuna. Orientalismis sisalduv „ism“ aitab kaasa väitele, et see teadusharu on kõikidest teistest eristatav. Orientalismi ajaloolise arengu toimimisprintsipi akadeemilise teadusharuna on olnud suurenev käsitusala, mitte selle laialdasem selektiivsus. Renessansi orientalistid nagu Erpenius ja Guillaume Postel olid eelkõige piibliregioonide keelte spetsialistid, kuigi Postel hoopis, et ta võis ilma tõlgita reisida

läbi Aasia Hiinani. Üldjoontes olid orientalistid kuni 18. sajandi keskpaigani piibliteadlased, semiidi keelte uurijad ja islami asjatundjad, või ka jesuiitide loodud uue Hiina uurimisega tegelevad sinoloogid. Kogu Aasia keskpaiga avarus ei olnud akadeemiliselt orientalisti jaoks vallutatud kuni 18. sajandi hilisema faasini, mil Anquetil-Duperron ja Sir William Jones suutsid selgesti välja tuua Avesta ja sanskriti erakorralised rikkused. 19. sajandi keskpaigaks oli orientalism nii hiiglaslik õppimise varakamber, kui üldse ette võib kujutada. Sellel uuel võidukal eklektitsismil on kaks suurepärase näitajat. Esimene on orientalisti entsüklopeediline kirjeldus umbes 1765. aastast kuni 1850. aastani, mille esitas Raymond Schwab oma teoses „Orientaalne renessanss“. ^{xix} Lisaks Euroopas sellel perioodil õppinud professionaalide poolt tehtud idamaiste asjade teaduslike avastustele, võimutses ka tõeline *Orientalia* epideemia, mis mõjutas kõike selle perioodi suuremaid poeete, esseiste ja filosoofe. Schwabi arvamuse kohaselt identifitseerib „orientaalne“ amatööri või professionaali entusiasmi kõige aasiapärase suhtes, mis oli suurepäraselt sünonüümne eksootilise, müstilise, tähendusrikka ja viljastavaga. See on idasuunaline transpositsioon, mis järgneb sarnasele transpositsioonile Vana-Kreeka ja Vana-Rooma antiikaja suhtes renessanssi kõrgajal Euroopas. Victor Hugo ütles 1829. aastal selle suundade muutuse kohta järgnevalt: „Louis XIV ajal oldi hellenistid, nüüd aga orientalistid.“^{xx} 19. sajandi orientalist ei olnud seega teadlane (sinoloog, islamist, indoeuroopa uurija) või andekas entusiast (Hugo luulekoguga „Idamaised laulud“ ja Goethe teosega „Lääne-Ida diivan“) või mõlemat (Richard Burton, Edward Lane, Friedrich Schlegel).

Teine näitaja sellest, kuivõrd kõikehõlmavaks orientalism alates Vienne'i kirikukogust muutunud oli, leidub 19. sajandi erialastest kroonikatest endist. Kõige põhjalikum neist on Jules Mohli „Kakskümmend seitse aastat orientalistika ajalugu“¹⁴ – kaheosaline ajaraamat kõigest, mis orientalismis aastatel 1840–1867 juhtus^{xxi}. Mohl oli Pariisi organisatsiooni *Société asiatique*¹⁵ sekretär ning veidi rohkem kui 19. sajandi esimene poolaasta (Walter Benjamini sõnul ka terve 19. sajand) oli Pariis orientalse maailma pealinn. Mohli ametikoht *Société*-s ei saanud olla orientalismile veel olulisem. Nende 27 aasta jooksul tegid Aasiat käsitlevad teadlased Euroopas vaevu midagi, mida Mohl ei klassifitseeri „orientalistika“ alla. Tema

---

¹⁴ „Vingt-sept Ans d'histoire des etudes orientales“

¹⁵ Prantsuse Aasia-uuringute organisatsioon – tõlkija

kursuse sissekanded puudutavad väljaandeid, kuid väljaantava orientalistidest teadlasi huvitava materjali hulk on aukartustäratav. Araabia keel, loendamatud India dialektid, heebrea, pahlavi, assüüria, babüloonia, mongoolia, hiina, birma, mesopotaamia ja jaava keeled – orientaalseks peetavate filoloogiliste teoste nimekiri on peaaegu lõputu. Enamgi veel, idamaised uuringud ilmselt hõlmavad kõike alates tekstide toimetamisest ja tõlkimisest numismaatiliste, antropoloogiliste, arheoloogiliste, sotsioloogiliste, majandusteaduslike, ajalooliste, kirjanduslike ja kultuuriliste uuringuteni igas nii iidses kui uusaegses teadaolevas Aasia või Põhja-Aafrika tsivilisatsioonis. Gustave Dugat' teos „Euroopa orientaliste ajalugu 12st kuni 19. sajandini (1868–1870)“¹⁶ ^{xxii} on valikajalugu tähtsamatest isikutest, kuid teose maht ei ole nii suur kui Mohlil.

Sellisel eklektitsismil olid siiski oma pimealad. Enamasti olid akadeemilised Oriendi-ekspertid huvitatud mistahes keele või ühiskonna, mida nad uurisid, klassikalisest perioodist. Alles kuni üsna hilisele ajani sellel sajandil ei pööratud akadeemilisele uusaegse või reaalse Oriendi uurimisele palju tähelepanu, välja arvatud ühe suure erandina Napoleoni Egiptuse Instituut. Enamgi veel, uuritav Orient oli üldiselt tekstuaalne maailm; Oriendi mõju tekitati raamatute ja käsikirjadega, mitte imiteerivate esemetega nagu skulptuurid ja savinõud, mis olid Kreeka ja renessanssi ajal muljetavaldavad. Isegi orientalistide ja Oriendi vaheline suhtlemine oli tekstuaalne; nii palju, et mõne varajase 19. sajandi Saksa orientalisti kohta on öeldud, et nende esimene pilguheit kaheksakäeliste India kujudele muutis täielikult nende orientaalseid eelistusi.^{xxiii} Kui õpetatud orientalist reisis oma uuritavale maale, olid tal alati raudkindlad abstraktsed mõtted „tsivilisatsioonist“, mida ta oli uurinud. Orientalistid olid harva huvitatud muust, kui nende iganenud „tõdede“ tõestamisest neid mitte väga edukalt võhikute, seega mandunud kohalike peal rakendades. Viimaks, orientalismis võim ja haare ei moodustanud ainult suhteliselt palju korrektseid kindlaid teadmisi Oriendist, kuid samuti teisejärgulisi teadmisi, mis hiilisid ringi oma elu elades ja kohtades nagu „orientaalses“ jutustuses, müstilise Ida mütoloogias ja arusaamades Aasia käsitamatuses. V. G. Kiernan on seda nimetanud "Euroopa ühiseks unistuseks Oriendist."^{xxiv} Ühe selle eduka tagajärjena oli märkimisväärne osa 19. sajandi olulistest kirjanikest Oriendi entusiastid. Ma arvan, et on igati korrektne rääkida orientalse

---

¹⁶ „Histoire des orientalistes de l'Europe du XIIe au XIXe siècle“

kirjutamise žanrist, nagu näiteks Hugo, Goethe, Nervali, Flaubert'i, Fitzgeraldi ja teiste teostes. Sellise teosega kaasneb siiski paratamatult teatud kammitsematu Oriendi mütoloogia – Oriendi, mis tuleneb mitte ainult kaasaegsetest suhtumistest ja laialt levinud eelarvamustest, kuid samuti millestki, mida Vico on kutsunud rahvaste ja teadlaste enesekindluseks.¹⁷ Olen juba teinud juttu sellise materjali poliitilisest kasutamisest, nagu see 20. sajandil aset leidis.

Tänapäeval kutsub orientalist ennast tõenäoliselt vähem orientalistiks kui ta seda tegi peaaegu kõikide aegade jooksul kuni Teise maailmasõjani. Siiski on see nimetus siiani kasutatav, kui ülikoolides on idamaade keelte või tsivilisatsioonide programmid ja teaduskonnad. Oxfordis on orientalistika „fakultet“ ja Princetonis orientalistika teaduskond¹⁸. Alles hiljuti, 1959. aastal, volitas Briti valitsus komisjoni „kontrollimaks ülikoolide idamaade, slaavi, Ida-Euroopa ja Aafrika uuringute valdkondade arenguid [...], hindamaks ettepanekuid tuleviku arenguteks ja nendes asjus nõustamiseks.“^{xxv} Hayteri aruanne, nagu seda selle ilmunisel 1961. aastal kutsuti, ei paistnud aruanne häiritud olevat sõna *orientaalne* laialdasemast määratlusest, mida leidis olevat kasutusel ka paljudes Ameerika ülikoolides. Isegi H. A. R. Gibb, kes oli suurim tegija uusaegsetes Inglise-Ameerika islami uuringutes, eelistas ennast kutsuda arabisti asemel orientalistiks. Gibb ise, klassikuna nagu ta oli, võis kasutada inetut neologismi „piirkonna uuringud“ orientalismini asemel, et kõigele vaatamata näidata Aasia uuringute ja orientalismini samaväärsust geograafiliste nimetustena.^{xxvi} Kuid ma arvan, et see esitab silmakirjalikult väärtalt palju huvitavamat teadmiste ja geograafia vahelist suhet. Tahaksin seda suhet põgusalt käsitleda.

Tundub, et hoolimata paljudest takistusest ebamääraste soovide, impulsside ja kujutiste kujul vormib vaim järjekindlat midagi, mida Claude Lévi-Strauss on kutsunud konkreetse teaduseks.¹⁹ ^{xxvii} Näiteks primitiivne hõim määrab igale leherikkale liigile konkreetse koha, funktsiooni ja määratluse selle vahetus ümbruskonnas. Paljudel neist kõrrelistest ja lilledest ei ole praktilist kasutust; kuid Lévi-Strauss mõtleb sellega, et vaimule on vaja korda ning kord saavutatakse kõike eristades ning märgates, asetades vaimule teada olev kindlasse ja leitavasse

---

¹⁷ *The conceit of nations and of scholars*

¹⁸ Praegune nimetus Lähis-Ida uuringute teaduskond – tõlkija

¹⁹ *The science of the concrete*

kohta, andes seega asjadele objektide majanduses²⁰ mingi osa ja identiteedi, mis moodustavad ümbruskonna. Sellisel algelisel klassifitseerimisel on loogika, kuid loogika reeglid, mille järgi roheline sõnajalg on ühes ühiskonnas armulikkuse sümboliks ja teises kultuuris mõeldakse sellest kui millestki kuritahtlikust, ei ole etteennustatavalt ratsionaalsed ega universaalsed. Viisis, millega objektidevahelisi eristamisi nähakse, on alati puhta juhuslikkuse mõõde. Eristamistega kaasnevad väärtused, mille tausta täieliku avaldamise korral sama juhuslikkuse mõõde tõenäoliselt ilmneks. Moe puhul on see piisavalt ilmne. Miks parukad, pitskaelused ja kõrgete pannaldega jalanõud aastakümnete jooksul ilmuvad ja jälle kaovad? Üks osa vastusest on seotud vajadusega ja teine moe pärandatud ilumeelega. Kuid kui me nõustume, et ajaloos on kõik objektid – ka ajalugu ise – inimeste loodud, siis hindame seda, kuivõrd võimalik on paljude asjade, kohtade või aegade jaoks määrata rolle ja tähendusi, mis kehtivad objektiivselt tegelikult ainult pärast nende rollide omistamist. See kehtib eriti suhteliselt ebaharilike asjade, näiteks välismaalaste, mutantide või „ebanormaalse“ käitumise kohta.

On igati võimalik väita, et mõned eristatavad objektid on loodud vaimu poolt, ja nendel objektidel eksisteerib vaatamata nende näilisele olemasolule ainult väljamõeldud reaalsus. Rühm inimesi, kes elavad mõne hektari suurusel maa-alal, määrab piirid enda maa ja selle vahetu läheduse ning eemale jääva territooriumi vahel, mida kutsutakse „barbarite maaks“. Teisisõnu, üheks mooduseks, kuidas geograafilisi eristusi teha, mis *võivad olla* täielikult juhuslikud, on selline universaalne tegutsemine, mille kohaselt eristatakse enda teadvuses tuttav koht, mis on „meie oma“ ja „meie“ kohast eemale jääv võõras koht „nende oma“. Kasutan siin sõna „juhuslik“, sest „meie maa – barbarite maa“ kujuteldav geograafia ei nõua, et barbarid seda eristust aktsepteeriksid. „Meile“ piisab, et loome need piirid oma teadvuses; „nendest“ saavad vastavalt „nemad“ ning nii nende territoorium kui ka mentaliteet määratakse „meie“ omast erinevaks. Seega tundub, et uusaegsete ja primitiivsete ühiskondade identiteetide tähendus tuleneb teatud piirini eitusest. On tõenäoline, et 5. sajandi Ateena elanik tundis ennast mitte-barbarina samamoodi nagu ta kindlalt tundis ennast ateenlasena. Geograafilised piirid kaasnevad sotsiaalsete, etniliste ja kultuuriliste piiridega ettearvatud viisil. Siiski tihti põhineb ennast „mitte-võõrana“ tundmise tähendus väga leebel ideel, mis asub „seal“ – väljaspool meie

---

²⁰ *The economy of objects*

enda territooriumi. Igat liiki eeldused, seostamised ja väljamõeldised tunduvad täitvat tundmatut ruumi väljaspool meie enda oma.

Prantsuse filosoof Gaston Bachelard kirjutas kunagi analüüsi, mida ta nimetas ruumi poeetikaks.^{xxviii} Ta ütles, et maja sisemusel on kogemuste tõttu, mis tunduvad maja jaoks sobivad, teatud tegelik või kujuteldav intiimsus, saladuslikkus, turvalisus. Maja tegelik ruum – selle nurgad, koridorid, kelder, toad – on tunduvalt tähtsusetum sellele poeetikaga omistatust, milleks on tavaliselt kujuteldava või kujundirikka väärtusega omadus, mida me saame nimetata või tunda. Seega võib maja olla kummitav, kodune, vangla-laadne või maagiline. Seetõttu saab ruum teatud poeetilise protsessi käigus emotsionaalse ja isegi ratsionaalse sisu, millega tühi või anonüümne ulatus meie jaoks siin tähenduseks konverteeritakse. Sama protseduur toimub kui käsitleme aega. Palju, mida me seostame näiteks ajavahemikega „ammu“, „alguses“ või „aja lõpus“, või mida nendest teame, on poeetiline ja tehnilik. Egiptuse Keskmi riiki uurivale ajaloolasele on ajavahemikul „ammu“ väga selgepiiriline tähendus, kuid isegi see tähendus ei hajuta täielikult kujuteldavat ja peaaegu väljamõeldud omadust, mida tuntakse, kui liikuda ringi meie omast väga erinevas ja kauges ajas. Ei ole kahtlust, et kujuteldav geograafia ja ajalugu aitavad teadvusel tugevdada selle iseenda tajumist, dramatiseerides kaugust ja erinevust sellele ligida ja kauge vahel. See ei ole vähem tõsi sageli kogetavate tunnete puhul, mille kohaselt oleksime rohkem „kodus“ 16. sajandil või Tahitil.

Siiski ei ole kasu teesklemisest, et kõik meie teadmised ajast ja ruumist, või pigem ajaloost ja geograafiast, on kujuteldavamad kõigest muust. On olemas kindel ajalugu ja geograafia, mille muljetavaldavatele saavutustele Euroopas ja Ameerika Ühendriikides võib osutada. Teadlased teavad nüüd rohkem maailmast, selle minevikust ja olevikust, kui näiteks Gibboni ajal. Siiski ei saa öelda, et nad teavad kõike teada olevat, või veel olulisem on öelda, et mida nad teavad, on tõhusalt hajutanud kujuteldava geograafilise ja ajaloolise teadmise, mida ma olen käsitlenud. Me ei pea siin otsustama, kas selline kujuteldav teadmine täiendab ajalugu ja geograafiat või lükkab need mingil määral ümber. Ütleme lihtsalt esialgu, et see on midagi *enamat* millestki, mis näib olevat lihtsalt kindel teadmine.

Orient oli alates peaaegu Euroopa varaseimatest aegadest midagi enam sellest, mida sellest empiiriliselt teati. Nagu R. W. Southern on elegantselt näidanud, oli Euroopa arusaam

ühel orientaalset kultuurist, Islami omast, vähemalt kuni varajase 18. sajandini võhiklik, kuid keerukas.^{xxix} Ümber Oriendi mõiste tunduvad alati olevat kogunenud teatud seosed Oriendiga – mitte päris võhiklikud, mitte päris teadlikud. Mõtelge näiteks Ida ja Lääne vaheliste eraldusjoonte peale. Need tunduvad juba Iliase ajast selgepiirilised. Kahte kõige mõjuvõimsamat Idaga seostatavat omadust on kirjeldatud esimeses säilinud Ateena näidendis, Aischylose teoses „Pärslased“ ja viimases säilinud näidendis – Euripidese teoses „Bakhandid“. Aischylos loob pildi pärslaste üle võimust võtnud katastroofitundest, kui nad said teada, et kreeklastel on hävitanud nende kuningas Xerxese juhitud väed. Refraanis on järgnev ood:

*Now all Asia's land
Moans in emptiness.
Xerxes led forth, oh oh!
Xerxes destroyed, woe woe!
Xerxes' plans have all miscarried
In ships of the sea.
Why did Darius then Bring no harm to his men
When he led them into battle,
That beloved leader of men from Susa? xxx*

[Nüüd oigab kogu
Aasia maa tühjuses.
Xerxes juhib edasi! Oh oh!
Xerxes purustatud! Häda, häda!
Xerxese plaanid on kõik äpardunud
mere laevades.
Miks siis ei toonud Dareios
oma meestele kahju,
kui ta neid lahingusse viis,
see armastatud meeste liider Susast?]

Siin on oluline, et Aasia räägib läbi Euroopa kujutlusvõime ja sellest tulenevalt, mida kujutatakse niivõrd võidukana Aasia, tolle vaenuliku merede taguse „võõra“ maailma üle. Aasiale omistatakse tühjuse, kaotuse ja katastroofi tunded, mis näivad seejärel Läänele tasuvat idamaise väljakutsega. Ning samuti, iseenesest võidukas Euroopa suhtes oli lein Aasia mingi hiilgava mineviku pärast, mil saadi paremini hakkama.

Teoses „Bakhandid“, mis on ehk kõige aasiapärasem kõikidest Atika draamadest, on Dionysost selgesõnaliselt seostatud tema Aasia päritoluga ning kummaliste ähvardavate idamaiste müsteeriumite liiasustega. Phenteuse, Teeba kuninga, hävitatavad tema ema Agaue ja kaaslastel bakhandid. Pentheus on Dionysost trotsinud, märkamata nii tolle võimu kui ka

jumalikkust ja seetõttu on Pentheust hirmsasti karistatud. Näidend lõpeb üldise ekstsentrilise jumala hirmuäratava võimu üldise äratundmisega. Uusaaegsed „Bakhantide“ kommenteerijad ei ole jätnud märkamata näidendi ebatavalist intellektuaalsete ja esteetiliste mõjude ulatust; kuid ei saa mööda vaadata lisanduvast ajaloolisest üksikasjadest, mille kohaselt Euripides „oli kindlasti mõjutatud uuest vaatenurgast, mida Dionysose kultused pidid omandama välismaiste ekstaatiliste uskude Bendise, Cybele'i, Sabaziuse, Adonise ja Isise mõjul, mis tulid Anatooliast ja Levandist ning levisid Peloponnesuse sõja pingeliste ja kasvavalt irratsionaalsete aastate jooksul läbi Piraeusi ja Ateena.“^{xxx}

Kaks Oriendi aspekti, mis Oriendi selles näidenditepaaris Läänest esile tõstavad, jäävad peamisteks Euroopa kujuteldava geograafia motiivideks. Kahe kontinendi vahele on tõmmatud joon. Euroopa on võimas ja selgesti väljendatud, Aasia on kaotanud ja eemalolev. Aischylos *esindab* Aasiat pannes selle nimel rääkima vana Pärsia kuninganna, Xerxese ema. See on Euroopa, mis Oriendi selgelt sõnastab. See sõnastamine ei ole mitte nukumeistri, vaid ehtsa looja eesõigus, mille eluandev võim esindab, elustab ja moodustab muidu vaikset ja ohtlikku ruumi väljaspool tuttavaid piire. Analoogia esineb dramaturgi kujutatud Aasia maailma sisaldava Aischylose orkestri ja õpitud idamaiste teadmiste piiride vahel, mis samuti korraldavad suures ja vormitus asiaatlikus lohakuses mõnikord osavõtlikku, kuid alati domineerivat läbivaatamist. Teiseks on Oriendi teema kui vihjatud oht. Ratsionaalsust õõnestab idamaine liiasus, need n-ö normaalsetena tunduvate väärtuste müstilised lumuvad külgetõmbavad vastandid. Ida ja Läänt lahutavat erinevust sümboliseerib karmus, millega Pentheus esiteks hülgab hüsteerilise bakhandi ja kui ta hiljem ise bakhandiks saab, hävitatakse ta mitte nii palju seepärast, et ta Dionysusele alistus, vaid seepärast, et ta hindas esialgu Dionysuse ähvardust valesti. Õppetund, mida Euripides plaanib, on dramatiseeritud Cadmuse ja Tiresiase näidendis kohalolekuga. Need olid targad vanemad mehed, kes taipavad, et „iseseisvus“ üksi ei valitse inimeste üle.^{xxxii} Nende sõnul on olemas hinnang, mis tähendab võõra võimu tugevuse õigesti hindamist ja nendega oskuslikult leppimist. Edaspidi suhtutakse orientaalsetesse müsteeriumitesse tõsidusega ja eriti seetõttu, et need esitavad väljakutse ratsionaalsele Lääne vaimule seoses selle vastupidava ambitsiooni ja võimu uute rakendamistega.

Kuid üks suur eristus, nagu see on Ida ja Lääne vahel, viib teiste väiksemateni, eriti seetõttu, et ühiskonna tavapärased pealehakkamised toovad kaasa näiteks sellised sotsiaalsed tegevused nagu reisimine, vallutamised ja uued kogemused. Klassikalises Kreekas ja Roomas panustasid geograafid, ajaloolased, avalike elu tegelased nagu Caesar, oraatorid ja poeedid, taksonoomilise pärimuse fondi, mis eristas rasse, regioone, rahvuseid ja vaimu üksteisest; palju sellest oli nende endi huvides, ning eksisteeris tõestamaks roomlaste ja kreeklaste ülimuslikkust teiste inimeste suhtes. Kuid huvil Oriendi vastu oli oma klassifitseerimise ja hierarhia tavad. Alates vähemalt 2. sajandist eKr ei kahelnud ükski reisija või Ida suunas vaatav ja ambitsioonikas Lääne valitseja selles, et Herodotus – ajaloolane, rändur, ammendamatu teadmishimuline kroonikakirjutaja – ja Alexander – kuningas-sõdalane, teadusega tegelev vallutaja – olid eelnevalt Oriendis käinud. Orient oli seega jagatud varem teadaolnud, külastatud, Herodotuse ja Alexanderi ning samuti nende jüngrite vallutatud territooriumiks, ja sellisteks maa-aladeks, mida eelnevalt ei teatud ja mida ei olnud külastatud ega vallutatud. Kristlus viis lõpule Oriendi-sisese piirkondade määramise: oli Lähis-Orient ja Kaug-Orient; tuntud Orient, mida Rene Grousset kutsus "Levandi impeeriumiks,"^{xxxiii} ja uudne Orient. Seega, Orient vahetas teadvuse geograafias välja Vana Maailma, kuhu kui Eedeni aeda või paradiisi tagasi pöördutakse, luues vana asemel uue versiooni, mis oli täielikult uudne koht, kuhu tuldi nagu Kolumbus Ameerikasse Uue Maailma üles ehitamiseks oli saanud (kuigi irooniliselt Kolumbus ise arvas, et avastas uue osa Vanast Maailmast). Kindlasti ei olnud kumbki neist Orientidest puhtakujuliselt üks või teine; mis on huvipakkuv, on nende ebakindlus, ahvatlev paljutähenduslikkus ja võime vaimu lõbustada ja segadusse ajada.

Mõelge, kuidas sai Orient, ja eriti Lähis-Ida, antiikajast alates Läänes tuntuks selle suure täiendava vastandina. Olid Piibel ja kristluse tõus; olid rändurid nagu Marco Polo, kes kaardistas kaubandusteid ja kujundas kaubavahetuse reguleeritud süsteemi ning pärast teda Lodovico di Varthema ja Pietro della Valle; oli jutuvestjad, nagu Mandeville; olid silmapaistvad võidukad idamaised liikumised, peamiselt muidugi islam; olid sõjakad palverändurid, peamiselt ristirüütlid. Kokkuvõttes, nende kogemuste juurde kuuluvast kirjandusest on üles ehitatud sisemiselt struktureeritud arhiiv. Nendest tuleneb piiratud arv tüüpilisi kapseldamisi: teekond, ajalugu, jutustus, stereotüüp ja poleemiline vastasseis. Need on läätsed, mille läbi Orienti

koetakse ja mis vormivad keelt, vaatepunkti ning Ida ja Lääne vahelise kokkupuute vormi. Kuid see, mis annab suurele arvule kokkupuudetele ühtsust, on ebakindlus, millest ma eespool rääkisin. Midagi ilmselgelt võõrast ja kauget omandab ühel või teisel põhjusel seisundi, mis on pigem rohkem kui vähem tuntud. Asju tavatsetakse mitte pidada kas täielikult uudseteks või täielikult tuntuteks; ilmub uus mediaankategooria – kategooria, mis võimaldab näha uusi objekte; asju, mida nähakse esimest korda eelnevalt teada olevate asjade versioonina. Sisuliselt ei ole selline kategooria nii palju uue teabe saamise viisiks, kui millegi kontrollimiseks, mis näib ohustavat mingit paika pandud asjade vaatepunkti. Kui teadvus peab äkki kokku puutuma millegagi, mida peab radikaalselt uue elu vormiks – nagu islam varasel keskajal Euroopas – on reaktsioon üldiselt konservatiivne ja kaitsev. Islamit peetakse mõne eelneva kogemuse – siinsel juhul kristluse – petturlikuks uueks versiooniks. Oht summutatakse, tuttavad väärtused kehtestavad end ja lõpuks vähendab teadvus endal olevat survet, kohandades asju iseenda jaoks kui „originaalseks“ või „korduvateks“. Seejärel islamit „töödeldakse“: selle uudsus ja paljutähenduslikkus tuuakse kontrolli alla, nii et nüüd tehakse võrdlemisi varjunditerohkeid eristamisi, mis oleks olnud võimatud, kui islami toores uudsus oleks järelevalveta jäetud. Seetõttu, Orient kõigub üldiselt Lääne põlguse – tuttava suhtes – ja naudingurõõmu või -kartuste vahel – uudse suhtes.

Siiski, islami suhtes oli Euroopa kartus, kui mitte alati lugupidamine, sobilik. Peale Muḥammadi surma 632. aastal kasvas sõjavägi ja hiljem islami kultuuriline ja religioosne hegemoonia tohutult. Moslemite sõjaväele alistusid esiteks Pärsia, Süüria ja Egiptus, siis Türgi ja Põhja-Aafrika; 8. ja 9. sajandil vallutati Hispaania, Sitsiilia ja Prantsusmaa osad. 13. ja 14. sajandiks valitses islam isegi nii kaugel idas kui Inda, Indoneesia ja Hiina. Ning sellisele erakorralisele kallaletungile sai Euroopa vastata ainult väga vähesega, v.a kartuse ja teatud hirmuga. Islami vallutusi pealt näinud kristlastest autoritel oli vähene huvi õppimise, moslemite kõrgkultuuri ja sagedase suurejoonelisuse vastu, kes olid Gibboni sõnul „Euroopa aastaraamatute kõige laisema perioodi kaasaegsed“ (kuid mõningase rahuldusega lisas ta: „kuna teaduse hulk on Läänes kasvanud, peaks olema ilmne, et orientalistika on kiratsenud ja vähenenud“)^{xxxiv}. Kristalsed tundsid Oriendi sõjavägede kohta tüüpiliselt, et „kõik see

väljanägemine nagu mesilaste parvel, kuid raske käega [...] laastasid nad kõik“. Nii kirjutas 11. sajandil Erchembert, Monte Cassino vaimulik.^{xxxv}

Islamist ei saanud põhjuseta terrori, laastatuse ja saatanlike vihatud barbarite hordide sümbol. Euroopa jaoks oli islam kestev trauma. Kuni 17. sajandi lõpuni hiilis „Ottomani hädaoht“ Euroopa kõrval, olles kõikidele kristluse tsivilisatsioonile pidevaks ohuks. Peagi inkorporeeris Euroopa tsivilisatsioon tolle hädaohu ja selle pärimuse, selle suured sündmused, kujutised, voorused ja pahed, kui midagi elulõnga sisse punutut. Renessanssi ajal oli ainuüksi Inglismaal Samuel Chew' klassikalise uurimuse „Kuusirp ja roos“ järgi „keskmiselt intelligentse ja haritud inimese“ käeulatuses ja Londoni lavadel vaadeldav üsnagi suur arv üksikasjalikke ajaloosündmusi Ottomani islamist ja selle sissetungist kristlikusse Euroopasse.^{xxxvi} See tähendab, et islamist, mis sümboliseerib Euroopa jaoks suuri ohtlikke jõude, jäi järgi mingi paratamatult vähendatud versioon. Sarnaselt Walter Scotti saratseenidele oli Euroopa moslemite, Ottomani ja araablase esindamine alati viisiks, kuidas kontrollida hirmuäratavat Orienti. Teatud piirini kehtib sama ka uusaegsete õpetatud orientalistide meetoditele, kelle subjektiks ei ole nii palju Ida ise, vaid Orient kui Ida, nagu see on tuntuks tehtud ning on seepärast Lääne lugejaskonnale vähem hirmuäratav.

Sellises eksootilisuse kodustamises ei ole midagi väga vastuolulist ega laiduväärset, see toimub kahtlemata kõikide kultuuride ja kõikide inimeste vahel. Minu väiteks on siiski tõe rõhutamine, mille kohaselt mentaalset toimingut teostasid orientalistid, nii nagu ka igaüks Euroopa Läänes, kes Oriendist mõtles või Orienti koges. Kuid siiski on veel olulisemad tagajärjena peale surutud piiratud sõnavara ja kujutised. Läänes islami vastu võtmine on suurepäraseks näiteks ja seda on imetlusväärset uurinud Norman Daniel. Üks takistus, mis islamist aru saada püüdva kristlastest mõtlejaid segas, oli analoogiline. Kuna Kristus on kristluse alus, arvatakse üpris ekslikult, et Muḥammad oli islami jaoks sama, mis Kristus kristluse jaoks. Sellest tulenevalt on islamile antud poleemiline nimi „muameedlus“ ning Muḥammadile lisatud automaatne epiteet „petis“. ^{xxxvii} Sellest ja paljudest teistest valearvamustest „kujunes ring, mida kujuteldav väline kehastamine kunagi ei lõhkunud [...]“. Islami kristlik mõiste oli terviklik ja iseseisev. ^{xxxviii} Islamist sai kujutis. See sõna on Danielilt, kuid mulle tundub, et sellel on orientalismile üleüldse märkimisväärsed tagajärjed, mille

eesmärk ei olnud nii palju esindada islamit iseenesest, kui esindada seda keskaegse kristlase jaoks.

The invariable tendency to neglect what the Qur'an meant, or what Muslims thought it meant, or what Muslims thought or did in any given circumstances, necessarily implies that Qur'anic and other Islamic doctrine was presented in a form that would convince Christians; and more and more extravagant forms would stand a chance of acceptance as the distance of the writers and public from the Islamic border increased. It was with very great reluctance that what Muslims said Muslims believed was accepted as what they did believe. There was a Christian picture in which the details (even under the pressure of facts) were abandoned as little as possible, and in which the general outline was never abandoned. There were shades of difference, but only with a common framework. All the corrections that were made in the interests of an increasing accuracy were only a defence of what had newly been realised to be vulnerable, a shoring up of a weakened structure. Christian opinion was an erection which could not be demolished, even to be rebuilt.^{xxxix}

[Muutumatu kalduvus eirata, mida Koraan tähendas või mida moslemid arvasid, et see tähendab, või mida moslemid nendes tingimustes mõtlesid või tegid, toob paratamatult kaasa Koraani ja islamiõpetuse esitlemise viisil, mis kristlasi veenaks; kui kirjanikud ja lugejaskond islamist kaugeneksid, oleks aina rohkem liialdavatel vormidel võimalusi aktsepteerituks saamiseks. Suure vastumeelsusega aktsepteeriti moslemite uskumusest seda, mida moslemite oma uskumuse kohta ütlesid. Oli kristlik pilt, mille juures oldi üksikasjadest loobunud nii vähe kui võimalik (isegi asjaolude surve) ja üleüldisest raamistikust ei loobunud kunagi. Esines erinevuse varjundeid, kuid ainult tavapärase raamistikuga. Kõik parandused, mida tehti suureneva täpsuse huvides, olid ainult kaitseks selle eest, mida oli uuesti tajutud haavatava ja nõrgestatud struktuuri tugevdavana. Kristlik arvamus oli rajatis, mida ei saanud lammutada isegi taasehitamiseks.]

See karm kristlik pilt islamist tugevnes loendamatul viisidel, nende seas suur hulk luulet, õpitud lahkavõtmused ja populaarne ebausk keskajal ja varajase renessanssi perioodil.^{xl} Selleks ajaks oli Lähis-Ida peaaegu inkorporeeritud Rooma kristluse tavapärasesse maailmapilti – nagu eeposes „Rolandi laul“ on kirjeldatud saratseenide jumalate kummardamist Muḥammadi ja Apollo embamisega. Nagu R. W. Southern on suurepäraselt näidanud, adusid tõsised Euroopa mõtlejad 15. sajandi keskpaigaks, et „midagi pidi islamiga ette võtma“, mis omakorda olukorra mõnevõrra ümber pööras, kui islam vägedega Ida-Euroopasse saabus. Southern jutustab dramaatilisest episoodist 1450. a ja 1460. a vahelisest ajast, kui neli haritud meest – Johannes Segoviast, Nikolaus Kuesist, Jean Germain ja Aeneas Silvius (Pius II) – püüdsid tegeleda islamiga läbi *contraferentia* ehk „konverentsi“. Idee oli kuulutada Johannesele Segoviast, see pidi olema lavastatud konverents koos islamiga, milles kristlased üritasid massiliselt moslemite usku pöörata. "Ta nägi konverentsis poliitilist ja ka rangelt religioosset tööriista ning sõnadega, mis kaasaegsete rinnus äratundmist tekitasid, väitis ta, et isegi kui konverents kestaks kümne aastat, oleks see sõjast odavam ja säästvam.“ Nelja mehe vahel ei olnud üksmeelt, kuid see episood oli tähtis üsna kõrgetasemelise püüdluse poolest – osa üldisest Euroopa püüdlusest Bedast Lutherini

– vastandada esindatav Orient Euroopaga, *lavastada* Orient ja Euroopa olema koos mingil kooskõlalisel moel. Selle asja mõte oli kristlasel moslemitele selgeks teha, et islam on lihtsalt eksiteele viidud kristluse versioon. Southerni kokkuvõtte on järgnev:

Most conspicuous to us is the inability of any of these systems of thought [European Christian] to provide a fully satisfying ex-planation of the phenomenon they had set out to explain [Islam] —still less to influence the course of practical events in a decisive way. At a practical level, events never turned out either so well or so ill as the most intelligent observers predicted; and it is perhaps worth noticing that they never turned out better than when the best judges confidently expected a happy ending. Was there any progress [in Christian knowledge of Islam]? I must express my conviction that there was. Even if the solution of the problem remained obstinately hidden from sight, the statement of the problem became more complex, more rational, and more related to experience. . . . The scholars who labored at the problem of Islam in the Middle Ages failed to find the solution they sought and desired; but they developed habits of mind and powers of comprehension which, in other men and in other fields, may yet deserve success.^{xli}

[Meie jaoks on kõige silmatorkavam iga mõttesüsteemi [Euroopa kristlased] võimetus anda rahuldavat seletust fenomenile, mida nad seletada on tahtnud [islam], kuid siiski mitte piisavalt, et mõjutada otsustaval viisil tegelikke sündmusi. Praktisel tasandil ei kujunenud sündmused kunagi välja nii hästi või halvasti, nagu suurem osa intelligentseid pealtvaatajaid arvas; on ehk põhjust märkida, et need ei kujunenud kunagi välja paremaks, kui õnnelik lõpp, mida parimad kohtunikud veendunult ootasid. Kas oli mingit edasiminekut [kristlikust teadmisest islami kohta]? Pean väljendama oma veendumist, et oli. Isegi kui probleemi lahendus jäi jonnakalt pilgu eest peitu, seisukohavõtt sellest probleemist muutus keerukamaks, ratsionaalsemaks ja rohkem kogemusega seotuks [...]. Teadlased, kes töötasid islami keskaegsete probleemidega, ei leidnud lahendust, mida otsisid ja ihaldasid; kuid nad arendasid välja teadvuse harjumused ja arusaamise jõud, mida võib teiste inimeste ja valdkondade juures siiski saata edu.]

Parim osa Southerni analüüsis nii siin kui mujal tema lühiajaloos Lääne vaadetest islamile, on tema demonstreerimine, et lõpuks on Lääne võhiklikkus see, mis muutub rohkem rafineerituks ja kompleksemaks, ning mitte mingi suuruselt ja täpsuselt kasvav kindel Lääne teadmiste tervik. Ilukirjandusel on oma loogika ja nende oma kasvu või languse dialektika. Muḥammadi karakterile keskajal kuhjati hulk omadusi, mis vastavad „[20.sajandil] Euroopasse ilmunud, usaldust taotlenud ja järgijaid kogunud „vaba hinge“ prohvetite iseloomule“. Niisamuti, kuna Muḥammadi nähti valeilmutuse levitajana, sai temast samuti ka lihahimu, liiderlikkuse, sodoomia kehastus ning tema õpetuse pettustest tuletati „loogiliselt“ terve seeria valitud salakavalusi.^{xlii} Seega omandas Orient esindajad ja n-ö esindatused, igaüks neist konkreetsem, mõne Lääne vajadusega eelnevatest rohkem sisemiselt ühilduv. See oleks nagu Euroopa, kui oli kord juba otsustanud et Orient on lõpmatu ja lõpliku vormi kehastamiseks sobiv asukoht ja ei saanud seda tava enam lõpetada. Oriendist ja idamaalasest, araablasest, islamistist, indialasest, hiinlasest või millest/kellest iganes sai mingi suurepärase originaali (Kristus, Euroopa, Lääs), mida nad pidid imiteerima, korduv võltskehastus. Ajaga muutus ainult selliste pigem nartsislike

Lääne Oriendi-teemaste ideede allikas, mitte aga nende loomus. Seega näeme, et 12. ja 13. sajandil usuti üldiselt, et Araabia oli „kristliku maailma ääreala, loomulik pelgupaik ketserlikele lindpriidele“^{xliii} ja et Muḥammad oli salakaval usutaganeja, samal ajal kui 20. sajandi orientalistist teadlane, erudeeritud asjatundja on see, kes juhib tähelepanu asjaolule, kuidas islam ei ole tõesti midagi enamat, kui Aaria hereesia.^{xliv}

Meie algupärane kirjeldus orientalismist kui õpetatud valdkonnast omandab nüüd uue konkreetsuse. Valdkond on tihti suletud ruum. Esindatuse idee on teatraalne: Orient on lava, millele on vangistatud terve maailm. Sellele lavale ilmuvad kujud, kelle roll on esindada suuremat tervikut sellest, millest nad lähtuvad. Orient tundub siis olevat mitte piiramatu pikendus väljaspool tuntud Euroopa maailma, kuid pigem suletud ala, teatraalne lava, mis on Euroopaga liidetud. Orientalist on aga eriline asjatundja teadmiste alal, mille eest Euroopa on suuresti vastutav samal viisil nagu kuulajaskond on ajalooliselt ja kultuuriliselt vastutav üksikasjalikult näitekirjanike poolt kokku pandud draamade eest (ja neile reageeriv). Selle idamaise lava sügavustes seisab üüratu kultuuriline mängukava, mille koostisosad kutsuvad esile imeliselt rikkaliku maailma: Sfinks, Kleopatra, Eeden, Trooja, Soodom ja Gomorra, Astarte, Isis ja Osiris, Seeba, Babüloonia, džinn, Hommikumaa targad, Ninive, presbüter Johannes, Muḥammad ja veel paljud teised; tegevuspaiku, mõnel juhul ainult juhtumite nimesid, poolenisti ettekujutatud ja poolenisti teadaolevaid; koletisi, saatanaid, kangelasi, terroreid, naudinguid ja ihasid. Euroopa kujutlusvõime sai sellest mängukavast palju energiat. Peamised autorid keskaja ja 18. sajandi vahel nagu Ariosto, Milton, Marlowe, Tasso, Shakespeare, Cervantes ning teoste „Rolandi laul“ ja „Laul minu Cidist“ autorid tuginesid oma loomingus Oriendi rikkustele viisidel, mis teravdasid nendes olevate kujutiste, ideede ja kujude raame. Lisaks, isegi kui teadmised tundusid tõesti arenevat, levitas Euroopas õpetatud orientaalseks teaduseks peetav valdkond ideoloogilisi müüte.

Heaks näiteks dramaatilise vormi ja õpitud kujundlikkuse kokkusaamisest orientalistlikus teatris on Barthelemy d'Herbelot' teos „Oriendi raamatukogu“²¹, mis anti välja pärast tema surma 1967. aastal koos Antoine Gallandi eessõnaga. Hiljutise teose „Islami

---

²¹ „Bibliothèque Orientale“

ajalugu“²² eessõna leiab, et „Oriendi raamatukogu“ koos George Sale'i esialgsete kommentaariga oma Koraani tõlkest (1734. a) ja Simon Ockley „Saratseenide ajalugu“²³ (1708) on „väga tähtsad“, et laiendada „uusi arusaamisi islamist“ ja anda seda edasi „vähem akadeemilisele lugejaskonnale“.^{xliv} See kirjeldab ebapiisavalt d'Herbelot' teoseid, mis ei olnud piiratud islamiga nagu olid Sale'i ja Ockley' omad. „Oriendi raamatukogu“ jäi kuni 19. sajandini standardseks teatmeteoseks Euroopas, erandina välja arvatud Johann H. Hottingeri 1651. aastal ilmunud „Ajalugu“.²⁴ „Oriendi ajaloo“ käsitusala oli tõeliselt pöördeline. Galland, kes oli esimene Euroopa „Tuhande ühe öö“ tõlkija ja märkimisväärne arabist, kõrvutas d'Herbelot' saavutusi iga eelneva saavutusega, märkides d'Herbelot' ettevõtmise tohutut haaret. Gallandi sõnul luges d'Herbelot suure hulga araabia, pärsia ja türki keelseid teoseid, mille tulemusena avastas seniajani eurooplase jaoks varjatud asjaolusid.^{xlvi} Peale esimest sõnaraamatu kokkupanemist nendes kolmes keeles hakkas d'Herbelot uurima idamaade ajalugu, teoloogiat geograafiat, teadust ja kunsti – nii nende väljamõeldud ja tõeseid variante. Seejärel otsustas ta koostada kaks teost: esiteks *bibliothèque* ehk „raamatukogu“ – tähestikuliselt koostatud sõnaraamat; teiseks *fiorilège* ehk antoloogia. Ainult esimene osa sai valmis.

Gallandi aruande järgi „Oriendi raamatukogust“ pidi *orientale*²⁵ plaanikohaselt hõlmama peamiselt Levanti, kuigi Galland mainib ka imetlevalt, et käsitletav aeg ei alanud ainult Aadama loomisega ja ei lõppenud perioodiga *temps où nous sommes*,²⁶ vaid d'Herbelot läks veelgi rohkem ajas tagasi – perioodi, mida kirjeldati müütilises ajaloos kui *plus haut* – pikale „Aadama-eelsete hiiglaste“ ajale. Gallandi edasises kirjelduses saame teada, et „Oriendi raamatukogu“ oli nagu „iga teine“ maailma ajalugu. See püüdlas täieliku teadmiste kogumiku poole teemadel nagu maailma loomine, veeuputus, Paabeli torni hävitamine ja teised sarnased teemad selle erinevusega, et d'Herbelot' allikad olid idamaised. Ta jagas ajaloo kaheks tüübiks: kiriklik ja ilmalik (juudid ja kristlased esimeses ja moslemid teises) ning kaheks perioodiks: enne ja pärast veeuputust. Seega oli d'Herbelot võimeline rääkima sellistest laialdaselt vastuolulistest lugudest, nagu näiteks mogulite, tatarlaste, türklaste ja slaavlaste omad; ta

---

²² „Cambridge History of Islam“

²³ „History of the Saracens“

²⁴ „Historia“

²⁵ Orientaalne, pr.k – tõlkija

²⁶ Meie praegune aeg, pr.k – tõlkija

käsitles ka kõiki moslemite impeeriumi haldusüksusi alates äärmuslikust Oriendist kuni Heraklese sammasteni, koos nende kommete, riituste, tavade, märkuste, dünastiate, paleede, jõgede ja taimeistikuga. Selline teos, isegi kui see sisaldas mõningat tähelepanu "väärastunud Muḥammadi õpetusele, mis põhjustas suurt kahju kristlusele" oli mahult põhjalikum kõigist eelnevatest. Galland lõpetas oma „kõne“ lugejale pikalt kinnitades, et d'Herbelot' „Oriendi raamatukogu“ oli üheselt „kasulik ja meeldiv“. Teised orientalistid, nagu Postel, Scaliger, Golius, Pockoke ja Erpenius koostasid orientaalseid uuringuid, mis olid liiga kitsalt grammatilised, leksikograafilised, geograafilised jne. Ainult d'Herbelot oli võimeline kirjutama teose, mis oli suuteline Euroopa lugejaskonda veenma selles, et idamaise kultuuri uurimine ei olnud midagi enam kui lihtsalt tänamatu ja viljatu. Gallandid sõnul püüdis ainult d'Herbelot vormida oma lugejate peas piisavalt ulatusliku idee sellest, mida Oriendi teadmine ja uurimine tähendab – idee, mis nii täidaks vaimu kui ka rahuldaks suuri eelnevalt ettekujutatud ootusi.^{xlvii}

Tänu sellistele pingutustele, nagu sooritas d'Herbelot', avastas Euroopa oma võimed Oriendi hõlmamiseks ja selle orientaliseerimiseks. Siin ja seal ilmneb Galland'i ütlustesse tema ja d'Herbelot' *materia orientalia*²⁷ kohta teatud üleoleku tähendus. Nagu ka 17. sajandi geograafide, näiteks Rafaeli le Mansist teostes tajusid eurooplased, et Orient oli Lääne teaduse poolt edestatud ja iganenud.^{xlviii} Kuid ei ilmne ainult Lääne vaatenurga eelis; olemas on ka võidukas meetod Oriendi tohutu viljakuse süstemaatiliselt, isegi tähttähteliselt, Lääne võhikutele mõistetavaks tegemiseks. Ma arvan, et Gallandi ütlus d'Herbelot' kohta, et ta vastas ootustele, tähendas et „Oriendi raamatukogu“ ei püüdnud tavapäraseid ideid Oriendi kohta ümber teha. Sest mida orientalist teeb, on Oriendi *kinnitamine* oma lugejate silmis; ta ei proovi ega taha juba kindlaid tõekspidamisi muuta. Kõik, mida „Oriendi raamatukogu“ tegi, oli esindada Orienti täielikumalt ja selgemalt – mis võis olla ebamäärane kogum või juhuslikult saadud faktid, mis käsitlesid ebamääraselt Levandi ajalugu, Piibli kujutisi, islami kultuuri, kohanimed jne, kujundati ümber ratsionaalseks idamaiseks panoraamiks, tähest A täheni O. Muḥammadi kirje all nimetas d'Herbelot esiteks kõik prohveti nimed, seejärel kirjeldas Muḥammadi ideoloogilisi ja õpetuslikki väärtusi järgnevalt:

---

²⁷ orientaalsed küsimused, ld.k – tõlkija

C'est le fameux imposteur Mahomet, Auteur et Fondateur d'une hérésie, qui a pris le nom de religion, que nous appelions Mahométane. Voyez le titre d'Esclan.

Les Interprètes de l'Alcoran et autres Docteurs de la Loy Musulmane ou Mahométane ont appliqué à ce faux prophète tous les blâmes, que les Artiens, Paulitiens ou Paulianistes & autres Hérétiques ont attribué à Jésus-Christ, en lui ôtant sa Divinité [...]^{xlix}

[See on kuulus petis Muḥammad, hereesia autor ja looja, mis on võtnud religiooni nime, mida me kutsume muhamediuskuks. Vaata kirjet *islami* all.

Koraani tõlgendajad ja teised teadlased moslemi või muhamediõiguse alal on kiitnud seda valeprohvetit samal viisil, nagu aarialased, paulikiaanid, paulianistid ning teised ketserid on teinud Jeesus Kristusega kui eemaldasid temalt jumalikkuse [...]].

„Muhamediusk“ on asjaomane (ja solvav) Euroopa nimetus; „islam“, mis juhtub olema korrektne moslemi nimetus, on lisatud teise kirje alla. „Hereesia“, mida me kutsume muhamediuskuks, „leiame“ õige kristluse religiooni imitatsiooni jäljendamisena. Seejärel võib d'Herbelot pikas ajaloolises kirjelduses Muḥammadi elust muutuda suuremal või väiksemal määral otsese narratiivi jutustajaks. Kuid „Oriendi raamatukogus“ on Muḥammadi *paigutamine* see, mis loeb. Muretu ketserluse ohud kõrvaldatakse kui see muudetakse tähestikuliste sissekande jaoks ideoloogiliseks selgesõnaliseks küsimuseks. Muḥammad ei hiili enam Ida maailmas ringi kui ohtlik moraality liiderdaja; ta istub vaikselt orientaaalasel laval oma (mööndavalt esileküündivas) osas.¹ Talle on antud genealoogia, seletus, isegi areng – kõik hõlmavad lihtsaid väiteid, mis takistavad teda mujale sattumast.

Sellised „pildid“ Oriendist esindavad või tähistavad väga suurt entiteeti, mida nad võimaldavad näha ja millest aru saada, olles vastasel juhul võimatult laialivalguvad. Samuti on need *tegelaskujud*, mis seostuvad selliste tüüpidega nagu Theophrastuse, La Bruyère'i või Seldeni loodud hooplejate, ihnurite või ahnitsejatega. Ehk ei ole päris korrektne öelda, et *nähakse* tegelaskujusid nagu *miles gloriosus*²⁸ või petis Muḥammad, sest tegelaskujude diskursiivne piirang peaks parimal juhul laskma üldisest tüübist ilma raskuste ja kahemõttelisuseta aru saada. D'Herbelot' Muḥammadi tegelaskuju on kujutis, sest valeprohvet on osa *orientaleks* nimetatud üldisest teatraalsest esindatusest, mis sisaldub täielikult „Oriendi raamatukogus“.

---

²⁸ Hooplev sõdur kirjanduses – tõlkija

Orientaalse esindatuse didaktilist kvaliteeti ei saa muust etendusest eemaldada. Omandatud teostes nagu „Oriendi raamatukogu“, mis olid süstemaatilise õppimise ja uuringute tagajärg, kehtestab autor distsiplinaarse korra materjalile, millega ta on töötanud. Lisaks tahab ta lugejale selgeks teha, et mida trükitud leht edasi annab, on materjali tellitud ja organiseeritud arvustus. „Oriendi raamatukogu“ annab seega edasi mõtte orientalismis võimust ja mõjususest, mis tuleb alati lugejale meelde, et edaspidi tuleb Oriendi juurde jõudmiseks läbida orientalistide poolt antud õpitud võrgustikud ja koodid. Orient ei ole mitte ainult Lääne kristluse moraalse vajadustega kohandatud; see on samuti piiritletud suhtumiste ja arvustustega, mis suunavad Lääne mõistuse parandamiseks ja kinnitamiseks esimesena mitte idamaiste allikate, vaid pigem teiste orientaalsete teoste juurde. Orientalistlikust lavast, nagu ma seda olen kutsunud, saab moraalse ja epistemoloogilise jäikuse süsteem. Seega hakkab orientalism, mis esindab teadusharuna institutsioonilisi Lääne teadmisi Oriendist, kasutama kolmesuunalist jõudu: Oriendi, orientalisti ja Lääne orientalmi „tarbija“ peal. Arvan, et oleks vale seda nõnda kehtestatud kolmesuunalist suhet alahinnata. Orienti („seal“ ida pool) on korrigeeritud, isegi karistatud, sest asub väljaspool Euroopa ühiskonda, „meie“ maailma, piire. Orient on seega *orientaliseeritud* – protsess, mis ainult ei märgi Orienti maa-alana, vaid sunnib ka asjasse pühendamata Lääne lugejat orientaalset kodifitseerimist kui *tõelist* Orienti omaks võtma (nagu d'Herbeloti „Oriendi raamatukogu“ alfabetiseerimine). Lühidalt öeldes, tõest saab õpitud hinnangu eesmärk, mitte materjali enda oma, mis ajaga tundub isegi oma olemasolu orientalsele võlgnevat.

Tervest sellest didaktilisest protsessist ei ole ei raske aru saada ja seda ei ole raske seletada. Pean jällegi meeles pidama, et kõik kultuurid sunnivad viimistlemata reaalsusele peale parandusi, muutes seda vabalt eksisteerivateks objektidest teadmiste ühikuteks. Probleem ei ole selles, et toimub muutus. Inimese mõistusele on igati loomulik võidelda seda ründava töötlemata võõrapärasuse vastu; seepärast on kultuurid alati kaldunud rakendama teistele kultuuridele täielikke transformatsioone, tajudes teisi kultuure mitte sellistena, nagu nad on, vaid nagu nad peaks vastuvõtja hüvanguks olema. Lääne inimesele oli orientaalne siiski alati *nagu* mingi Lääne vaatekoht; mõnele Saksa romantikutele oli näiteks India religioon põhiolemuselt orientaalne versioon Saksa kristlikust panteismist. Siiski võtab orientalist oma tööks muuta

Orient millestki alati millekski muuks; ta teeb seda enda, kultuuri tarbeks ja mõnikord millegi jaoks, mida ta usub olevat Oriendi hüvanguks. See muutmise protsess on organiseeritud: seda õpetatakse, sellel on oma ühiskonnad, ajakirjad, kumbed, sõnavara, retoorika – kõik algsel moel valdavate Lääne kultuuriliste ja poliitiliste normidega seotud ja nende poolt varustatud. Ning nagu ma selgitavalt näitan, kaldub see protsess olevat selles, mida püüab teha, pigem rohkem kui vähem kõikehaarav. Seda nii suurel määral, et kui uuritakse 19. ja 20. sajandi orientalisti, on domineerivaks muljeks orientalisti terve Oriendi tundetu skematiseerimine.

Näidetest, mida olen toonud Oriendi esindatuse kohta Läänes klassikalises Kreekas, on selge, kui vara see skematiseerimine algas. Kui nüüd vaatame Dante „Põrgut“, saame esitada näiteid sellest, kui selgelt väljendatud olid hilisemad esindatused, mis olid eelnevatele rajatud; kui haruldaselt ettevaatlik oli nende skematiseerimine ja kui dramaatiliselt mõjus on nende asetamine Lääne kujuteldavasse geograafiasse. Dante saavutuseks „Jumalikus komöödias“ pidi olema sujuvalt kombineeritud ilmaliku reaalse realistlik kujutus koos Lääne väärtuste universaalse ja igavese süsteemiga. See, mida palverändur Dante läbi põrgu, puhastustule ja paradiisi minnes näeb, on unikaalne nägemus viimsepäeva kohtust. Näiteks Paolo ja Francesca tunduvad olevat oma pattude pärast igavesti põrgusse vangistatud, siiski nähakse neid kehastavat, õigupoolest elavat, tegelaskujusid ja tegevusi, mis neid saatsid kohta, kuhu nad igavikuks jäävad. Seega, iga tegelaskuju Dante nägemuses mitte ainult ei esinda iseennast, vaid on ka tüüpiline esindatus sellest karakterist ja saatusest, mis temale on jagatud.

„Maometto“ – Muḥammad – ilmub „Põrgu“ 28 salmis. Ta asub üheksast põrgu ringist kaheksandas allringis, kümnest üheksandas Kurjataskute tasandil – ring süngetest kraavidest, mis ümbritsevad saatana kindlust põrgus. Niisiis enne, kui Dante jõuab Muḥammadini, möödub ta ringidest, milles paiknevad väiksemate pattudega inimesed: himurad, ihnsad, aplad, ketserid, vihased, enesetapjad ja jumalateotajad. Pärast Muḥammadi tulevad ainult võltsijad ja reeturid (nende seas Juudas, Brutus ja Cassius) enne kui jõutakse maa keskpaika, kus asub põrguvürst Lucifer ise. Seega, Muḥammad kuulub karmi kurjuse hierarhiasse, kategooriasse, mida Dante nimetab ebakõla ja skandaali levitajateks. Muḥammadi karistus, mis on samuti tema igavikuliseks saatuseks, on eriti eemaletõukav: ta on lõuast kubemeni lõhestatud ja on Dante sõnul nagu aam, millel küljelaud või põhi katki. Siinkohal ei jäta Dante värss lugeja säästmiseks

välja ühtegi eshatoloogilist detaili, mida karistus nii ilmekalt kaasa toob ja Muḥammadi sisikond ning tema väljaheide on kirjeldatud vankumatu täpsusega. Muḥammad selgitab oma karistust Dantele, viidates ka temast eespool patuste järjekorras olevale Alile, keda valvurkurat kaheks lõhestas. Ta palub Dantelt ka hoiatada eesootava eest vend Dolcinot – reeturlikku preestrit, kelle sekt kaitses naiste kogukonda ja kaupu, ning keda süüdistati armukese pidamises. Lugejale ei jää märkamata, et Dante nägi paralleeli vend Dolcino ja Muḥammadi mässulise sensuaalsuse ning samuti nende pretensioonide vahel teoloogilise mõjuvõimu suhtes.

Kuid see ei ole sugugi kõik, mida Dantel islami kohta öelda oli. Eelnevalt ilmub põrgusse väike rühm moslemeid. Avicenna, Averroes ja Saladin on nende vooruslike paganate seas, kes koos Hektori, Aenease, Aabrami, Sokratese, Platoni ja Aristotelesega on kinni esimeses põrgu ringis, et seal minimaalset (ja isegi austavat) karistust kanda selle eest, et neil ei olnud õnne kristlik ilmutusest osa saada. Dante muidugi imetleb nende suurepäraseid voorusi ja saavutusi, kuid kuna nad ei olnud kristlased, peab ta nad põrgusse süüdi mõistma, kuigi kerge karistusega. On tõsi, et igavik on suurepärase eristamise tasandaja, kuid Dantet ei sega erilised anakronismid ja anomaaliad, mis panevad kristluse-eelsed Euroopa suurkujud samasse „paganlikku“ needusesse koos kristluse-järgsete moslemitega. Isegi kui Koraanis on Jeesust nimetatud prohvetiks, otsustab Dante käsitleda suuri moslemi filosoofe ja kuningat kristluse suhtes fundamentaalselt ignorantsetena. Seda, et ka nemad võivad asustada sama silmapaistvat taset kui klassikalise antiikaja kangelased ja targad, on ahistoriline nägemus, mis on sarnane Raffaeli freskoga „Ateena kool“, millel Averroes on akadeemias Sokratese ja Platoniga lähestikku (sarnaselt Fénelon´ teosega „Surnute dialoogid“²⁹ [1700 – 1718], milles toimub vestlus Sokratese ja Konfutsiuse vahel).

Dante islami poeetilise käsitluse eristamised ja viimistlused on näide skemaatilisest, peaaegu kosmoloogilist möödapääsmatusest, mille tõttu islam ja selle määratud esindajad on Lääne geograafilise, ajaloolise ja eelkõige moraalse mõistmise looming. Empiirilised andmed Oriendist ja igast selle osast tähendavad väga vähe; määrav ja otsustav on see, mida olen kutsunud orientaalseks nägemuseks – nägemuseks, mis mingil viisil ei piirdu professionaalse

---

²⁹ „Dialogues des morts“

teadlasega, vaid on pigem kõikide Läänes Oriendist mõtlejate ühine omand. Dante kui poeedi võim tugevdab neid perspektiive Oriendist, tehes need pigem rohkem, ja mitte vähem esindatuks. Muḥammad, Saladin, Averroes ja Avicenna on visionaarses kosmoloogias kindlaks määratud – fikseeritud, paigutatud, vangistatud, olemata millegagi seotud, v.a nende „eesmärkide“ ja muustritega, mida nad aduvad laval, kus nad esinevad. Isaiah Berlin on kirjeldanud sellise suhtumise mõju järgneval viisil:

In [such a] . . . cosmology the world of men (and, in some versions, the entire universe) is a single, all-inclusive hierarchy; so that to explain why each object in it is as, and where, and when it is, and does what it does, is eo ipso to say what its goal is, how far it successfully fulfills it, and what are the relations of co-ordination and subordination between the goals of the various goal-pursuing entities in the harmonious pyramid which they collectively form. If this is a true picture of reality, then historical explanation, like every other form of explanation, must consist, above all, in the attribution of individuals, groups, nations, species, each to its own proper place in the universal pattern. To know the "cosmic" place of a thing or a person is to say what it is and what it does, and at the same time why it should be and do as it is and does. Hence to be and to have value, to exist and to have a function (and to fulfill it more or less successfully) are one and the same. The pattern, and it alone, brings into being and causes to pass away and confers purpose, that is to say, value and meaning, on all there is. To understand is to perceive patterns. . . . The more inevitable an event or an action or a character can be exhibited as being, the better it has been understood, the profounder the researcher's insight, the nearer we are to the one ultimate truth. This attitude is profoundly anti-empirical.¹¹

[[Sellises] [...] kosmoloogias on inimeste maailm (ning mõnel juhul terve maailm) ühekordne, kõikehaarav hierarhia, et seletada miks iga selles olev objekt on selline nagu on, seal ja millal see on, ning teeb seda, mida teeb, on seetõttu väljendatav, mis selle eesmärk on, kui palju seda edukalt saavutatakse ja mis on erinevate eesmärgipäraste entiteetide vahelised koordineerimise ja allumise suhted ühiselt moodustavas harmoonilises püramiidis. Kui see on tõene pilt reaalsusest, peab ajalooline selgitus, nagu iga teist tüüpi selgitus, sisaldama eelkõige üksikisikutele, gruppidele, rahvusele ja liikidele omistamist igatühele oma enda tõelisele kohale universaalses mustris. Asja või isiku „kosmilise“ koha teadmine on öelda, mis see on ja mida see teeb, ning samal ajal miks see peaks olema ja miks tegema, nagu ta on ja teeb. Seega on olemine ja väärtuse omamine, eksisteerimine ja eesmärgi omamine (mida saavutatakse rohkem või vähem edukalt) üks ja sama asi. Ainuüksi muster toodab väärtust ja tähendust, see tähendab põhjustab nende kadumist ja annab eesmärgi kõigile olemasolevale. Arusaamine tähendab mustri märkamist[...]. Mida vältimatult sündmust, tegevust või karakterit võib olemina esitleda, seda parem on sellest aru saada; mida sügavam on uurija nägemuse sisemus, seda ligemal me oleme ülimalle tõele.

See suhtumine on põhiolemuselt antiempiiriline.]

Seda on tõesti ka orientalistlik suhtumine üldiselt. See jagab maagia ja mütoloogiaga suletud süsteemi iseseisvat, isetugevdavat iseloomu, mille objektid on need, mis nad on *sest* need on, mis need on – mille kohaselt üks kord, alati, ontoloogilistel põhjustel ei saa ükski empiiriline materjal kohta vahetada või muutuda. Euroopa kokkupuude Oriendi ja eelkõige islamiga tugevdas seda Oriendi esindatuse süsteemi ja nagu on maininud Henri Pirenne, muutis islami kõrvalseisja sümboliks, millele terve Euroopa tsivilisatsioon alates keskajast oli üles ehitatud.

Rooma Impeeriumi langusel pärast barbarite sissetungi oli paradoksaalne mõju barbarite kombeid Rooma ja Vahemere kultuuridesse ning Rumeeniasse sissetoomisel, samal ajal kui Pirenne väidab, et 7. sajandi alguse islami invasiooni tagajärjeks oli Euroopa kultuuri keskme, mis oli siis Araabia provints, viimine Vahemerest eemale ja põhja poole. „Germanistid hakkasid ajaloos oma osa mängima. Seniajani olid Rooma kombed olnud katkematud. Nüüd hakkas algupärane romaani-germaani tsivilisatsioon arenema“. Euroopa oli iseendasse sulgunud. Orient, kui see ei olnud lihtsalt üks koht, kus kaubitseti, oli kultuurselt, intellektuaalselt, spirituaalselt *väljaspool* Euroopat ja Euroopa tsivilisatsiooni, millest Pirenne'i sõnade kohaselt sai „üks suur kristlik kogukond, samaulatuslik *ecclesia*-ga³⁰[...]. Oktsident elas nüüdseks omaenda elu“. ^{lii} Dante poeemis, Pierre le Vénérable'i ja teiste Cluny orientalistide teostes; kristlike islamivastaste poleemikate kirjutistes Guibertilt Nogentist ja Bedast Roger Baconini, Williamilt Tripolist, Burchardilt Siioni mäelt ja Lutherilt; teostes „Laul minu Cidist“, „Rolandi laul“ ja Shakespeare'i „Othellos“ (see „maailma solvaja“) on Orient ja islam alati esindatud kui kõrvalseisjad, kellel on mängida eriline osa Euroopa *sees*.

Kujuteldav geograafia, alates Dante „Põrgu“ leiduvatest ilmekatest piltidest kuni proosaliste niššideni d'Herbelot' „Oriendi raamatukogus“, kehtestab sõnavara ja esindava diskursuse universumi, mis on iseloomulik vestlusele ja arusaamisele islamist ja Oriendist. Mida see diskursus tõeks peab – näiteks Muḥammadi petiseks olemist – on diskursuse osa; seisukoht, mida diskursus sunnib alati Muḥammadi nimega kokku puutudes võtma. Orientalistliku diskursuse kõikide erinevate osade aluseks – mille all ma mõtlen lihtsalt sõnavara, mida Oriendist rääkides või kirjutades alati kasutatakse – on hulk esindavaid kujundeid või troope. Need kujundid on tegelikule Oriendile – või islamile, mis on siin peamine tähelepanu saaja – nagu stiliseeritud kostüümid on lavastuse karakteritele; need on nagu näiteks rist, mida Everyman kannab või värvilisse kostüümi riietunud arlekiini *commedia dell'arte* näidendis. Teisisõnu, peame otsima vastavust keele vahel, mida on kasutatud Oriendist kujutamise ja Oriendi enda puhul; mitte nii palju keele ebatäpsuse pärast, vaid sest see isegi ei püüa täpne olla. See, mida keel püüab teha, niisamuti nagu Dante üritas teha „Põrgus“, on

---

³⁰ kristlik kirik, ld.k – tõlkija

üheaegselt iseloomustada Orienti kui võõrast ja inkorporeerida seda skemaatiliselt teatrilavale, mille publik, juht ja näitlejad on Euroopa jaoks ja ainult Euroopale. Siit tuleneb tuttava ja võõra vahel kõikumine; Muḥammad on alati petis (tuttav, sest ta teeskleb olevat Jeesuse moodi, keda me teame) ja alati orientaalne (võõras, sest kuigi ta on mõnes mõttes „nagu“ Jeesus, ei ole ta seda kõigile vaatamata).

Kõikide Oriendiga seonduvate piltlike väljendite – selle võõrapärasuse, erinevuse, eksootilise meelelisuse jne – välja toomise asemel saame me neid üldistada viisil, nagu nad renessanssi ajast pärandati. Väljendid on kõik deklaratiivsed ja iseenesestmõistetavad; pinge, mida need põhjustavad, on ajatu igavik; need annavad edasi korduste ja tugevuste kujutisi; olles siiski sellest läbimõõdult väiksemad, on need alati Euroopa ekvivalendi suhtes sümmeetrilised, mis on mõnikord täpsustatud ja mõnikord mitte. Kõikide nende funktsioonide jaoks on piisavalt sage kasutada lihtsat koopulat *on*. Seega, Muḥammad *on* petis – fraas kanoniseeritud d'Herbelot'i „Oriendi raamatukogus“ ja mingis mõttes dramatiseeritud Dante poolt. Ei ole vaja mingit taustauuringuid; vajalik tõend Muḥammadi süüdimõistmiseks sisaldub sõnas *on*. Fraasi ei piiritleta, samuti ei tundu olevat vajalik öelda, et Muḥammad *oli* petis ega kaalutleda hetkeks, et ehk ei ole vajalik väidet korrata. Väidet *ikkagi* korratakse, Muḥammad *on* petis ning iga kord seda öeldes saab temast veelgi rohkem petis ning väite autor muutub selle ütlemisega väheke rohkem autoriteetseks. Sellest tulenevalt, ka Humphrey Prideaux' kuulub Muḥammadi biograafia 17. sajandist on alapealkirjaga „Petise tõeline loomus“.³¹ Lõpetuseks, selline kategooria nagu petis (või ka orientaalne) loomulikult eeldab, õigemini nõuab, vastandit, mis ei ole ei petturlikult midagi muud ega lõputult sõnaselget identifitseerimist vajav. See vastand on „Oksidentaalne“ või Muḥammadi korral Jeesus.

Filosoofiliselt on seega minu poolt orientalismiks nimetatud keele, mõtte ja nägemuse liik üldjoontes radikaalse realismi vorm; kõik, kes kasutavad orientalisti, mis on tava tegeleda orientaalseks peetavate küsimuste, objektide, omaduste ja regioonidega, määrab, nimetab, osutab, kinnitab seda, millest ta räägib või mõtleb sõna või fraasiga, mida seejärel peetakse kas reaalsust omandava või veelgi lihtsamalt – reaalusena olevana. Retooriliselt rääkides on orientalism täielikult anatoomiline ja loetletav, selle sõnavara kasutamine tähendab tegelemist

---

³¹ „The True Nature of Imposture“

konkretiseerimisega ja orientaalsete asjade kontrollitavateks osadeks jagamist. Psühholoogiliselt on orientalism paranoia vorm, teistsugune teadmine n-ö tavalisest ajaloolisest teadmisest. Ma arvan, et need on mõned tulemused kujuteldavast geograafiast ja dramaatilistest piiridest, mida see loob. Nendel orientaliseeritud tulemustel on siiski mõned eriliselt uusaegsed muundumised, mida ma nüüd pean uurima hakkama.

3. TÖLKIMISE LÄHTEKOHAD

3.1 Tekstitüübi määramine

Tõlkemeetodite valimiseks on oluline teada, millise tekstitüübiga on tegu. Katharina Reiss on välja pakkunud tekstitüüpide liigituse, mida saab määrata teksti poolt edasi antava peamise sõnumi tuvastamisega. Tekstitüüp võib olla informatiivne, ekspressiivne ja/või operatiivne. Esimese põhifunktsioon on edastada informatsioon, teine annab edasi kunstiliselt väljendatud teksti ja kolmas edastab teavet veenva käsitluslaadiga (Reiss 2004: 178). Ükski tekst ei saa olla puhtakujuliselt ainult ühe tüübi esindaja, sest kõigi kolme tüübi omadusi võib leida suuremal või vähemal määral kõikides tekstides. „Orientalism“ tundub esindavat informatiiv-operatiivset tekstitüüpi, mille juures on oluline nii teksti edasi antav sisu kui ka konkreetne väljendusviis. Isegi kui teksti informatiivsest iseloomust tingituna ei oleks lähteteksti vajalik tõlkida otseseid tõlkemeetodeid kasutades, nõuab teksti operatiivne aspekt kasutatud retooriliste võtete edasiandmist ning tõlkijal on vähem vabadust oma äranägemise järgi tegutseda.

Kui vaadata „Orientalismi“ mõnest teisest tüpoloogias lähtuvalt vaadata, siis näiteks Kersti Lepajõe (2002: 279) poolt välja toodud Egon Werlichi tekstitüüpide jaotuse järgi liigituvad tekstid deskriptiivseteks ehk kirjeldavateks, narratiivseteks ehk jutustavateks, ekspositorseteks ehk eritlevateks, instruktiivseteks ehk juhendavateks ja argumenteerivateks ehk põhjendavateks tekstideks. Sellise liigituse järgi on „Orientalism“ argumenteeriv, sest sisaldab hulgaliselt autori arvamusi ja hoiakuid, mille kujunemist ta üksikasjaliselt kirjeldab. Werlichi argumenteeriv tekstitüüp on sarnane Reissi operatiivse tekstitüübiga, mille põhifunktsioon on lugeja mõjutamine, seega on oluline kasutada lähtekeeles kasutatavaid, kuid sihtkeelde kohandatavaid retoorilisi võtteid ka tõlkes.

3.2. Tõlketeooria

Määratud tekstitüübist tulenevalt on tõlkimisel lähtunud funktsionaalsest tõlketeooriast, mille kohaselt peab tõlge vastama eelkõige teksti funktsioonile ehk eesmärgile. Funktsionaalne tõlketeooria ehk *skopos*-teooria sai alguse ideedest, mida esitas Hans Vermeer 1976–77. aastatel peetud loengutes. Neist lähtuvalt andsid Saksa funktsionalistid Hans Hönig ja Paul Kussmaul välja raamatu uuest tõlkimisstrateegiast, mille juures on oluline osa kultuuril (Snell Hornby 2006: 51–52). Vermeer omakorda täiendas oma teooriat ning kirjutas koos Katharina Reissiga raamatu, milles väitis, et tõlkija peaks tundma kahele või enamale keelele lisaks ka kahte või enamat kultuuri, sest tõlkimise juures on lisaks keelelisele aspektile tähtis ka tekstis sisalduv kultuur ning tõlge sõltub lugeja vajadustest ning ootustest (ibid., 52). Lähtetekst on alati seotud lähtekultuuriga, aga sihttekst ehk *translatum* peab olema vastavuses sihtkultuuriga, sellepärast võivad lähte- ja sihttekst sõltuvalt teksti eesmärgist suuresti üksteisest erineda. Samas saab lähte- ja sihttekstil olla ka sama eesmärk (Vermeer 2004: 222-223). Tõlkijale on oluline teada või kindlaks teha, mis eesmärgiga ning kelle jaoks on tekst kirjutatud, et valida strateegia, mida tõlkes kasutada. Seejärel on tõlkijal võimalus teksti originaalfunktsiooni säilitada või siis vastavalt lugeja vajadustele seda muuta (Snell Hornby 2006: 52).

Lähtuvalt „Orientalismi“ operatiivsest-argumenteerivast tekstitüübist, on tõlkimisel seatud eesmärk originaalteksti säilitada nii palju kui võimalik. Siiski osutus vajalikuks mõnda väljendit kodustada või pikemalt lahti seletada, vähendada hüperboole ja sellega teksti tooni veidi neutraalsemaks muuta, et tekst sihtkultuuris veenvamalt mõjuks. Selline muutmine on tingitud asjaolust, et teksti esmakordsel tutvustamisel Ameerikas 1978. aastal ja eesti keelsel tõlkel 2017. aastal ei saa olla täpselt sama *skopos*. Erinevad on nii aeg kui ka ruum, olustik kui ka lugeja mälusse kodeeritud kogemused ja kultuuris valitsevad tõekspidamised. Praeguse aja Eesti lugeja võib teada, kuulda või lugeda olustikust ja pingetest, mis 1970ndate lõpus Ameerika Ühendriikides valitsesid, kuid ta ei saa neid kunagi tunnetada samal viisil, nagu seda tegid tol ajal ja selles kohas elanud inimesed. Kui Saidi idee oli omal ajal uudne ja võib isegi öelda natukene skandaalne, siis tänapäeval – kuigi siiski päevakajaline ja oluline – on teema uudsus vähenenud (ehkki seda ei saa öelda teema olulisuse kohta).

Reiss on liigitanud muutusi tõlkes tahtlikeks või tahtmatuteks. Sellega mõtleb ta, et lisaks tõlkevalikutele, mida tõlkija ise teeb ja seeläbi teksti mingil määral muudab, sisaldab iga tõlketekst ka tõlkija arusaama tekstist (mõjutatuna nii kultuurist, isiklikest kogemustest, keelelistest iseärasustest jne), mille ta tahtmatult tõlkesse kodeerib (Reiss 2004: 159). Samuti on Gideon Toury kirjeldanud ühiskonnas kehtivaid norme, mis tõlkevalikuid mõjutavad. Tõlkimisel tuleb arvestada kahes kultuuriruumis esinevate normidega, kuid ei ole kindlat reeglit teksti „kodustamise“ või „võõrapärasdamise“ kohta, sest iga teksti tuleb vaadata eraldi (Toury 2004: 200–201). Mitte ükski tõlge ei saa sündida vaakumis – seda mõjutavad alati eelkõige tõlkija enda teadmised, kogemused ja tõekspidamised, kuid ka ühiskonna kollektiivne mälu ja normid. Võimalikult kvaliteetse tulemuse saavutamiseks on tõlkevalikute tegemisel oluline tunda olustikku, milles teos on sündinud, ning arusaamist sõnumist, mida autor edasi tahab anda. Relevantne on ka autori ja tema stiili tundmine ning teadmine võimalikust teksti tellijast/lugejast, kelle jaoks tekst tõlgitakse. Kuna „Orientalism“ liigitub Werlichi tekstitüpoloogia järgi argumenteerivaks ja teoreetiliseks, võiks olla Eestis raamatu avaldaja näiteks Avatud Eesti Raamat ja seega on käesolevas magistripõljetis võetud aluseks selle sarja väljaandmise põhimõtted. Võimaluse korral kasutatakse tõlkes oskuskeeles sõnavara ja akadeemilist registrit.

3.2. Metodoloogiline raamistik

Tõlke analüüsis on tõlkeprobleemid liigitatud teema järgi ja kasutatud on Jean-Paul Vinay ja Jean Darbelnet' tõlkevalikute klassifikatsiooni, kes on liigitanud võimalikud tõlkemeetodid otsesteks ja kaudseteks (Vinay ja Darbelnet 2004: 84). Nende meetodid on järgnevad:

Otsesed tõlkemeetodid.

- Laenamine ehk sõna lähtekeeles sihtkeelde üleviimine algsel kujul;
- kalka ehk väljendi lähtetekstis sõnasõnalist ületoomine;
- sõnasõnaline tõlge.

Kaudsed tõlkemeetodid.

- Transpositsioon ehk teise sõnaliigi kasutamine ilma lause tähendust muutmata;
- modulatsioon ehk lähtekeele vaatenurga muutmine sihttekstis;
- ekvivalents ehk kujundile sihtkeeles erineva struktuuri ja stiiliga vaste loomine;
- adaptatsioon ehk sihtkeeles tundmatu nähtuse puhul täiesti uue väljendi kasutamine (Vinay ja Darbelnet 2004: 85-88).

Nagu Vinay ja Darbelnet on öelnud, peaks tõlkija esmane valik olema otsene tõlkimine. Kaudne tõlkimine tuleks kõne alla, kui otsese tõlkimise korral kaoks teksti esmane tähendus või sõnamäng, kui tõlge ei vasta keele normidele, või kui sama väljend sihttekstis midagi ei tähenda või omab sootuks teist tähendust (ibid., 102). Iga tõlkevaliku peab hoolikalt läbi mõtlema ning lõpliku otsuse tegemiseks peab arvestama eelkõige sihtteksti keele normide ja keelestruktuuriga, sest vastasel korral võib tulemuseks olla masintõlke konkureeriv variant (Tavast ja Taukar 2013: 183).

4. PRAKTILINE ANALÜÜS

„Orientalismi“ valitud peatükkide tõlkimisel ilmnud suuremad probleemirühmad seoses autori retoorika ja kujundlikkuse jälgendamisega, nimede ning idamaade-teemaliste, filosoofiliste ja ajalooliste terminitega. Tõlkeanalüüsis vaadeldakse neid ja teisi ettetulnud küsimusi teemade kaupa.

4.1. Intertekstuaalsus

Tiina Ann Kirss on Edward Saidi kohta ütelnud: „Et temaga vaielda, peab vastane tundma süvitsi vastavaid keeleareaale, geograafiat ning kultuurilugu“ (Kirss 2014: 224). Said kasutab esitatava teooria toetamiseks palju viiteid teistele autoritele ja kirjandusteostele. Tõlkes ei ole enamike viidatud autorite kohta joonealuseid märkusi lisatud, eeldades, et arvatav lugeja on keskmiselt haritud inimene, kellele need nimed ei ole võõrad. Teoste puhul, mille tõlge on eesti keeles ilmunud või mille pealkiri on tõlgitud kujul eesti keeles leitav, kasutatakse tõlgitud pealkirju. Juhul, kui pealkirjale leidis mitu tõlgitud varianti, kasutati uuemat tõlget. Näiteks Tiit Matsulevitš on Gramsci teose „the Prison Notebooks“ pealkirja tõlkinud „Vanglavihikuteks“ (Gramsci 1981: 4), aga Märt Väljataga ja Bruno Mölder „Vanglamärkmikeks“ (Blackburn 2002: 148). Tõlkija kasutas sihttekstis viimast varianti. Pealkirjad, mida autor on esitanud originaalkeeles, on sihtkeelde ära tõlgitud kasutades sõnasõnalist tõlkemeetodit, kuid lisatud on ka originaalpealkirjad tõlkija joonealuste märkustena, et lugejal oleks soovi korral kõne all olevat teost kergem leida. Joonealust märkust ei ole lisatud sihtkeelde tõlgitud pealkirjadele, mis koosnevad ühest sõnast, sest teistmoodi tõlkimise võimalus nende puhul on minimaalne. Erandina viidi lähtetekstist sihtteksti algsel kujul üle George Elioti „Middlemarch“ põhjusel, et

tegu on kohanimega. Mis puudutab tsitaate, tõlgiti ühtluse eesmärgil ära nii inglisi-, saksa- kui prantsuskeelsed tsitaadid.

Dante „Põrgut“ käsitlevates lõikudes lähtus tõlkija Harald Rajametsa 2011. a tõlkes kasutatud sõnavarast, seda ühtlustamise eesmärgil. Nii kasutati näiteks järgnevaid tõlkevasteid: *Bolgias of Malebolge* (lk 68) – *Kurjataskud*; *bottom of Hell* (lk 68) – *maa keskpaik*; *Satan* (lk 68) – *põrguvürst Lucifer*; *attendant devil* (lk 68) – *valvurkurat*. Vinay ja Darbelnet (2004) järgi on sellisele tõlkemeetodile kõige lähem ekvivalents. Lähtetekstis leidis ka pikemaid väljendeid, mille oleks võinud lähtetekstile truuks jääda püüdes Rajametsa kasutatud väljenditest teistmoodi tõlkida. Näiteks järgnevatel juhtudel:

from chin to his anus (lk 68) — lõuast **pärakuni**; Rajamets: lõuast **kubemeni** (Aligheri 2011: 200);

a cask whose staves are ripped apart (lk 68) – vaat , mille küljelauad on **lahti rebitud**;

Rajamets: aam, millel küljelaud või põhi **katki** (ibid., 200).

Siin otsustas tõlkija kasutada ühtluse mõttes ka sihttekstis juba olemasolevat tõlget.

„Orientalismis“ on palju ka Piiblile ja ajaloosündmustele viitavat intertekstuaalsust, näiteks

the Magi (lk 63) – Hommikumaa targad;

Refutation of Paracelsus (lk 19) – Paracelsuse valeks tunnistamine.

Mõne intertekstuaalse väljendi juures pidas tõlkija vajalikuks kasutada kaudse tõlkimise ekvivalentsi meetodit. Näiteks järgneva fraasi puhul kasutati sõna *benefit* tõlkevastena *õnn*, mis on eesti keeles antud väljendi puhul juurdunud.

Having had the benefit of Christian revelation (lk 69) –

ei olnud **õnne** kristlikust ilmutusest osa saada.

Väljendiga *the destruction of Babel* (lk 64) tekkis tõlkijal küsimus kasutatud väljendi sobivuse kohta, sest Paabeli torniga seostub pigem torni ehitamine, mis maailmas segadust külvab, ja selle lammutamist või hävitamist Piiblis (1Ms 11:1–9) ei mainita. Siiski otsustas tõlkija siinkohal lähtetekstile truuks jääda ja kasutada ka sihttekstis väljendit *Paabeli torni hävitamine*.

4.2. Lauseehitus

Said väljendab end „Orientalismis“ jõuliselt, ikka ja jälle oma uudseid ideid lahti seletades ja oma isiklikku arvamust rõhutades. Tema keelekasutus ei ole lihtne ja oma väidete rõhutamiseks kasutab ta pikki argumenteerivaid lauseid. Mõnes kohas on osutunud vajalikuks pikkade lausete kaheks-kolmeks lühemaks lauseks muutmise – seda mitte autori stiili muutmiseks, vaid konkreetseuse ja mõistetavuse huvides. Näiteks järgnev lause:

Taking the late eighteenth century as a very roughly defined starting point Orientalism can be discussed and analyzed as the corporate institution for dealing with the Orient—dealing with it by making statements about it, authorizing views of it, describing it, by teaching it, settling it, ruling over it: in short, Orientalism as a Western style for dominating, restructuring, and having authority over the Orient (lk 3).

Võttes lähtepunktiks väga umbmääraselt määratletud 18. sajandi viimase poole, saab orientalist rääkida kui Oriendiga tegelevast institutsioonist ja seda vastavalt analüüsida. See institutsioon tegeleb Oriendi kohta seisukohtade võtmise ja vaadete autoriseerimisega, Oriendi kirjeldamise, õpetamise, korraldamise ja valitsemisega. Lühidalt: orientalism kui Lääne viis domineerida, restructureerida ja Oriendi üle võimu omandada.

Mõningatel juhtudel pidas tõlkija vajalikuks kiillausetes kasutatavad sidekriipsude asemel kasutada sidesõnu, et tekst sihtkeeles ladusam lugeda oleks. Näiteks:

Historically and culturally there is a quantitative as well as a qualitative difference between the Franco-British involvement in the Orient and—until the period of American ascendancy after World War II—the involvement of every other European and Atlantic power (lk 3–4).

Ajalooliselt ja kultuuriliselt on Prantsusmaa ja Suurbritannia Oriendis tegutsenud kuni Ameerika ülemvõimuni pärast Teist maailmasõda nii kvantitatiivselt kui ka kvalitatiivselt erinevalt kõikidest teistest Euroopa ja Atlandi võimudest.

Eesti keele reeglite järgi võib mõttekriipsu küll kiillauses kasutada, eriti kui samas lauses on juba teised kirjavahemärgid kasutuses (Eesti keele käsiraamat, *sub mõttekriips*), siiski ei peaks seda stiilipuhtuse huvides ülemääraselt kasutama.

Lähtetekstis leidsid ka palju lauseid, mis algasid sõnadega *and* ja *but*. Üldiselt ei ole lause kasutamine sidesõnadega hea stiil ja võimaluse korral püüdis tõlkija selliseid lausete sõnajärge

muuta, kuid alati ei olnud see võimalik, seda näiteks juhtudel, kui autor rõhutatult kahte järjekordset lauset vastandas. Näiteks:

*About that fact this study of Orientalism has very little to contribute, except to acknowledge it tacitly. **But** the phenomenon of Orientalism as I study it here deals principally, not with a correspondence between Orientalism and Orient, but with the internal consistency of Orientalism and its ideas about the Orient* (lk 5).

Selles suhtes saab siinne uurimus orientalismist ainult seda sõnatult möönda ja vähe kaasa aidata. **Kuid** orientalmi fenomen, mida ma siin uurin, ei tegele orientalmi ja Oriendi vahelise vastavuse, vaid peamiselt orientalmi sisemise järjekindluse ja selle ideedega Oriendist.

4.3. Ortograafia

Inglise keelest eesti keelde ja vastupidi tõlkimisel puutub tõlkija tihti kokku erinevate õigekirjutusreeglitega. Siinses peatükis vaadatakse pealkirjade kirjutamist ja mõningate nimetuste, ilmakaarte ja ajaloosündmuste suure ja väikese algustähe probleematikat.

Pealkirja ortograafias lähtuti tõlkes Eesti Keele Instituudi soovitustest, mille järgi sihtkeelde tõlgitud pealkirjas kasutati pealkirjamalli, mille kohaselt kasutatakse jutumärke ja pealkirja esisuurtäht kirjutatakse suure tähega. Võõrkeelsed pealkirjad pannakse samuti jutumärkidesse ja kasutatakse sama kirja, mis muus tekstis (Keelenõuvakk, *sub nimed ja nimetused*).

Algustähtede kohta võib üldiselt öelda, et inglise keeles kasutatakse suurt algustähte rohkem kui eesti keeles ning see võib kaasa tuua olukorra, kui tõlkija vea teeb ja automaatselt ka eesti keelses tõlkes suurtähti kasutab. Samas on nimetusi, mille puhul suurtähtede kasutamine on õigustatud. Näiteks kasutatakse suurtähti hüüdnimestunud nimetuste *Uus ja Vana Maailm* puhul (EKK *sub algustäheortograafia*). Suurtähti kasutati ka „Orientalismi“ tõlkes, et eristada täpsustavad laiendeid tavalistest adjektiividest.

Palju segadust tekitavad reeglite paljusused ja nende muutmine. Inglise keeles kirjutatakse ajaloosündmused läbiva suure tähega; eesti keeles on kasutatud nimede puhul nii läbivat suurtähte, kui ka üldnime puhul püsikindluse näitamiseks ainult esisuurtähte (EKK *sub*

ajaloosündmused). 2012. aastal võttis Emakeeleselts vastu otsuse, mille kohaselt peaks kõik ajaloosündmused kirjutama läbiva väikese tähega. Seda valikut õigustati ametliku reegli puudumisega, mille kohaselt peetakse ajaloosündmuse kinnistunuteks ja mitte-kinnistunuteks (Pirso 2012: 2). Maire Raadik on maininud ka, et „mida uuem nimetus, seda vähem on põhjust rääkida tema püsikindlusest või kinnistumisest ja seda loomulikum on kasutada universaalset väiketähte“ (Raadik 2016: 374). Siiski on paljud ajaloolased sellele reeglile vastu vaielnud, väites, et läbivate väikeste tähtede kasutamine tekitab asjatud segadust ning tihtipeale lugeja võimetust otsustada, kas tegemist on konkreetse ajaloosündmusega või kujundliku väljendiga (Ilmjärv jt 2012). Raadiku sõnul (2016: 376) on paljudel juhtudel võimalik konteksti järgi aru saada, millise sündmusega on tegu. Vastuväitjad leiavad aga, et näiteks „võime esimeseks maailmasõjaks [...] tituleerida mitmeid väga suurt territooriumi hõlmanud konflikte kas või antiikajast peale.“ (Jürjo jt 2016: 791–792). Näiteks järgmises lauses tekiks samuti Teise maailmasõja puhul väikese algustähega kasutamise korral kahtlus, kas tegu on konkreetse sündmusega, mis toimus aastatel 1939–1945 või mõne teise sõjaga.

Then too, I wish to show how all these earlier matters are reproduced more or less in American Orientalism after the Second World War (lk 18).

Seejärel soovin samuti näidata, kuidas kõik need eelnevad küsimused pärast Teist maailmasõda Ameerika orientalismlis suuremal või vähemal määral taastoodetakse.

Tõlkija otsustas sihttekstis kasutada ühtluse eesmärgil esisuurtähte kõikide ajaloosündmuste puhul, et mitte panna lugejat kahtlema sõnumi sisus.

Küsimust tekitas ka terminite *ida/Ida* ja *lääs/Lääs* algustäheortograafia. Eesti Keele Instituut soovib ilmakaarte puhul kasutada poliitilise ja kultuurilise eristuse korral suurtähte, kuid jätab ka väiketähelise kasutamise aktsepteeritavaks (KNV *sub lää*s). Kui räägiti ainult ilmakaarest, kasutati käesolevas sihttekstis väiketähelist varianti. Muudel juhtudel eelistas tõlkija kasutada suurtähelist varianti, et ilmakaarte ja konkreetse regiooni eristust selgemini välja tuua.

4.4. Retoorika

Oma väidete rõhutamiseks kasutab Said „Orientalismis“ palju retoorilisi võtteid ja kujundlikke väljendeid. Aeg-ajalt mõjub teos suurepärase kõnena, millega oraator oma publiku end kuulama paneb. Autor kasutab väga palju asesõna *mina* (näiteks *my point is; my argument is; I feel; in my opinion*), mis võib mõjuda Eesti lugejale liialdusena. Samas, kui näiteks vaadata poliitikute või Eesti Vabariigi presidentide kõnesid läbi aastate, leiab samasugust *mina* ja *meie* rõhutatud kasutamist. Tanel Pärnamaa on toonud välja statistika, mille kohaselt Eesti Vabariigi aastapäeva kõnedes on hea kõnemehena tuntud Lennart Meri kasutanud rohkem kui kümme korda iga 1000 sõna kohta sõnu *me, meile, meil, meis, meid* ja vähemalt kolm korda sõnu *ma, mul, mina mind ja mulle* (Pärnamaa *s.a.*). Täpsema näitena võib tuua tema kõne Okupatsiooni ja Vabadusvõitluse Muuseumi avamisel, milles ta kasutas korduvalt lauseid, mis sisaldasid asesõna *ma*, sealhulgas kolm korda *ma arvan*, üks kord *ma usun*, kuus korda *ma tahaksin* (Meri 2003). Ka „Orientalismis“ alustab autor palju väiteid sõnaga *mina*, et enda arvamust rõhutada ning lähtekeelde tõlkimisel osutus vajalikuks see nüanss edasi anda.

Vaatamata autori personaalsele lähenemisele on „Orientalimi“ toon suuremas osas markerimata, ja sellist neutraalust on oluline ka sihtteksti üle viia. Margus Puusepp oma suulise tõlke õpikus on maininud, et kõne puhul, milles autor enda seisukohti kaitseb on oluline, et tõlkija edastab esitatud väited neutraalselt ja üldise meeleolu tõetruult, olenemata isiklikust seisukohast (Puusepp 2013: 117). Pea ilmvõimatu on tekstide (k.a tõlketekstide) koostamine ilma isikliku seisukohata inimeste alateadvusse sisse kodeeritud kultuuri tõttu, kuid siiski on tõlkija ülesandeks proovida jääda sellistel juhtudel nii erapooletuks kui võimalik. Autori retooriliste võtete parimaks tabamiseks kasutas tõlkija nende puhul Vinay ja Darbelnet (2004) järgi sõnasõnalist tõlget.

4.4.1. Kujundlikud väljendid

Üldise neutraalse tooni kõrval leidis lähtetekstis aeg-ajalt ka suhtelist subjektiivsust, mille toob välja poeetilise stiilivärvinguga keelendite kasutamine – seda eriti kõnekujundite puhul. Selliste stiilivärvingute tooni tabamine oli tõlkijale suureks väljakutseks, sest tahtmatult võib kõnekujundite teise keele tõlkimisel ilmnedu uus varjund. Kõnekujundite mõju säilitamiseks kasutas tõlkija võimaluse korral ka sihttekstis kõnekujundeid sõnasõnalise tõlkena ehk otsetõlkena ilma stiilimuutusteta. Siin on mõned näiteid sõnasõnaliste lahenduste kohta metafooride tõlkimisel:

*the **web** of racism, cultural stereotypes, political imperialism, dehumanizing ideology – rassismi, kultuuriliste stereotüüpide, poliitilise imperialismi ja dehumaniseeriva ideoloogia **võrk*** (lk 27).

***Treasure-house** of learning* (lk 51) – õppimise **varakamber**.

Antud juhtudel sobis sõnasõnaline meetod kõige paremini, sest sihtkeeles on sarnased kujundlikud väljendid kasutusel.

Mõne metafoorse väljendi juures tuli kasutada modulatsiooni ehk vaatekoha muutmist. Seda näiteks väljendi ***within the umbrella** of Western hegemony* (lk 7) puhul, sest eesti keeles öeldakse, et teatud asi on vihmavarju ***all***, mitte vihmavarju ***sees***.

Suurema osa idioomide tõlkimisel kasutati tõlkemeetodina ekvivalentsi, mis väljendab sihtkeeles lähtetekstis olevat mõtet, kuid teise sõnaga. Ekvivalentsi näited on järgnevad:

*era of **extraordinary turbulence*** (lk 26) – ***erakordne tormine** aeg*;

*something woven into **the fabric of life*** (lk 59) – midagi ***elulõnga*** sisse punutut;

*the fabric of **as thick a discourse*** (lk 24) – diskursusest ***pungil*** struktuur;

*a very **fat** archive* (lk 16) – väga ***mahukas*** arhiiv;

to rub culture's nose in the mud of politics (lk 13) – kultuuri poliitilise mudaga loopima;

from A to Z (lk 65) – tähest A täheni O.

Tõlkemeetodite valikul oli oluline eelkõige väljendites sisalduva sisu säilitamine, mida sõnasõnalise tõlkega ei oleks olnud alati võimalik saavutada. Kujundlike väljendite „kodustamisega“ peab muidugi mõistlikkuse piiridega arvestama, et teksti mitte liialt muuta.

Sobiva variandi puudumisel võiks tõlkija arvamusel eelistada pigem veidi võõrapärasemaid väljendeid, mis omakorda teksti tooni ja *skopost* säilitavad.

4.4.2. Tsitaatsõnad ja -väljendid

Jaan Kaplinski on väitnud, et kui leiaksime igale ingliskeelsele sõnale eestikeelse vaste, võib see aja möödudes viia selleni, et „me ei tõlgi enam tekste, vaid oleme tõlkinud eesti keele üheks muude eurokeelte klooniks“ (Kaplinski 2013: 3). Seevastu Bruno Möldri sõnul on filosoofiliste tekstide tõlkimine ühe teise traditsiooni maaletoomine ning teatav võõrapärasus on ootuspärane (Mölder 2014: 463). Võõrkeelsete elementide esinemine tekstis on kindlasti eksplitsiitselt võõrapärastav ja käesolevas tõlkes on kasutatud võõrkeelseid sõnu ja väljendeid kohtades, kus neid kasutati ingliskeelse lugeja jaoks võõrkeelsena ka lähtetekstis.

Võõrkeelsed sõnad, mida võiks sihtteksti samal kujul üle viia, peaksid olema lühikesed ja tabavad. Pikemad tõlkimata jäetud väljendid võivad hakata teksti ladusat lugemist takistama. Edward Saidi keelekasutuses, kes on omandanud põhihariduse Egiptuses, kumab endise koloniaalregiooni kultuur läbi mitmete prantsuskeelsete väljendite. Nagu eelpool nimetatud, võiks sihtteksti hüpoteetiline lugeja olla keskmisest haritum ja tekstis esinevad võõrkeelsed sõnad ei tohiks probleemi tekitada, seetõttu on need autori stiili säilitamiseks ka sihtteksti jäetud. Siiski on lisatud ka joonealused seletavad märkused arvestades sellega, et Eestis ei ole prantsuse keelt nii laialdaselt kasutusel. Sellist tehnikat kasutati väljendite *plus haut* (lk 64); *Société asiatique* (lk 51); *faute de mieux* (lk 21); *temps où nous sommes* (lk 64); *Materia orientalia* (lk 65); *ecclesia* (lk 71) puhul. Joonealustesse märkustesse lisati järgnevad seletused: *kõrgaeg*; *Prantsuse Aasia-uuringute organisatsioon*; *parema puudumisel*; *meie praegune aeg*; *orientaalsed küsimused*; *kristlik kirik*. Laenamist ehk lähtetekstis kasutatud võõrkeelsete sõnade sihtteksti üle toomist kasutati ka itaaliakeelse termini *commedia dell'arte* (lk 71) puhul, mis on eesti keeles levinud just nimelt originaalkujul. Alguju jäeti ka terminitele *contraferentia*, *biblioteque* ja *fiorilège*, mis on teksti sees autori poolt ära tõlgitud:

attempted to deal with Islam through contraferentia, or "conference" (lk 61) –

püüdsid tegeleda islamiga läbi *contraferentia* ehk „konverentsi“.

A *bibliothèque*, or "library," an alphabetically arranged dictionary, the second a *fiorilège*, or anthology (lk 64) –
bibliothèque ehk „raamatukogu“ – tähestikuliselt koostatud sõnaraamat; teiseks *fiorilège* ehk antoloogia.

Samas, kui lähtetekstis kasutatavad tsitaatsõnad olid lihtsalt kellegi võõrkeelsed ütlused ja mitte konkreetse terminid, näiteks Gallandi *utile et agréable*, ei leidnud tõlkija põhjust seda prantsuskeelsena teksti jätta.

Galland concluded his "Discours" by assuring the reader at length that d'Herbelot's *Bibliothèque* was uniquely "*utile et agréable*" (lk 64–65) –

Galland lõpetas oma „kõne“ lugejale pikalt kinnitades, et d'Herbelot' „Oriendi raamatukogu“ oli üheselt „kasulik ja meeldiv“.

Samadel kaalutlustel tõlgiti sihtkeelde Dante „Põrgus“ kasutatava väljendi *seminator di scandalo e di scisma*:

rigid hierarchy of evils, in the category of what Dante calls *seminator di scandalo e di scisma* (lk 68)
karmi kurjuse hierarhia, kategooria, mida Dante nimetab **ebakõla ja skandaali levitajateks**

4.5. Terminoloogia

Terminoloogia probleemidest vaadatakse eraldi Ida temaatikat väljendavaid sõnu, filosoofilisi termineid ja mõningaid nimesid ja nimetusi.

4.5.1 Ida temaatikat väljendavad sõnad

Lähtetekst sisaldab palju *orient*- tüvelisi sõnu. Sõna *orientalism* ise on Edward Saidi neologism, millest omakorda on ta tuletanud esmalt verbi *orientalize* ning sellest nimisõna *Orientalization*. Kuigi eesti keeles sobiks kasutada omakeelset väljendit *idamaiseks muutmine*, otsustas tõlkija siinkohal teksti sõnumi uudsuse säilitamiseks kasutada autori põhimõiste tüve ja tuletada sama

meetodit kasutades sõnad *orientalism* – *orientaliseerima* – *orientaliseerimine*. Võimaluse korral püüti autori kasutatud tüve sihtteksti üle viia nii palju kui võimalik. Vinay ja Darbelnet (2004) liigituse järgi on tegu kalka tõlkemeetodiga, mille kohaselt väljendid lähtetekstist sõnasõnaliselt üle tuuakse. Väljendi *materia orientalia* puhul kui autor oli ise eelistanud ladinakeelset terminit ja tõlkija pidas vajalikuks tekstis rõhutatud võõrapärasust säilitada, kasutati laenamist.

Sõnale *Orient* on eesti keeles vastav laensõna *Orient*, mida tõlkija võimaluse korral kasutas. Näiteks tundus tõlkijale teksti rütmi säilitamiseks sõna *Orient* kasutamine sobivat järgnevas näites:

*there was a Near **Orient** and a Far **Orient**, a familiar **Orient** [...] and a novel **Orient*** (lk 58) – oli Lähis-**Orient** ja Kaug-**Orient**; tuntud **Orient**, [...] ja uudne **Orient**.

Siiski tuli ette lauseid, milles omasõna *idamaad* paremini sobis. Näiteks fraasi *neither of these **Orients** [Near East and Far East]* (lk 58) tõlkimisel kasutati ekvivalentsimeetodit rakendades *Orientide* asemel *idamaad*, sest terminit *Orient* võib olla eesti keeles kasutada nii ühe kui ka mitme idamaa kohta (EKSS *sub orient*), ning tõlkija pidas siinkohal vajalikuks kasutada sõna, millele saab lisada autori kasutatud mitmuse tunnuse.

Fraasis *how the **Orient**, and in particular the Near **Orient*** (lk 58) tundub viimase tõlkimine *Lähis-Oriendiks* liialt võõrapärane. *Lähis-Idamaa*, mida on kasutanud näiteks Anne Arold ja Liina Lukas „Goethe hommikumaastiku“ tõlkes (Hein 2000), tundub terminina liiga pikk ning tõlkija arvates sobib siia paremini *Lähis-Ida*, mis on laialt kasutatav termin ning hõlmab konkreetset geograafilist asukohta. Ka inglise keeles on kasutusel pigem terminid *Near East* või *Middle East*, mis mõlemad viitavad samale regioonile (*Encyclopaedia Britannica sub **Near East***). Juhul, kui terminid *Near East* ja *Middle East* esinesid tekstis koos (lk 2), kasutati tõlkevastetena levinud termineid *Lähis-Ida* ja *Kesk-Ida*. Viimase puhul saaks kasutada ka terminit *Kesk-Aasia*, mis on kitsamalt piiritletud alaga Kaspia merest Hiinani (*Encyclopaedia Britannica sub **Central Asia***), kuid tõlke ühtsuse eesmärgil kasutati sarnaseid sõnu.

Adjektiivi *Oriental* vastena kasutati sihttekstis üldjuhul laensõna *orientaalne*, kuid mõnel juhul pidas tõlkija vajalikuks taaskord kasutada ekvivalentsi ja asendada laensõna

omasõnaga *idamaine*, mis on tavakeelele omasem ning tundus teksti eesmärki paremini edasi andvat. Näiteks:

*out of [...] centrality an **Oriental** world emerged* (lk 8) –
keskmest kerkis esile **idamaine** maailm.

Ka Möldri sõnul võiks tõlkija: „võtta arvesse kasutatavate sõnade asendit vastavates keeltes. Näiteks kui algupärandis kasutatav termin kuulub ühtlasi tavakeelde ning on lugejatele mõistetav, ent tõlkes kasutatakse muust sõnavarast järelaluslikult isoleeritud uudissõna, siis ei ole tõlkija arvestanud sõnade rolli“ (Mölder 2014: 462). Nii tuli sõna *Westerners* puhul kasutada transpositsiooni, sest *läänlased* ei ole kasutusel olev termin ning tuli kasutama pikemat varianti *Lääne inimesed*.

Toomas Rosin on Edward Saidi „Orientalistika kriisi“ tõlkes nimetanud orientalismiga tegelevaid inimesi *Oriendi ekspertideks* (Said 1992: 65). See tõlge on ainuke „Orientalismi“ osa, mis seni eesti keelde on tõlgitud, ja tõlkija peab terminoloogia ühtluse eesmärgil samade või samalaadsete terminite kasutamist oluliseks. Sellest hoolimata otsustas tõlkija ka siinkohal jääda truuks Saidi sõnade tuletamise süsteemile ja kasutada tõlkevastena *orientalist*, mis ei anna põhjust pikemaks lahti seletamiseks.

Sõnaühend *Oriental studies* on tõlgitud enamikel juhtudel *Aasia uuringuteks*, mis on kasutusel olev nimetus – näiteks kasutab seda oma õppeprogrammis Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste instituut. Samuti kasutab Tartu Ülikooli Orientalistikakeskus *Aasia, Lähis-Ida* või *Ida-Aasia uuringuid* ühtsete *Oriendi-uuringute* asemel. Levinud sõnaühendit *piirkonna uuringud* kasutamist ei pidanud tõlkija sobilikuks, kuna selle tähendus ei ole täpne.

Terminite *Ida* ja *Lääne* puhul tekkis küsimus, kas peaks kasutama pikemaid ja konkreetsemaid termineid *idamaad/hommikumaad* ja *õhtumaa*? Siinkohal tuli lähtuda teksti sisust – kui oli juttu pigem geograafilisest asukohast, kasutati pikemat varianti, ja kui räägiti pigem ida- ja läänemeelsusest või nende vastandusest, kasutati sõnu *Ida* ja *Lääs*, seejuures jättes välja jutumärgid, sest sõna *Lääs* kujutab konkreetset poliitilist või kultuurilist regiooni.

4.5.2. Filosoofilised terminid *mind*, *otherness*, *imaginary*

Filosoofiliste mõistete puhul on tihti kasutusel mitu terminit ning valitseb n-ö terminoloogiline segadus. Bruno Mölder on kirjutanud sõna *mind* tõlkimisest filosoofilistes tekstides ja väitnud, et tõlkimisel võiks kasutada erinevaid tõlkevasteid, olenevalt teksti sisust:

„*Mind* on kasutusel üldise mõistena, mille alla langeb kõik inimese meeltesse ja mõistusesse puutuv. Samuti hõlmab see nii teadvustatud kui ka teadvustamata mentaalseid protsesse. Tõlkimise võimalusi oli mitmeid: *meel*, *mõistus*, *vaim*, *psüühika*, *teadvus*“. (Mölder 2014: 459)

Ta peab eestikeelsetes tekstides kasutatud sõna *teadvus* terminina mittejuurdunuks ja seostab seda pigem marksistliku filosoofiakäsitluse ühiskondliku ja klassiteadvusega, ja nimetab *teadvust* paremaks tõlkevasteks sõna *consciousness* tõlkimiseks. Üheks kasutatavaks tõlkevasteks pakub ta sõna *vaim*, mis on aja möödudes leidmas aina rohkem kasutust ja seega tekitab vähem konnotatsioone kehatu vaimolendiga. Tõlkevastet *meel* seostab ta pigem viie meelega ehk tajuaparaadiga. Siiski rõhutab ta, et tulenevalt eestlaste trotsist välja juurutada kõike marksistliku ja Ida suunaga seotut, on enamikel juhtudel Ida tekstides kasutusel sõna *meel* ja õhtumaade filosoofias sõna *vaim* (Mölder 2014: 460). Käesolevas töös osutus suhteliselt võimatuks kasutada ainult ühte tõlkevastet, sest teksti sisust lähtuvalt oli eesmärk, mida *mind* sümboliseeris erinev. „Orientalismi“ antud peatükkide tõlkes pidas tõlkija sobilikuks kasutada järgnevaid tõlkevasteid:

Vaim – kui räägiti teatud mee- ja vaimulaadist.

The challenge the rational Western mind (lk 57) –
esitatavad väljakutse ratsionaalsele Lääne **vaimule**.

Teadvus – kui räägiti üldisest teadlikust olemisest.

The Orient therefore alternated [...] between being an Old World [...] being a wholly new place (lk 58) –
Orient vahetas Vana Maaailma välja [...] luues vana asemel uue versiooni.

Mõistus – kui räägiti mingi fenomeni tunnetamisest.

That send the Western mind [...] to Oriental sources for correction (lk 67) –
mis suunavad Lääne mõistuse parandamiseks.

Sõnade *other* ja *otherness* tõlkimisel võiks kasutada eestikeelseid vasteid *teine*, *muu* ja *teisesus*. „Eesti keele seletav sõnaraamat“ annab üheks *teise* definitsiooniks: *osutab, et tegemist on kellegagi või millegagi, kes või mis ei ole sama kui teada olev või mainitu, jääb väljapoole mainitut (vastandub või lisandub sellele)* (EKSS sub **teine**), kuid siiski tundub see viitavat pigem neutraalsena väljenduv sõna *other* täpse vaste võõrapärasuse rõhutatamist mitte edasi andvat. Toomas Rosin „Orientalistika kriisi“ tõlkes on kasutanud *otherness* vastena *teine-olemine* (Said 1992: 60), kuid ka see ei sisalda võõrapärasust piisavalt. Parema vastena „Orientalismi“ sobib sõna *võõras*, mis samuti tähendab *teistest erinev; harjumatu, kaugel; raskesti mõistetav* (EKSS sub **võõras**) ning kannab endas kaasas eksootilisuse konnotatsiooni. Võõrast on rääkinud ka Juri Lotman oma „Semiosfääris“ kui „teise teadvuse kandja, kes maailma ja tekste teistmoodi kodeeriks“ (Lotman 1999: 67). Käesolevas tõlkes kasutatakse sõna *Võõrast* – siinjuures suurtähest varianti, et eristada seda tavapärasest *tundmatust* ja *võõrapärasest*.

Termin *imaginary* seostub eelkõige Jaques Lacani ja tema *imaginaarsega*. Hasso Krull on soovitanud seda terminit tõlkida võõrsõnaga *imaginaarne*, et see säilitaks oma reljeefse ilme ega läheks segi võimalike sünonüümidega (Krull 1998: 674–675). Eespool on mainitud, et hüpoteetilisel lugejal ei tohiks olla probleeme tekstis esinevate tsitaat-ja laensõnadega ja seetõttu võiks *imaginaarne* teksti sobida. Siiski sobib see termin pigem Lacani psühhoanalüüsi kitsalt piiritletud mõiste jaoks, kuid Saidi terminil on laiem tähendus, mida ei tohiks psühhoanalüüsi mõistega segamini ajada. Omasõnaliselt on Lacani *imaginaarset* nimetatud ka *kujutise-kujutluse maailmaks* (Tamm 2011: 317; Raud 2013: 338). Kaisa Kaer on kasutanud oma Saidi teksti tõlkes sõna *kujutuslik* (Said 2001: 152), mis tähendab *kujutamisse puutuv, kujutamine, kujutelmine ja ette kujutamine* (EKSS sub **kujutuslik**). See sõna seostub aga pigem pildi kujundamise ja kunstlikkusega, mitte nii väga kujundi loomise või loomingulise protsessiga. Parema lahendus on tõlkija arvates sõna *kujuteldav*, mida on kasutanud näiteks Epp Annus *kolonialismi* täiendina (Annus 2007: 65). Seda kasutatakse termini tõlkevastena ka „Orientalismi“ tõlkes.

Konkreetsete filosoofiliste väljendite tõlkimiseks kasutati sihttekstis eesti keelsete tõlkevastete puudumise korral kalkat. Sihtteksti lisati ingliskeelne väljend joonealuse märkusena, et lugejal oleks vajaduse korral kergem konkreetset nähtust leida.

Claude Lévi-Strauss: *economics of objects* (lk 53) – objektide majandus;

Claude Lévi-Strauss: *a science of the concrete* (lk 53) – konkreetse teadus;

Giambattista Vico: *conceit of nations and scholars* (lk 53) – rahvaste ja teadlaste enesekindlus;

Raymond Williams: *unlearning of the inherent dominative mode* (lk 28) – pärandatud domineerimisest lahti ütlemine;

Antonio Gramsci: *infinity of traces* (lk 25) – jälgede lõpmatus.

Erandina kasutati laenamist Louis Althusseri kasutatud termini *problematic* (lk 16) puhul. Laenamine oli kohane eelkõige termini lühidusest ja konkreetsest tingituna ja eestikeelse omadussõna *problemaatiline* sobimatuse tõttu nimisõnana kasutamiseks. Õigupoolest oleks olnud hoopis parem kasutada originaalset prantsuskeelset terminit *problematique*, kuid teksti ühtluse nimel pidas tõlkija sobivamaks kasutada ingliskeelset sõna, arvestades sellega, et teised filosoofilised väljendid on Saidi poolt samuti inglise keelde tõlgitud. Lisaks on tõenäoline, et hüpoteetiline lugeja võiks vajadusel rohkema teave otsimiseks just nimelt ingliskeelseid allikaid kasutada, sest Eestis on inglise keele oskus levinum kui prantsuse keel.

4.5 3. Nimed ja nimetused

Pärisnimesid üldiselt ei tõlgita. Siiski leidub võõrapäraseid nimesid, millel on kasutusel ka mugandatud variant, ning keerulisemal juhul on neid isegi mitu. Suur tõlkeprobleem lähteteksti tõlkimisel oli nimega Muḥammad. Araabia tähestikku on väga raske transkribeerida ja nii võib selle populaarse nime kirjalpilte ette tulla väga palju – kasutusel on näiteks Mohamed, Mohammed, Muhamed, Muhhammad, Mohammad jne. Said on kasutanud inglispärast *Mohammedi* (paljude araablase endi poolt kasutusel olev kirjaviis), prantsuspärast *Mahometi* ja itaaliapärast *Maomettot*. Tõlke ühtluse poole püüeldes otsustas tõlkija kasutada ainult ühte

kirjapilti. Kuna araabia keeles esinevad ainult lühikesed vokaalid *a*, *i* ja *u*, tundub *m* ja *h* vahele hääldatava lühikese vokaali *u* asemel kõige loogilisem kasutada ka tähte *u* ning *h* ja *d* vahele jäävat lühikest vokaali tähega *a*. Sellist markeerimist on kasutanud ka näiteks hinnatud araabia-inglise sõnaraamatu koostaja Hans Wehr. Näiteks: ملفت [*multaff*] (Wehr 1980: 872). Tõlkija otsustas kirjaviisi Muḥammad kasuks, kasutades rõhulise *h* märgistamiseks tähistust *h*, lähtuvalt Eesti Keele Instituudi soovitustest (EKI sub **kohanimeandmebaasi latinisatsioonisüsteem**) ning sõnarõhu väljendamiseks eelviimasel silbil kahekordse konsonandiga. Sama kirjaviisi on kasutanud ka näiteks Haljand Udam oma 2007. aasta Koraani tõlkes. *Mahomet the imposter* või ka *imposter Mahomet* (lk 66) on Saidi enda kalka d'Herbelot' kasutatud väljendist. Eesti keeles on sage kollokatsioon, mida Muḥammadi nimega koos kasutatakse, *usulõhestaja*. Postimehe korpuse andmetel kasutati sõna *usulõhestaja* ainuüksi 1990ndate ajalehtedes rohkem kui 70 000 korda (www.cl.ut.ee). Siiski leidis tõlkija siin, et parem on kasutada ka sihttekstis kalkat, mis algse tähendusvarjundi selgemalt esile toob, seega kasutati tõlkevastet *petis Muḥammad*.

Nimede tõlkimisel, mis sisaldasid isiku päritolukohta, kasutati üldjuhul laenamist – nime algkujul kasutamist (näiteks Lodovico di Varthema ja Pietro della Valle (lk 58)). Samas, kui lähtetekstis oli kasutatud nimede ingliskeelset varianti, kasutati nende „kodustamiseks“ eksonüümi ehk nime mugandatud vormi.

Nicholas of Cusa (lk 61) – Nikolaus Kuesist;

Raphael du Mans (lk 65) – Rafael le Mansist;

John of Segovia (lk 61) – Johannes Segoviast.

Ainuke nimi, mille puhul muudeti ingliskeelne variant tagasi originaalkeelde, oli *Peter the Venerable* (*Pierre le Vénérable*). Sellise valiku põhjustas mugandnime puudumine.

Ingliskeelsetele terminitele *Paulicians* või *Paulianists* (lk 66) annavad paljud internetiallikad (näiteks Merriam-Webster sõnaraamat sub **Paulician**; **Paulianist**; McClintock & Strong Biblical Cyclopedia sub **Paulians, or Paulianists, or Samosatians**) sama seletuse ja jätavad ekslikult mulje, et tegu on sünonüümidega. Eestikeelses kirjanduses leiab märkeid paulikiaanide kohta, kes kuulusid gnostilis-manheistlikud või markioniitlikud jooned omaks võtnud sektantlikku ringkonda Lääne-Armeenias (Rudolph 2014: 389–390). Termini

Paulianists leiab ingliskeelses kirjanduses Samosata Pauluse ehk Antiookia piiskopi järgijate kohta (Bingham 1834: 145), kuid eesti keeles vastavat terminit ei näi kasutusel olevat. Termin võiks olla tõlgitud selgitavalt *Samosata Pauluse järgijana/pooldajana* või ka kalkat kasutades *paulianistina*. Selliseid tõlkevasteteid pakkus välja ka prof Riho Altnurme Tartu Ülikooli usuteaduskonnast, kellele tõlkija saatis vastava päringu. Antud tõlkes eelistati *paulianiste* kui lühemat sõna.

Väljendi *pre-Adamite Solimans* (lk 64) sihtkeelde toomiseks leidis tõlkija, et kõige sobilikum tõlkemeetod on adaptatsioon. Said on vihjab siin oletatavale hiiglaste ja vägilaste hõimudele, kes enne Aadama loomist maa peal elasid. Eesti keeles kasutatakse prepositsiooni *pre-* küll *enne* või *eelne* tähenduses, kuid on loomulikum kasutada järelliidet; nii sai väljendist *pre-Adamite* sihttekstis *Aadama-eelne*. *Solimans* on aga Saidi tuletatud neologism. Prantsuse orientalisti d'Herbelot' teos „Oriendi raamatukogu“, millest Said kirjutab, sisaldab mitmeid sissekandeid erinevatest monarhidest nimega Soliman. Nime kohta on öeldud, et see oli levinud maailma valitsejate seas, kes elasid enne Aadamat (Gebauer 1790: 283). Tõlkes oleks võimalik kasutada Saidi sõnatuletust kalkana *Solimanid* või ka muganimena *Saalomonid*, samas oleks selline väljend Eesti lugejale võõras ja arusaamatu. Seetõttu valis tõlkija kodustatud variandi, kasutades väljendit *Aadama-eelsed hiiglased*. Sellega kadus küll autori kasutatud keeleuuenduslikkus, kuid lisandus tähendus, millest on lihtsam aru saada.

Adaptatsiooni kasutati ka näiteks aakrite teisaldamisel hektariteks. Tekstis kasutatud *few acres* (lk 54) võib küll tähendada nii alla hektari suurust kui mõne hektari suurust maa-ala, kuid kuna suurusühik oli antud lihtsalt seoses inimestega, kes ühes kohas elavad, ja konkreetne suurus ei ole sellisel juhul määrav, kasutati ka sihtkeeles ebamäärast suurust *mõned hektarid*.

KOKKUVÕTE

Käesolevas magistripunktis tõlgiti Edward Saidi „Orientalismi“ sissejuhatuse ja esimese peatüki teine osa, mille tõlkevalikuid seejärel analüüsiti. Analüüsi maht oli piiratud ja seetõttu on välja toodud ainult selekteeritud näited peamistest tõlkeprobleemidest.

„Orientalism“ ilmus esmakordselt 1978. aastal ja see on autori kuulsaim teos, mida on tõlgitud paljudesse keeltesse. „Orientalismis“ tutvustab Said enda uudset ideed sellest, kuidas Lääne maailm on loonud idamaade kohta kasutusel olevad stereotüübid ja eelarvamused iseenda võimupositsiooni tugevdamiseks ning tutvustab meetodeid, millega selline eristamine saavutatud on.

Tõlgitava teksti tüüp on Reissi tüpoloogia järgi informatiivne-operatiivne ja Werlichi tüpoloogia järgi argumenteeriv. Sellest tulenevalt on „Orientalismi“ tõlkes lähtutud Vermeeri *skopos*-teooriast, mille kohaselt on kõige tähtsam edastada teksti eesmärki ehk *skopost*, mis võib lähte- ja sihtkultuurides erineda. Antud teksti puhul on peamine eesmärk tolleaegse uudse idee tutvustamine ja lugejate selles veenmine, mida on püütud saavutada erinevate retooriliste võtetega. Tõlkija lähtus siinkohal tõlkemeetoditest, mis võimaldasid neid retoorilisi võtteid edasi anda, kuid mida tuli siiski kohandada nii, et need oleksid sihtkeeles vastuvõetavad ja arusaadavad.

Praktilises tõlkeanalüüsis on kasutatud Jean-Paul Vinay ja Jean Darbelnet tõlkevalikute klassifikatsiooni. Otsesed tõlkevalikud Vinay ja Darbelnet liigituse (2004) kohaselt on laenamine, kalka, sõnasõnaline tõlge ning kaudsed tõlkevalikud on transpositsioon, modulatsioon, ekvivalents ja adaptatsioon. Teksti sisust lähtuvalt osutusid tõlkemeetodite valikutel vajalikuks nii otsesed kui ka kaudsed tõlkemeetodid. Otsesed tõlkemeetodid olid vajalikud enamasti teksti retoorika ja intertekstuaalsuse väljendamisel, mille puhul mängib olulist rolli teksti toon ja autori kasutatud retoorilised võtted. Sõnasõnalist tõlget kasutati peamiselt pealkirjade ja filosoofiliste ideede tõlkimiseks, eesmärgiga edastada sihtteksti mõtet nii täpselt kui võimalik. Sealjuures tuli näiteks mõne filosoofilise termini tõlkimisel kasutada erinevaid tõlkevasteid, mis oli tingitud mõiste sisust ja erinevate konnotatsioonidega terminite

kasutamisest sihtkeeles. Laenamist ehk lähtetekstis kasutatud võõrkeelsete sõnade sihtteksti üle toomist kasutati peamiselt lähtetekstis olevate võõrkeelsete sõnade puhul, millest lähtuvalt need sõnad oma algses vormis sihtteksti toodi, et mitte muuta autori sihilikku võõrapärasust tekstis. Eeldades, et hüpoteetiline lugeja on keskmisest laiema silmaringiga, arvast tõlkija, et selline laenamise kasutamismeetod ei tekita probleeme, kuid sellegipoolest on lisatud tõlkija joonealused märkused, et lugeja saaks vajaduse korral algallika kergemini üles leida. Kalkat ehk väljendite üleviimist kasutati neid vastavalt sihtkeele reeglitega kohandades näiteks *oriendi*-tüveliste tuletusterminite puhul, et säilitada autori uudne keelekasutus.

Kaudseid tõlkevalikuid on kasutatud peamiselt kujundlike väljendite puhul, mis oleks lihtsalt eesti keelde sõnasõnalt tõlkimise korral ebamääraseks jäänud või vale konnotatsiooni tekitanud. Idioomide puhul tuli iga tõlkevalikut hoolikalt kaaluda ja kasutada tuli nii ekvivalentsi, modulatsiooni kui ka transpositsiooni. Adaptsiooni kasutati väljendi *pre-Adamite Solimans* tõlkimisel, mis otsetõlkes oma tähendust hästi edasi ei oleks andnud ja ka pinnamõõdu teisaldamiseks. Muudel juhtudel adaptsiooni ei kasutatud – seda põhjusel, et Saidi tekst oli kirjutatud laiemale lugejaskonnale ning seetõttu ei esinenud seal palju kultuurispetsiifilisi elemente, millest Eesti lugeja aru ei saaks.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et „Orientalismi“ tõlkimisel mängis olulist rolli teksti tüüp, sellest sisalduvad intertekstuaalus ja retoorilised võtted s.h kujundlikud väljendid ja tsitaatsõnade kasutamine. Teksti tooni ja retooriliste võtete edasi andmiseks osutusid parimateks tõlkemeetodiditeks otsesed meetodid, mis võimaldasid sihtteksti tooni ja *skopost* parimal viisil säilitada. Kaudsed tõlkemeetodid olid parimaks lahenduseks suurema osa kujundlike väljendite, aga ka mõne nimetuse puhul.

KASUTATUD KIRJANDUS

Tõlketeksti allikas:

Said, Edward W [1978] 2003. *Orientalism*. Penguin Books.

Kirjandus:

Annus, Epp 2007. Postkolonialismist sotskolonialismini. *Vikerkaar* 3: 64–76.

Alighieri, Dante 2011. Jumalik komöödia. Põrgu. Tõlkinud Harald Rajamets. Tallinna Ülikooli Kirjastus.

Blackburn, Simon 2002. Oxfordi filosoofialeksikon. Tõlkinud Märt Väljataga ja Bruno Mölder. Vagabund.

Gramsci, Antonio 1981. Intelligentsist: Mõistest ja funktsioonidest. Katkendeid kogust „Vanglavihikud“. Tõlkinud Tiit Matsulevitš. *Sirp ja Vasar* 23.01., 4–5.

Gross, Toomas 2009. Edward W. Said — 20. sajandi mõttevood. Tartu Ülikooli Kirjastus, 885–895.

Hein, Manfred Peter 2000. Goethe hommikumaastik. Märkusi „Lääne-Ida diivani“ juurde. Tõlkinud Anne Arold ja Liina Lukas. Goethe Tartus. Eesti Goethe selts.

Jürjo, Inna; Kõiv, Lea; Laidla, Janet; Laur, Mati; Mänd, Anu; Põldvee, Aivar; Selart, Anti 2016. Helme langemine. *Keel ja Kirjandus*. 10: 790–792.

Kaplinski, Jaan 2013. Keel – rahva vaimu väljendaja või tõlkimise masin? *Sirp* 29.11., 45: 3.

Krull, Hasso 1998. Psühhoanalüütilised mõisted ja nende tõlkeprobleemid. Lacanlik vaatepunkt (Järg). *Keel ja Kirjandus* 10: 674–680

Lepajõe, Kersti 2002. Argumenteerimisoskusest eksamikirjandite põhjal. *Keel ja Kirjandus* 4:269–274.

- Lotman, Juri 1999. Kultuuriude vastastikuse mõju teooriast. Semiootiline aspekt. *Semiosfäärist*. Vagabund.
- Marrouchi, Mustapha, 2004. Edward Said at the Limits. State University of New York Press.
- Mölder, Bruno 2014. Viis tõdemust filosoofia tõlkimisest. *Keel ja Kirjandus*, 6: 457–466.
- Nochlin, Linda 1989. The Imaginary Orient. — Nochlin, Linda. *The Politics of Vision: Essays on nineteenth-century art and Society*. New York: Harper and Row. 33–59.
- Puusepp, Margus 2013. Suuline tõlge. Eesti Keele Sihtasutus.
- Raadik, Maire, 2016. Ajaloosündmuste algustäht. *Keel ja Kirjandus*. 5: 373–377.
- Raud, Rein 2013. Mis on kultuur. Sissejuhatus kultuuriteooriasse. Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Reiss, Katharina 2004. Type, kind and individuality of text: Decision making in translation. — Venuti, L. (ed.), *The Translation Studies Reader*. London/New York: Routledge, 160–172.
- Rudolph, Kurt 2014. Gnoosis. Ühe hilisantiikaegse usundi olemus ja ajalugu. Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Said, Edward 1992 [1978]. Orientalistika kriis. Tõlkinud Toomas Rosin. *Vikerkaar* 1: 58–67
- 2003 [2001]. Mõtestades ümber orientalisti. Tõlkinud Kaisa Kaer. *Vikerkaar* 4/5: 152–166.
- Snell-Hornby, Mary 2006. The Turns of Translation Studies: New Paradigms or Shifting Viewpoints? Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Tamm, Marek 2011. Humanitaarteaduste metodoloogia. Uusi väljavaateid. Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Tavast, Arvi; Taukar, Marju 2013. Mitmekeelne oskussuhtlus. Trükikoda Pakett.

Toury, Gideon 2004. The Nature and role of norms in translation. — Venuti, L. (ed.), *The Translation Studies Reader*. London/New York: Routledge, 198 – 221.

Vermeer, Hans J. 2004. Skopos and Commission in Translational Action. — Venuti, L. (ed.), *The Translation Studies Reader*. London/New York: Routledge, 221–232.

Vinay, Jean-Paul; Darbelnet, Jean 2004. A methodology for translation. In: Venuti, L. (ed.), *The Translation Studies Reader*. London/New York: Routledge, 84–94.

Wehr, Hans, 1980. A Dictionary of Modern Written Arabic. Third Edition. Cowan, Milton J (ed.). Beirut: Librairie du Liban

Elektroonilised allikad

Bingham, Joseph, rev. 1834. *Origines Ecclesiasticae of the Antiquities of the Christian Church and other Works*. London. Kättesaadav:
<https://archive.org/details/originesecclesi14binggoog>, 3.04.2017

Gebauer, Johann Jacob 1790. *Orientalische Bibliothek oder Universalwörterbuch: welches alles enthält, was zur Kenntniß des Orients nothwendig ist*. Halle. Kättesaadav:
<http://digital.bibliothek.uni-halle.de/hd/content/titleinfo/688980>, 13.05.2017

Kirss, Tiina Ann 2014. Saatesõna Edward Saidi essee „Reflections on Exile“ tõlkele. *Methis* 10 Nr 13. Kättesaadav: <https://ojs.utlib.ee/index.php/methis/article/viewFile/1311/1260>, 3.05.2017

Ilmjärv, Magnus jt 2012. Kirjutagem ajaloosündmused siiski suure tähega. Kättesaadav:
<http://www.err.ee/350565/ajaloolased-kirjutagem-ajaloosundmused-siiski-suure-tahega>, 19.04.2017

Meri, Lennart, 2003. Kõne Okupatsioonide ja Vabadusvõitluse Muuseumi avamisel.

Kättesaadav: <http://www.okupatsioon.ee/index.php/et/8-muuseumist/31-lennart-meri-kone> , 2.05.2017

Pirso, Urve 2012. Ajaloosündmuste algustäheortograafia. Emakeele Selts. Kättesaadav:

http://www.emakeeleselts.ee/otsused/Otsus-AJALOOSYNDMUSED-16.11.12-20.01.13_VEEBI.pdf, 16.05.2017

Pärnamaa, Tanel *s.a.* Vanariigi aastapäeva kõnede analüüs. Kättesaadav:

<http://stat24.ee/2012/02/vabariigi-aastapaeva-konede-analuus/>, 2.05.2017

Said, Edward 1998. On Orientalism. Kättesaadav:

https://www.youtube.com/watch?v=fVC8EYd_Z_g

Said, Edward 1999. On Out of Place: A Memoir - Early Years in Palestine, Lebanon, and

Egypt. Kättesaadav: <https://www.youtube.com/watch?v=burlvQV-eK0>, 14.04.2017

Eesti keele käsiraamat. Kättesaadav: <http://www.eki.ee/books/ekk09/> , 03.05.2017

Eesti keele seletav sõnaraamat. Kättesaadav: <https://www.eki.ee/dict/ekss/> , 01.05.2017

Encyclopædia Britannica Kättesaadav: <https://www.britannica.com/>, 01.05.2017

Keelenõuvakk. Kättesaadav: <http://www.eki.ee/keeleabi/index.php?leht=4&act=1> , 11.05.2017

Kohanimeandmebaasi latinisatsioonisüsteemid. Eesti Keele Instituut. Kättesaadav:

<https://www.eki.ee/knab/lat/kblar1.pdf>, 22.04.2017

Merriam-Webster sõnaraamat. Kättesaadav: <https://www.merriam-webster.com/> , 01.05.2017

McClintock & Strong Biblical Cyclopedia. Kättesaadav: <http://www.biblicalcyclopedia.com/> 25.04.2017

Postimehe korpus. Kättesaadav: <http://www.cl.ut.ee/korpused/kasutajaliides/>, 3.05.2017

SUMMARY

Merje Nõmmik

TRANSLATION OF THE INTRODUCTION AND THE SECOND PART OF CHAPTER TWO OF EDWARD SAID'S „ORIENTALISM“, AND THE TRANSLATION ANALYSIS

The aim of this master theses was to translate two chapters from Edward Said's book „Orientalism“, and to analyse the translation choices. The chapters chosen for translation were the introduction and the first part of chapter two. The capacity of the analysis was limited, therefore only a selection of the most important issues was pointed out.

“Orientalism” was first time published in 1978, it is the most famous book of the author, and has been translated into many languages. In “Orientalism” Said is introducing a novel idea of his time about the matter how the Western world has created stereotypes of the Orient for the sake of its own superiority and dominating position.

According to Katharine Reiss' typology, the text type is informative-operative and according to Egon Werlich's typology, it is argumentative. Therefore, the translator has taken the approach of Vermeer's functional skopos theory (2004). In line with the skopos theory, the most important factor for the translation is to transmit the purpose of the text in terms that the target audience understands also the cultural aspect of it. For this text, the main purpose of it is to convince the audience about the novel idea of the author. This purpose has been tried to achieve through various rhetorical methods. The translator used the translation methods that were the most suitable for conveying this type of text purpose with the similar rhetorical methods in the target language, however occasionally there was a need to domesticate the terms and expressions used, so that these would be in agreement with the linguistic rules of the target language.

In the practical analysis, the classifications of the translation methodology by Jean-Paul Vinay and Jean Darbelnet are used. Vinay and Darbelnet have divided the translation methods into two categories: direct translation and oblique translation. The direct translation methods are

borrowing, calque and literal translation; and the oblique methods are transposition, modulation, equivalence and adaption. Both direct and oblique methods were used in the translation, and the selection was made that was suitable to the context. The direct methods were mostly used for the titles and philosophical ideas in order to convey the meaning as precisely as possible. Therewith by some philosophical terms, it was necessary to use various terms in target text due to different connotations these terms have.

The borrowing, that is directly transferring the word from the source text to the target text without any changes, was mostly used, for example, for the expressions in foreign language that author had used, and translator wanted to convey the purposeful exoticness that these words bring to the text. Given that the hypothetical audience should be well educated, there should be no problem of understanding these borrowed expressions, however, since for example French is not very widely spoken foreign language in Estonia, also the translations were given in the underline remarks.

Calque, that is borrowing the expression, but adapting it with the linguistics and stylistics of the target language, was used in case of the derived terms from the same stem *orient*. This method was used beneficial to maintain the author's unique use of language.

The oblique translations methods were used for the figurative expressions that would make no sense if the worlds would have been translated literally, also to avoid the vague meaning and false connotations. Equivalence, modulation and transposition methods were used for the idioms and each of these choices needed to be considered carefully. Adaption was used for the expression *pre-Adamite Solimans* and for conversion from *acres* to *hectares*. In other cases, no adaption was used in a reason that there were not many culturally specific terms in the text as the author has written the text to the wider audience in mind.

In conclusion one can say that to transfer the rightful purpose of the source text, which is to convince the audience, the best solution was to use the direct translation methods. This was true for the rhetorics and transmitting the tone, intertextuality and exoticness of the text. However, when it comes to the specific terms, idioms and other figurative expressions, most of the time the oblique translation methods were the best choice to maintain the skopos of the text.

LISA 1

KASUTATUD LÜHENDID

EKI – Eesti Keele Instituut

EKK – Eesti keele käsiraamat

EKSS – Eesti keele seletav sõnaraamat

KNV – Keelenõuvakk

LISA 2

TÕLKES KASUTATUD VIITED

Introduction

- ⁱ Deajard, Thierry 1976. *Le Martyre du Liban*. Paris: Pion, 14.
- ⁱⁱ Panikkar, K. M 1959. *Asia and Western Dominance*. London: George Allen & Unwin.
- ⁱⁱⁱ Hay, Denys 1968. *Europe: The Emergence of an Idea*, 2nd ed. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- ^{iv} Marcus, Steven Marcus [1966] 1967. *The Other Victorians: A Study of Sexuality and Pornography in Mid-Nineteenth Century England*. New York: Bantam Books, 200–19.
- ^v Vt minu *Criticism Between Culture and System*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, ilmusas. [1983]
- ^{vi} Peamiselt tema teostes 1969. *American Power and the New Mandarins: Historical and Political Essays*. New York: Pantheon Books ja 1973. *For Reasons of State*. New York: Pantheon Books.
- ^{vii} Benjamin, Walter 1973. *Charles Baudelaire: A Lyric Poet in the Era of High Capitalism*, tõlkinud Zohn, Harry. London: New Left Books, 71.
- ^{viii} Bracken, Harry 1973. Essence, Accident and Race — Bracken, Harry *Hermathena* 116. Winter, 81–96
- ^{ix} Intervjuu avaldati ajakirjas *Diacritics* 6, Fall 1976, 3: 38.
- ^x Williams, Raymond 1961. *The Long Revolution*. London: Chatto & Windus, 66–7.
- ^{xi} Minu teoses *Beginnings 1975. Intention and Method*. New York: Basic Books.
- ^{xii} Althusser, Althusser 1969. *For Marx*. tõlkinud Ben Brester. New York: Pantheon Books, 65–7.
- ^{xiii} Schwab, Raymond 1950. *La Renaissance orientale*. Paris: Payot; Fiick, Johann W. 1955. *Die Arabischen Studien in Europa bis in den Anfang des 20. Jahrhunderts*. Leipzig: Otto Harrassowitz
- ; Metltzki, Dorothee 1977. *The Matter of Araby in Medieval England*. New Haven, Conn.: Yale University Press.
- ^{xiv} Shaffer, E. S. 1975. "Kubla Khan" and *The Fall of Jerusalem: The Mythological School in Biblical Criticism and Secular Literature, 1770–1880*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ^{xv} Eliot, George [1872] 1956. *Middlemarch: A Study of Provincial Life*. Boston: Houghton Mifflin Co., 164.
- ^{xvi} Gramsci, Antonio 1971. *The Prison Notebooks: Selections*. Tõlkinud ja toimetatud Quintin Hoare ja Geoffrey Nowell Smith. New York: International Publishers, 324. Terve tekst ei ole esitatud Hoare'i ja Smithi tõlkes, saadaval Gramsci 1975. *Quaderni del Carcere*, ed. Valentino Gerratana. Turin: Einaudi Editore, 2: 1363.
- ^{xvii} Williams, Raymond 1958. *Culture and Society, 1780–1950*. London: Chatto & Windus, 376.

Imaginary geography

- ^{xviii} Southern, R. W. 1962. *Views of Islam in the Middle Ages*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 72.
- Vt. ka Dvornik, Francis 1961. *The Ecumenical Councils*. New York: Hawthorn Books, 65–6: "Of special interest is the eleventh canon directing that chairs for teaching Hebrew, Greek, Arabic and Chaldean should be created at the main universities. The suggestion was Raymond Lull's, who advocated learning Arabic as the best means for the conversion of the Arabs. Although the canon remained almost without effect as there were few teachers of Oriental languages, its acceptance indicates the growth of the missionary idea in the West. Gregory X had already hoped for the conversion of the Mongols, and Franciscan friars had penetrated into the depths of Asia in their missionary zeal. Although these hopes were not fulfilled, the missionary spirit continued to develop."
- [Eriti huvipakkuv on 11. kaanon, mis teeb ettepaneku peamistes ülikoolides heebrea, kreeka, araabia ja kaldea keelte õppetoolide loomiseks. Ettepanek tuli Raymon Lullilt, kes propageeris araabia keele õppimist kui parimat vahendit araablaste usu pööramiseks. Kuigi kaanonil ei olnud peagu mingit mõju, sest leidis väga vähe oriaalsete keelte õpetajaid, näitab selle vastuvõtmine Lääne misjonitöö idee kasvu. Gregory X oli lootnud pöörata mongolite usku ning frantsiskaani mungad olid oma misjonäriinnus tunginud sügavale Aasia sisemusse. Kuigi need lootused ei täitunud, jätkus misjonivaim arenemist.“]

- Vt. ka Flick, Johann W. 1955. Die Arabischen *Studien* in Europa bis in den Anfang des 20. Jahrhunderts. Leipzig: Otto Harrassowitz.
- ^{xix} Schwab, Raymond 1950. La Renaissance orientale. Paris: Payot. Vt. ka Barthold, V.-V. 1947. La Découverte de l'Asie: Histoire de l'orientalisme en Europe et en Russie, tõlkinud Nikitine, B. Paris: Payot ja vastavad leheküljed ka Benfey, Theodor 1869. Geschichte der Sprachwissenschaft and Orientalischen Philologie in Deutschland. Munich: Gottafschén. Vastandiks vt Monroe, James T. 1970. Islam and the Arabs in Spanish Scholarship. Leiden: E. J. Brill.
- ^{xx} Hugo, Victor 1964. Oeuvres poétiques. Pierre Albouy (ed.). Paris: Gallimard, 1: 580.
- ^{xxi} Mohl, Jules 1879–80. Vingt-sept *Ans* d'histoire des Etudes orientales : Rapports faits à la Société asiatique de Paris de 1840 à 1867, 2 vols. Paris : Reinwald.
- ^{xxii} Dugat, Gustave 1868–70. Histoire des orientalistes de l'Europe du XIIe au XIX. s. 2 vols. Paris: Adrien Maisonneuve.
- ^{xxiii} Vt. Girard, René 1963. L'Orient et la pensée romantique allemande. Paris: Didier, 112.
- ^{xxiv} Kiernan, Lords of Human Kind, 131.
- ^{xxv} University Grants Committee, Report of the Sub-Committee on Oriental, Slavonic, East European and African Studies. London: Her Majesty's Stationery Office, 1961.
- ^{xxvi} Gibb, H. A. R. 1964. Area Studies Reconsidered. London: School of Oriental and African Studies.
- ^{xxvii} Vt. Lévi-Strauss, Claude 1967. The Savage Mind. Chicago: University of Chicago Press, ptk 1–7
- ^{xxviii} Bachelard, Gaston 1964. The Poetics of Space, tõlkinud Maria Jolas. New York: Orion Press.
- ^{xxix} Southern. *Western Views of Islam*, 14.
- ^{xxx} Aeschylus 1970. *The Persians*. Tõlkinud Anthony J. Podleck. Englewood Cliffs. N. J.: Prentice-Hall, 73–4.
- ^{xxxi} Euripides 1970. *The Bacchae*. Tõlkinud Geoffrey S. Kirk. Englewood Cliffs. N. J.: Prentice-Hall, 3. *Edasiseks aruteluks Euroopa-Oriendi eristamisest* vt. Mazzarino, Santo 1947. *Fra oriente e occidente: Ricerche di storia greca arcaica*. Florence: La Nuova Italia ja Hay, Denys 1968. *Europe: The Emergence of an Idea*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- ^{xxxii} Euripides, *Bacchae*, 52
- ^{xxxiii} Grousset, René 1946. *L'Empire du Levant: Histoire de la question d'Orient*. Paris: Payot.
- ^{xxxiv} Gibbon, Edward 1855. *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*. Boston: Little, Brown & Co., 6: 399.
- ^{xxxv} Daniel, Norman 1975. *The Arabs and Medieval Europe*. London: Longman, Green & Co., 56.
- ^{xxxvi} Chew, Samuel C. 1937. *The Crescent and the Rose: Islam and England During the Renaissance*. New York: Oxford University Press, 103.
- ^{xxxvii} Daniel, Norman 1960. *Islam and the West: The Making of an Image*. Edinburgh: University Press, 33. Vt. ka Kritzeck, James 1964. *Peter the Venerable and Islam*. Princeton, N. J.: Princeton University Press.
- ^{xxxviii} Daniel. *Islam and the West*, 252.
- ^{xxxix} Ibid., 259–60.
- ^{xl} Vt. näiteks Comfort, William Wistar 1940. The Literary Role of the Saracens in the French Epic. *PMLA* 55: 628–59
- ^{xli} Southern. *Western Views of Islam*, 2; 108–9.
- ^{xlii} Daniel, *Islam and the West*, 246; 96, ja mujal.
- ^{xliii} Ibid., 84.
- ^{xliv} Macdonald, Duncan Black 1933. Whither Islam? *Muslim World* 23.01., 2.
- ^{xlv} Holt, P. M. 1970. Introduction to *The Cambridge History of Islam*. P. M. Holt, Anne K. S. Lambton ja Bernard Lewis (eds.). Cambridge: Cambridge University Press, xvi.
- ^{xlvi} Galland, Antoine 1777. prefatory "Discours" to Barthélemy d'Herbelot, *Bibliothèque orientale, ou Dictionnaire universel contenant tout ce qui fait connaître les peuples de l'Orient*. The Hague: Neaulme & van Daalen, 1: vii. Galland'i mote on, et d'Herbelot esitas tõelisi teadmisi ja mitte legend või müüte, milliseid seasotatakse "Ida imedega". Vt. Wittkower, R. 1942. Marvels of the East: A Study in the History of Monsters. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 5: 159–97.
- ^{xlvii} Galland. prefatory "Discours" to d'Herbelot, *Bibliothèque orientale*, xvi; xxxiii. Orientaalse teadmiste olukorrad vahetult enne d'Herbelot' vt Parry, V. J. 1962. Renaissance Historical Literature in Relation to the

---

New and Middle East (with Special Reference to Paolo Giovio). Bernard Lewis and P. M. Holt (eds.). *Historians of the Middle East*. London: Oxford University Press, 277–89.

^{xlviii} Barthold. *La Découverte de l'Asie*, 137–8.

^{xlix} D'Herbelot. *Bibliothèque orientale*, 2: 648

ⁱ Vt. ka Watt, Montgomery 1974. Muhammad in the Eyes of the West. *Boston University Journal* 22, 3 (Fall): 61–9.

ⁱⁱ Berlin, Isaiah 1955. Historical Inevitability. London: Oxford University Press, 13–14.

ⁱⁱⁱ Pirenne, Henri 1939. Mohammed and Charlemagne. Tõlkinud Bernard Miall. New York: W. W. Norton & Co., 234; 283.

Lihthitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Merje Nõmmik

(9.10.1975)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihthitsentsi) enda loodud teose
**EDWARD SAIDI TEOSE „ORIENTALISM“ SISSEJUHATUSE JA ESIMESE
PEATÜKI TEISE OSA TÕLGE NING TÕLKE ANALÜÜS,**

mille juhendaja on Ene-Reet Soovik,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihthitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 17.05.2017

Lõputöö autori kinnitus

Olen lõputöö kirjutanud iseseisvalt. Kõigile töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõtteliste seisukohtadele ning muudest allikaist pärinevatele andmetele on viidatud.

Autor: Merje Nõmmik

.....
(17.05.2017)